

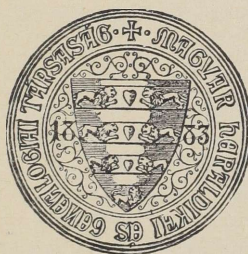
TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Közlönye

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

CZOBOR ALFRÉD

TITKÁR.

NEGYVENHETEDIK KÖTET

1933-IK ÉVI FOLYAM

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

MCMXXXIII.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

TARTALOM.

I. Értekezések és önálló cikkek.

	Lap
CZOBOR ALFRÉD... A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság történetének vázlata.	5
A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság elnöksége és tisztviselői 1883—1933.	10
DARÓCZY ZOLTÁN... Családtörténeti apróságok: I. Ki volt a ma is élő Csuzy-család őse? II. Grassalkovich János. III. Ismeretlen adatok Bottyán János életéhez	36
HAICZL KÁLMÁN... A Kistapolcsányiak. (Második közlemény)	26
(Harmadik, befejező közlemény)	75
HOFFMANN EDITH... Garázda Péter könyvtárának címeres darabja	79
JAKUBOVICH EMIL... I. Endre király törvénybeidéző ércbilloga	56
Br. PETRICHEVICH HORVÁTH EMIL dr. A Mogorovich-nemzetség. (Adatok a horvát nemzetségek történetéhez)	19
SARLAY SOMA... A Sturman-család eredete	35
SZENTPÉTERY IMRE... Elnöki megnyitó (A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1933. május 26-án tartott közgyűlésén elmondta —)	I
TÓTH ZOLTÁN... A kigyópusztai csatt jelentősége	11
Aldásy Antal emlékezete. (Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1933. március 24-én tartott közgyűlésén.)	49

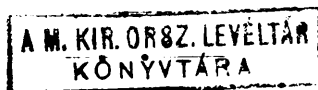
II. Kisebb rovatok.

TÁRCA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság jubileumi kiállítása és ünnepi közgyűlése	38
A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1933. évi rendes közgyűlése	39
Csánki Dezső †	39
Kollányi Ferenc †	39
SZENTPÉTERY IMRE: Az 1933. évi varsói történeti kongresszus	79

SZAKIRODALOM.

ARCHIVES HÉRALDIQUES SUISSES 1932-i, 46-ik évfolyama. Ism. y.	42
Dr. GÁBOR GYULA... A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban. Ism. Tóth László	41
Dr. FEKETE NAGY ANTAL... A Petróczy-család levéltára. — A Petróczy-levéltár középkori oklevelei. Ism. Czobor Alfréd	41
IVÁNYI BÉLA... Eperjes szabad királyi város levéltára. Ism. Fekete Nagy Antal	82
KEMÉNY LAJOS... Az Erkel-család pozsonyi származása. Ism. Czobor Alfréd	83
NYÉKI MÉHES MÓZES... A Nyéki Méhes-család és a rokon családok. Ism. Sárközy Imre	81
Gr. SZÉCHÉNYI VIKTOR... Töredékek a sárvár-felsővidéki gróf Széchényi-nemzetség történelméből. Ism. Iványi-Grünwald Béla	81
Dr. ÁKOSFALVI SZILÁGYI LÁSZLÓ... A nemesség igazolása. Ism. Czobor Alfréd	82
SZILÁGYI LORÁND... Írásbeli supplicatiók a középkori magyar adminisztrációban. Ism. Ila Bálint	41
TÖRÖS SÁNDOR... Az Oroszlánosi Törös-család története. Ism. Tóth László	84
Dr. VARGHA ZOLTÁN... Gróf Vigyázó Sándorné báró Podmaniczky Zsuzsanna (1838—1923) életrajza. — Báró Podmaniczky János (1786—1883) életrajza. Ism. Taborsky Ottó.	40
ZIBERMAYR, IGNAZ... Das Oberösterreichische Landesarchiv in Linz. Ism. Hajnal István	84

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya. Hivatalos Értesítő dr. Sulica Szilárdtól	43, 85
Németnyelvű tartalomáttekintés	46, 88

ELNÖKI MEGNYITÓ.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak 1933. május 26-án tartott, jubileumi közgyűlésén elmondta
SZENTPÉTERY IMRE
elnök.

Tisztelettel üdvözlöm a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság megjelent tagjait és kedves vendégeinket, akik jubileumi közgyűlésünket megjelenésükkel megtisztelték. Legyen szabad külön is mély tisztelettel köszöntenem a Vall.- és Közokt. kormány képviselőjét, továbbá a Magyar Tud. Akadémia, a M. Nemzeti és az Iparművészeti Múzeum, a M. Történelmi Társulat, a M. Régészeti, a M. Néprajzi és a M. Nyelvtudományi Társaság mélyen t. képviselőit.

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Mai ünnepi közgyűlésünket bevezető szavaimat krónikás elbeszéléssel, a M. Heraldikai és Geneal. Társaság 50 év előtti közgyűléséről szóló jelentés idézésével kezdem. Társaságunk folyóiratának, a Turulnak legelső, 1883. évi folyama első számában a hivatalos közlemények során a következőket olvassuk:

«Másfél éve lehet, hogy szakférfiak körében mozgalom indult meg egy új tudományos társaság alakítása céljából, mely társaság a történelemnek eddig elhanyagolt társtudományait, ú. m. a heraldikát, diplomatikát, sphragistikát, genealogiát, valamint a magyar családok történetének okleveles alapon való művelését tűzte ki céljául. Az eszme br. Radvánszky Béláé volt, akinek sikerült erre több szakférfiút megnyernie. Értekezletek tartattak, egy szűkebb bizottság kidolgozta az új egylet alapszabályait, melyek hosszú vitatkozások alapjait képezték; e közben szakadatlanul folyt a taggyűjtés, és a vidéken szétküldött felhívások nem voltak eredménytelenek; csakhamar annyi tag jelentkezett, hogy az új tudományos társaság

létezése biztosítva volt. Folyó évi február hó 25-én — folytatja tovább az 1883-i beszámoló — nagy számmal gyűltek össze a Társaság tagjai az Akadémia Kisfaludy-termében, hogy megtartsák a társaság alakuló közgyűlését.»

Eddig az idézet. Majd elmondja a jelentés az ekkor történt választás lefolyását, melynek eredményeképpen báró Radvánszky Béla a társaság elnöke, Nagy Imre és Nagy Iván másodelnökök, Fejérfataky László titkár, Szádeczky Lajos pedig jegyző lett. Ugyanakkor megválasztatott a 40 tagú ig. választmány is.

Ennek az első tisztikarnak és első választmányának tagjai közül immár csak egy van életben: Szádeczky-Kardoss Lajos. Társaságunk létrejöttének ez a nagyrabecsült tanúja, aki sajnálatunkra nem jelenhetett meg közöttünk, fogadja tiszteletünknek és egyben legjobb kívánatainknak is őszinte kifejezését. De, ha talán szokatlan is, legyen szabad ezen az örömnepen az őszinte gyász és mély fájdalom érzésének is hangot adnom annak örökre eltávozásán, aki kevés napokkal ezelőtt még szintén Társaságunk első választmányának életben levő tagjai közé tartozott. Csánki Dezső volt ez, akinek e jubileumi ünnepünkön való megjelenésére vonatkozólag tett ígérete igaz örömet okozott nekünk. Üdvözölni készültünk őt, de íme a végzet akarata megfosztott bennünket ezen szándék teljesülésétől. Most már csak emlékének adózhatunk tiszteletünk kifejezésével.

Az imént idézett egykorú előadásban leírt esemény óta, vagyis a M. Herald. és Gen. Társaság alapítása óta letelt az 50-ik esztendő. Az

akkor elültetett csemete megerősödve félszázadon át megállta helyét, s kedvező és kedvezőtlen viszonyok váltakozása közben, bár időnkint gyökereiben is megtámadva, mégis szerencsésen megmaradt. És Társaságunk ma azzal dicsekedhetik, hogy az ugyane téren működő társulatok közt egész Európában alig van néhány, melyek nála régibbek vagy vele egykorú alapítások.

Hogy az alapításnak 50 éves évfordulóját Társaságunk megérhette, az természetesen azoknak a tényezőknek köszönhető, amelyek a Társaság működését ez alatt az idő alatt elősegítették. Elsősorban társulatunk azon tagjainak, akik a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság mellett a nehéz időkben is híven kitartottak. De köszönhető ezenkívül a mindenkori Kultusz-kormány, a M. Tud. Akadémiának, a M. Nemzeti Múzeumnak és mindazoknak, akik segítségükkel eléggé meg nem hálálható módon jöttek támogatásunkra a lefolyt 50 év alatt. A M. Nemzeti Múzeum külön is hálára kötelezett azzal, hogy Társaságunknak otthont nyújtott. Köszönetet kell mondanunk a tudósok hosszú sorának, akik e félszázad alatt tudományos kutatásaik eredményeit Társaságunk folyóiratában és egyéb kiadványaiban tették közzé. De ne feledkezzünk meg azokról sem, akik a lefolyt félszázadon át Társaságunk tisztségeiben kifejtett buzgó és önzetlen munkájukat Társaságunk céljainak szolgálatába állították. Mindezeknek a ható és támogató erőnek az együttműködése eredményezte, hogy ma ünnepelhetünk.

Mindenféle új alakulattal, tehát a tudományos társulatokkal szemben is felmerülhet és fel is szokott keletkezésükkor merülni a kérdés: szükséges és jelentős volt-e megalakulásuk? A M. Herald. és Geneal. Társaságra vonatkozóan utólag, az 50 éves fennállás határvétől visszapillantva, legegyszerűbben így adhatnók meg a felvetett kérdésre a feleletet: a félszázados fennmaradás igazolja, hogy szükséges és életképes volt ez a Társaság.

Ennél az egyszerű feleletnél azonban mai közgyűlésünk céljához képest a félszázad patinája által igazolt működéshez méltóbbnak vélem, ha a fenti kérdésre a feleletet úgy próbálom megadni, hogy a Társaságunk által művelt tudományágaknak az általános magyar történettudományhoz való viszonyára és e viszonynak a múltban

való fejlődésére vetek egy futó pillantást. Talán ez világíthatja meg leginkább Társaságunk létrehívásának és fennmaradásának is jogosultságát.

Bizonyára véletlen dolog volt, de mégis bizonyos ünnepi és szimbolikus színezettel is bír, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság alapításának gondolata csaknem pontosan a diplomatika (és vele együtt a tudományos paleografia) megalapításának 200-ik évfordulóján vetődött fel. Hiszen Mabillon *«De re diplomatica»*-ja 1681-ben jelent meg, s az imént idézett előadás szerint 1881 végén — 1882 elején indult meg a tervezetés a szokásos módon történelmi segédtudományoknak nevezett tudományágak ápolására hivatott magyar társulat alapítására. Tudvalevően ez a mű, Mabillon munkája emelte először a tudomány nivójára és foglalta rendszerbe azokat az ismereteket, amelyek mint élő gyakorlat nagyjában a középkorban és az újkor első századaiban is megvoltak ugyan, de éppen a tudományos áttekintést és a módszeresen összefoglaló tárgyalást nélkülözték. Ennek volt a következménye, hogy korábban, valahányszor (pl. oklevélvizsgálatoknál) az elmúlt fejlődésre vonatkozó történeti tudásra volt szükség, a csupán egykorú, vagy legfeljebb egy emberöltőre visszamenő gyakorlati ismeretek rendszerint csődöt mondtak és a multakra nézve maguk a bennfentesek, a középkori kancelláriák tagjai is hihetetlenül járatlanok és könnyen félrevezethetők voltak. Ezen sem a kancelláriai szabályzatok nem segíthettek, sem más téren például a heroldok szabályismeretei. Ezt csakis a régi oklevelekre, a régi írásfajokra, pecsétekre, címerekre stb. vonatkozó tudnivalóknak a módszeres tudomány alapjaira helyezése tette, hosszú századok leforgása után, lehetővé.

És ha a humanisták által erősebben életre keltett kritikai érzék a tudomány terén általában, az oklevelekre és a velük kapcsolatos tudnivalókra nézve pedig főleg a XVII. században meginduló nagy okleveles vitákban már Mabillon előtt is jelentős haladást mutat a multakhoz képest, ezek az ismeretek csak a nagynevű francia bencés fellépése által emelkedtek az átfogó, rendszeres tudomány magaslatára. Az ő fellépésének jelentőségét eléggé mutatja az a visszhang, melyet munkája az érte lelkesedők és a vele szembefordulók körében azonnal keltett.

Nálunk magának Mabillonnak hatása kevésbé érvényesült irodalmilag azonnal. Ilyen hatásról inkább csak később lehet szó, a XVIII. sz. közepe óta. Azonban bizonyos, hogy a történeti forrásanyagnak, elsősorban az okleveleknek a történetkutatásban kellően való értékelése és ennek következtében a szövegükben összegyűjtésükre és hozzáférhetővé tételükre nálunk a XVII—XVIII. sz. fordulóján meginduló nagyszabású mozgalom, melyet Hevenesi Gábor és jezsuita társai indítottak, kétségtelenül összefügg annak a szellemnek a föléledésével, mely Mabillon munkáját is életre keltette. Ennyiben tehát a forrásanyag jelentőségének csaknem a Mabillon fellépésével egyidejű felismerését nálunk is meg lehet állapítani. A nagy gyűjtőmunkássággal pedig aztán a XVIII. sz. folyamán az ú. n. történelmi segédtudományok hazánkban is hivatott művelőkre találtak, s az oklevéltan terén Mancini 1777—79-ben kiadott *Compendiaria notitiája*, Pray működése pedig ugyanakkor az egyetemi katedrán, a heraldikában Koller József és Palma, a genealogiában Wagner, majd (a század végén) Lehotzky, a pecséttanban Koller és az egyetemen ugyancsak Pray működése mutatta e tudományágaknak biztató megindulását. Az eredmény pedig az volt, hogy ezzel karöltve látjuk fellépni a tudományos magyar történetírást XVIII. századvégi nagy föllendülését, mégpedig részben ugyanazoknak, akik az említett tudományágakat nálunk megalapozták, elsősorban Praynak nagyszabású történetírói működésében. De Katona István és a többiek történetírói működése is ugyanazokon az alapokon nyugodott, ha ők az ú. n. segédtudományoknak nem voltak is speciális művelői. A tudományos magyar történetírásnak ezen szinte példátlan XVIII. századvégi föllendülési periodusának az említett tudományágak egyszerre általánossá lett kialakulásával és intenzív művelésével való egybeesése nem lehet véletlen találkozás, hanem szerves összefüggés bizonyosságként kell azt felfognunk.

És itt még egy jelentős körülményre kell rámutatni. A történelmi segédtudományok művelése nálunk kezdettől fogva hazai alapon történt, a hazai anyagnak a vizsgálatba való intenzív bevonásával. Az 1734-ben megjelent *Cerographia Hungariae* egészben elég kezdetleges pecséttan ugyan, de már magyar anyagot ismertet és dolgoz fel, amint több évtizeddel később írt

sokkal fejlettebb társa, Pray *Syntagmája* is ezt teszi. És magyar anyagot tartalmaz Palma *Heraldicae specimenje* is, amint Mancininak a rendszeres tárgyaláshoz már jobban simuló és általánosításra törekvő compendiuma is bőven hoz hazai anyagot mind oklevéltani, mind heraldikai és egyéb részeiben. Ez a nevezett tudományágak hazai művelésében kezdettől fogva a helyes irány felismerését mutatja. A kivitel természetesen azóta még sok ingadozáson ment át; de az út elejétől fogva a helyes végcél felé vezetett. Ez a cél pedig a hazai gyakorlatnak a tudomány általános módszerének ismerete alapján való feldolgozása, hogy az egyetemes elvek érvényesülésének felismerése mellett a magyar gyakorlatban mutatkozó eltérések, valamint a hazai fejlődés útjai világosan előtűnjenek.

A történelmi segédtudományok fejlődése és az általános hazai történettudomány fellendülése közt a XVIII. század folyamán észlelhető kapcsolódás száz esztendő múlva megint szembetűnik. Természetesen nem a magyar történettudomány történetét akarom itt vázolni; ezért csupán rámutatok arra az ismert tényre, hogy a XIX. század közepétől kezdve megint egy új gyűjtő korszak következett, amely az oklevélszövegek és egyéb források garmadáit hozta elő nehezen hozzáférhető helyekről. A század utolsó negyedében ez ismét az ú. n. segédtudományoknak felvirágzásával járt. Az oklevéltanban a bécsi iskola neveltje: Fejérpataky, a címertanban Nyáry és Bárczay, a genealogiában Wertner és Karácsonyi, hogy csak egy pár nevet említsek, lendítették új magaslatra ezeket a tudományágakat. S íme, a magyar történettudomány fellendülése akkor is együttjárt a résztudományok felemelkedésével. Ennek az akkoriban, s éppen a segédtudományokkal kapcsolatosan tapasztalható fellendülésnek kimagasló alakjaként csupán Pauler Gyula emlékét idézem fel, akinek történetírói alkotásait a további fejlődés természetesen több szempontból meghaladta, de akinek történetírói kiválóságát egészben nem lehet kétségbevonni; akinek — egyebek közt (s itt középkori történetünk egyik mai kitűnő kutatójának és szintetikusának szavait idézem) — «a háborúk, hadjáratok és külpolitikai akciók kronológiája és eseményei tekintetében» (de hozzátehetjük: a belpolitikai események tekintetében is) . . . «az összes források ismeretén alapuló sza-

batos meghatározásai» ma is teljes elismerést érdemelnek.

A segédtudományok és a történelmi feldolgozás fellendülésének ezen kapcsolódása korábban történt Társaságunk alapítása 1883-ban. Létrehozta egyrészt annak felismerése, hogy a hazai multról alkotott kép csak úgy lehet értékes, a történelmi feldolgozás csak úgy lehet a multnak valós rekonstruálása, ha a forrásanyagnak, a múlt reánk maradt emlékeinek beható vizsgálata szolgál biztos alapjául, aminek a Társaságunk által művelt tudományágak nyújtotta módszerekkel kell történnie; másrészt életre keltette az a meggyőződés, hogy ezeknek a tudományágaknak a művelése és fejlődése megkívánja a különben széthulló és meddő munkába vesző erőknek az egyesítését. Be kellett látni, hogy amint az inkább a szintézis művét szem előtt tartó Magyar Történelmi Társulat munkája ebben az irányban, úgy a résztudományok művelését istápoló másik, önálló társulaté az előkészítő feldolgozás irányában szolgálja és mozdítja elő a végső célt: a magyar történelmi múltnak tökéletes megértését. A kettőnek egymást ki kell egészítenie.

A lefolyt ötven esztendő, melynek betelését most ünnepeljük, igazolta a célkitűzés helyességét. Azóta, a természetes haladásnak megfelelően, a történettudomány terén is a kutatás módszereiben s eredményeiben: haladás, a felfogásban: többféle változás következett be. Az érdeklődés a történelmi életnek olyan területeire terjedt ki, amelyek korábban kevésbé, vagy egyáltalában nem műveltettek. A multakat irányító és alakító olyan erők kerültek a vizsgálódás homlokterébe, amelyek előbb kisebb figyelemben részesültek. De mindez nemcsak nem döntötte meg, de mégcsak nem is módosította annak a tételnek a helyességét, hogy a multakra vonatkozó forrásanyagnak és a multak ránk maradt emlékeinek biztos ismeretét semmiféle történelmi felfogás, a történelemnek semmiféle szemlélete nem nélkülözheti, ha igazi történettudomány akar maradni.

Amennyire hiba lenne a történetírás egész feladatát a forrásanyag összegyűjtésével, megrostálásával és jól-rosszul összefoglalásával kiméritettnek látni, épúgy végzetesen téved az, aki a történettudomány felépítményét a forrás-

anyag biztos ismeretével való megalapozás nélkül akarja elkészíteni.

Ez adta meg Társaságunk létjogosultságát a multban, ez fogja megadni a jövőben is. Megelégedéssel és elégtétellel állapíthatjuk meg, hogy a mai idősebb és ifjabb történetírói nemzedék minden kiválóbb tagja, a magyar történetírásnak minden számottevő mai művelője átment azon az iskolán és vallja azt a felfogást, mely a legmodernebb álláspontra helyezkedve is a történelmi forrásanyagnak kellő értékelését és a Társaságunk célkitűzése értelmében való megbecsülését hirdeti. Erős meggyőződésem, hogy ez az irány a jövőben is csak szilárdulhat, mert az ettől való minden eltérésnek gyengesége és ingatag alapon nyugvása minden esetben hamarosan kitűnik.

És ebben kell látnunk Társaságunk jövőjének is zálogát. A történettudomány fejlődik, halad. Új felfogással és módszerrel iparkodik bevilágítani a multak rejtekeibe. Régi tévedéseket helyesbít. Új szempontokat alkalmaz a kutatásban és a feldolgozásban is. De a források és emlékek ismeretének biztos alapjairól nem tér le, sőt azoknak mindig tökéletesebb felkutatására és értelmezésére törekszik. Ez pedig Társaságunk hivatásának és 50 esztendősi létének, de egyszersmind további működésének is az alapja és igazolása.

Mélyen tisztelt Közgyűlés!

Igen nagy szükségünk van arra, hogy Társaságunk hivatottságának és munkája szükséges voltának tudata erősen éljen bennünk. Elődeink boldogabb időben rakták le az alapokat, amelyeken Társaságunk a félszázados működésnek háromnegyed részét a történelmi Magyarország ép háttárai közt fejthette ki. Nekünk nehéz viszonyok közt, a szűk abróncsok közé szorított hazában kell elindulnunk az ismeretlen jövőbe. De ha él bennünk Társaságunk hivatottságának tudata, akkor az ebből merített erő és kitartás győzedelmeskedni fog a nehéz viszonyokon és ki fogja vívni a további sikeres munkálkodás lehetőségét.

A Társaság jövője iránt való erre épített szilárd hittel és elődeinkre: az alapítókra és ötven éven át fenntartókra való hálás emlékezéssel nyitom meg a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság jubileumi közgyűlését.

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA.

A Társaság jubileumi közgyűlésén felolvasta CZOBOR ALFRÉD titkár.

A magyar családtörténet és címertan s a hozzájuk tartozó tudományágak: az oklevéltan és pecséttan, a XIX. század legnagyobb részében csak mellékesen művelt tudományok voltak. Néhány alapvető munkán és kisebb értekezésein kívül nem mutattak nagyobb lendületet. Önálló szakközlöny híján az 1867-ben alakult Magyar Történelmi Társulat *Századok* folyóirata, majd később részben az Orsz. Magyar Régészeti Társulat *Archeologiai Értesítője* nyújtott számukra közös, de érthetőleg szűkebb területen érvényesítési lehetőséget. Míg más társulatoknál az illető szaktudománynak már meglévő virágzása tette szükségessé az egy célra való egyesülést, a Heraldikai és Genealogiai Társaságnál fordítva: az eszközök hiányában csak elvonultságban, sok helyt amatőrszerűleg művelt disciplínáknak organumra volt szükségük, hogy a tudomány szabályai szerint műveltessenek.

Csak a társulattá való szövetkezés, új közönség, új irodalmi töke megteremtése képesíthetett olyan specializálásra, mely a történettudománynak igazi tudományos értékű szolgáltatásokat tesz. Társaságunk pedig kizárólag ily szolgáltatokra alakult. Rácáfolt arra a mindkét irányban végleletet jelentő gondolkodásra, melynek egyike az egyéni hiúság, a fényes mult hirdetésének eszközt vélte a Társaságban megszületni, míg a másik, mely az akkori liberális eszméket szolgálta, tendenciát látott keletkezésében, bizonyos konzervatív, «visszamenő» irányt. Mindkettőt nivellálta a Társaság egyenesben haladó alapelve: a hiteles kútfőkön nyugvó igazság. Ennek súlya alatt lehámlottak, szétmorzsolódtak az ellenőrzés híján ősidő óta gyártott családtörténeti mesék, elfogultságok, ál- és hiú feltevések. Nem állhatott meg a családtörténet ott sem, ahová Nagy Iván alapvető munkája helyezte. A fejlődés útjain új és helyes, a terület történetével, a gazdasági és kulturális élettel való összefüggését felismerő irányba, egy szóval szigorúan tudományos alapon való műve-

lésére kellett terelni. Állt ez a magyar címertanra és a rokon tudományágakra is.

Ily alapokon nyugvó és ily célok megvalósítására hivatott tudományos társaság eszméjének volt hordozója a mult század nyolcvanas éveinek elején *Radvánszky Béla báró*, kinek kora ifjúságtól fogva úgyszólván egyedüli szenvedélye a történelemmel és társudományaival való foglalkozás volt. Az általa propagált eszme a történelem munkásaiból való szakférfiak lelkes csatlakozása után az 1882. év végén az alapszabályok megerősítése kapcsán konkrétummá érlelődött. És mikor a Társaság kevéssel utóbb, 1883. február 25-én a Magyar Tudományos Akadémia Kisfaludy-termében nagyszámú gyülekezet előtt alakuló közgyűlését tartja, már 300 tagnál többet számláló tábor tehet tanúbizonyságot a társaság létjogosultsága, szükségessége és egyben életrevalósága mellett. Első elnöke maga a Társaság megteremtője, *Radvánszky Béla báró*; másodelnökei: *Nagy Imre* és *Nagy Iván*, a hazai családtörténet érdemes kutatói; titkár: *Fejérfataky László*; jegyző: *Szádeczky Lajos*; pénztárnok: *Czanyuga József*. A Társaság folyóiratának szerkesztői: *Nyáry Albert báró* és *Fejérfataky László*. Az igazgatóválasztmány alapszabályszerűen 40 tagból állt. Április 28-án tartja a Társaság első igazgatóválasztmányi ülését, melyen megállapítja az ügyrendet, ennek keretében a Társaság pecsétjét (a II. Endre király aranybulláin háromszögű pajzsban oroszlánokkal rakott vágásokat feltüntető magyar címert, körirattal) és különösen állandó tudományos organumának, a *Turul* címet nyert folyóiratának tartalmát, terjedelmét és azt a formáját, melyben ma is változatlanul immár 47-ik évfolyamába lép.

Még bölcsőjében volt a Társaság, de úgy a szellemi, mint az anyagi támogatás — minden tudományos intézménynek két sine qua non-ja — máris biztosította megszilárdulását, gondtalan jövőjét, sőt virágzását. Egy esztendő alatt közel

ötödfélszázra, két év multán pedig még további százszal emelkedett tagjainak száma. Főuraink úgyszólván kivétel nélkül jöttek a zászló alá. Az alapítványi tőke 8000 frt-ra rúgott. Az évi tagdíjak és kamatok összege meghaladta a negyed-félezer frt-ot. E mellett indokolatlannak bizonyult azok aggodalma, akik Társaságunk megalakulásából kifolyólag a Magyar Történelmi Társulat erejét, taglétszámát féltették. Szilágyi Sándor, e társulat lelke, örömmel üdvözölte az új tudományos szövetkezés megszületését, mert meg volt győződve, hogy a hazai mult ismeretére nézve nyereség minden olyan egyesülés, mely a nemzeti mult egy-egy speciális ágának művelését tűzi ki célul. Az alapítás nehéz munkájában különben maga is tevékeny részt vett. 1894-ben Társaságunk másodelnökévé választotta.

A hirtelen lendület már az első két év után, 1885-ben, szükségessé tette a gyakorlat alatt észlelt hiányok és az óhajítások figyelembevételével az alapszabályok revízióját, ami elsősorban az igazgató-választmányi tagok számának 60-ra való emelését vonta maga után.

A társadalom lelkes támogatását várakozáson felüli, hatalmas szellemi bevonulás kísérte. A Társaság egyesítette kebelében ama tudományágaknak, melyek ápolására alakult, összes hazai szaktudósait s megnyerte mindazokat, akik e tudományszakok iránt érdeklődtek, vagy kiket családi multjuk készítettett figyelmüknek a Társaság felé való irányítására. A Turul évfolyamai legbeszédesebb tanúi ennek. Az írók és tudósok díszes sorából, kiknek neveivel a mult század végéig hasábjain találkozunk, kimagaslóbbak: a hazai heraldika úttörői és alapvető munkásai közül *Nyáry Albert* báró, a magyar heraldika atyamestere, a Magyar Heraldika Vezérfonala írója; *Csergheő Géza*, többek között a Siebmacher-féle címerkönyv magyarországi kötetének szerkesztője és az erdélyi rész folytatója, majd *Bárczay Oszkár*, az első magyar heraldikai kézikönyv szerzője, *Csoma József*, a nemzetiségi címerek kutatója, *Fejérfataky László*, a középkori címerek kitűnő ismertetője s egyben a sphragistika és diplomatika tudós munkása; *Aldásy Antal*, *Tagányi Károly*, *Schönherr Gyula*, *Kubinyi Miklós*, *Thallóczy Lajos*, *Szendrei János* stb. A genealogiai szakban: *Nagy Iván*, a magyar családtörténetnek jóformán meg-alapítója, *Nagy Imre*, a délvidéki genealogiai

problémákkal foglalkozó *Thallóczy Lajos*; a kiváló magyar nemzetségi kutatók: *Karácsonyi János*, *Wertner Mór*, *Pór Antal*, *Komáromy András*; továbbá *Thaly Kálmán*, a kuruckor genealogiai és heraldikai érdekességeinek revelálója; *Deák Farkas*, meg sokan mások.

Nyüzsgő szellemi élet és tevékenység műhelye lesz a Társaság. Új kérdések felvetése, a vitások tisztázása, a széles alapokon nyugvó, mély kutatásokat igénylő, felderítő értekezések nagy száma alig talál helyet a terjedelemben emiatt csakhamar (24 ívre) megnövekedett *Turulban*. Úgyszólván mindenegyes választmányi ülés felolvasó-ülés is, érdekesnél érdekesebb témákkal. Ezek sorát *Nagy Gyula* a *turul*-ról írt értekezése nyitja meg. Évenként 8—9, az első tíz évben összesen 86, 25 év alatt 170 a felolvasások száma.

Különösen a heraldika művelése indul nagy lendülettel. Elsősorban a heraldika elsőrangú forrásai, az eredeti címereslevelek felé irányult a figyelem. Hiszen hazánk abban a szerencsés helyzetben van, hogy armálisokban sokkal gazdagabb a külföldnél, mely inkább a másodrangú kútforrások, teszem, a címeralbumok, az ú. n. Stammbuch-ok terén vezet. A címeradományozó oklevelek sorozata levéltárainkban, elsősorban a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályában és az Országos Levéltárban, Zsigmond király óta kezdődik s fokozatosan egész tömeggé növekszik, nemcsak a címertan, hanem a mű- és művelődéstörténet és a kancelláriai praxis területére is világot derítve. Első heraldikusainkat főleg a középkori címeres emlékek felkutatása és szakszerű ismertetése foglalkoztatta. Számukra a Turul széles kereteket biztosított, hosszú időn át csaknem füzetenként azok színes reprodukcióit is közreadva. Ezekből tevődött össze később a Társaság díszes kiadványa: a *Monumenta Hungariae Heraldica* (Magyar Címeres Emlékek). Elvitathatatlan, hogy a címeradományozó oklevelek tudományos kérdését egy nemzetnél sem karolták fel oly buzgalommal, mint nálunk. Egyetlen társulat és folyóirat sincs, mely azokkal behatóbban foglalkozott volna, mint a mienk. Ebben nem utánzó, hanem úttörők voltunk. Nem maradt le a pecséttan és oklevéltan művelése sem. De a címertan mellett a genealogiai szak kap legnagyobb erőre. Előszóval foglalkozik a nemzetségi szervezet és elágazások kérdé-

sével. Karácsonyi János, Komáromy András, Pór Antal, Wertner Mór ezek kutatásába mélyednek és fényes eredményekkel tisztázzák a nemzetségekről addig alkotott téves nézeteket. A kilencvenes években e szak már észrevehetőleg túlsúlyra igyekszik emelkedni a rokon disciplina, a címer-tan felett.

Mindezek a tudományágak lendületes előhaladásukat sokban köszönhetik a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának, melynek keletkezése egybeesik Társaságunkéval. Főleg az örökletétbe helyezett s ezáltal a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé vált családi levéltárak rohamos szaporodása nyitott tág teret a Társaság művelési körébe utalt tudományágaknak. Szorosabbá tette a kapcsolatot e levéltárral, hogy a Társaság titkára és lelke, egyben folyóiratának szerkesztője, a megalakulás percétől múzeumi ember: Fejérpataky László volt. A Turul a múzeum falai között keletkezett és innen indult időről-időre útjára. A Társaság tisztviselőit, folyóiratának szerkesztőit túlnyomóan innen rekrutálta, vagyonának, pénztárának kezelése, kiadványainak és egyéb ingóságainak őrzése a múzeum kebelében folyt és folyik ma is. Fejérpataky másodelnöksége, majd elnöksége révén e kapcsolatok még jobban kimélyültek a Nemzeti Múzeum említett osztályával, melyből az 50 év alatt szakjainknak már annyi tudós művelője vált ki. Üléseit is 1898 őszétől a Magyar Nemzeti Múzeumnak akkor újonnan berendezett tanácstermében tartotta.

Társaságunk 1888-ban fejtette ki megalakulása óta legnagyobb tevékenységét. Nemcsak a dolgozatok és felolvasások növekvő száma, folyóiratának gazdagsága jelezte ezt, hanem egy nagyszabásúnak tervezett kiadványa, a *Nemzetségi Zsebkönyv* első, a főrangú családokat (számszerint 331-et) tartalmazó, 31 ívnyi kötetének a megjelenése is, id. Szinnyi József és Fejérpataky László szerkesztésében. Nemzetségi Zsebkönyv kiadásának gondolata már a Társaság megalakulása alkalmával felmerült, s kevésbé utóbb konkrét határozattá is vált, oly formában, hogy a Társaság egyelőre minden három évben a magyar családok történetét és származási rendjét nyilvántartó évkönyvet ad ki, «Magyar Családok Évkönyve» címen. Ezt tisztán nemzeti irányú feladatnak tekintette. Azt célozta, hogy a

házánkban elterjedt gothai és brünni almanachokat könyvpiacunkon magyar könyvvel helyettesítse. A terv ebben az elgondolásban a kezdeti nehézségei miatt nem valósulhatott meg. Nem váltak be a Nemzetségi Zsebkönyv első kötetéhez fűzött remények sem. Ennek ellenére 1891-ben elhatározták folytatását, de ezúttal — második sorozatként — a nemesi családokra kiterjedőleg. Kiadására azonban hosszú ideig nem lehetett gondolni. Báró Radvánszky Béla elnök indítványára 1902-ben hozott határozat eredményeképpen csak 1905-ben került ki sajtó alól e II. sorozat I. kötete, *Nemes Családok* címen, Pettkó Béla és Reiszig Ede szerkesztésében, 250 nemesi család rövid történetével és nemzedékrendjével, 11 színes és több más, szövegben nyomott címerképpel. Ugyanekkor e sorozat II. kötetének a kiadását is kimondták. Ennek megvalósulása azonban végleg elmaradt.

1901- és 1902-ben a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával, két füzetben, *Magyar Címerek Emlékek* címen és Fejérpataky László szerkesztésében, külön gyűjteményes kiadványként látott napvilágot a hazai heraldika legbecselesebb kincseinek, a középkori címeradományozó okleveleknek a Turul addigi évfolyamaiban közreadott anyaga. A III. füzet, noha ennek anyaga is (25 színes címerrajzmásolat) rövidesen ismét rendelkezésre állt, közbejött nehézségek miatt csak a háború után jelent meg. Szerkesztője Áldásy Antal, a Társaság nemrég elhunyt elnöke volt. Oly nagy és tanulságos sorozata ez a gyűjtemény régi heraldikánk klasszikus korából fennmaradt címeranyagának, hogy a külföldi szakköröket is meglepte annak mennyisége és gazdagsága.

Programmjába vette a Társaság az első időkben «Corpus inscriptionum medii aevi» kiadvány megindítását; báró Nyáry Albert kéziratban maradt, a heraldika magyar műnyelvét megállapító dolgozatának megjelentetését; a különböző címergyűjteményekhez a címermotívumok szerint összeállított címermutatókönyv készítését. Mindez azonban már anyagi túlterhelést jelentett volna, minélfogva már a kiküldött bizottságokra ruházott előkészítés stádiumában megakadt.

A *Turul*, melyet keletkezésétől fogva 17 éven át, az első három évben báró Nyáry Albert, 1897—1900-ig Schönherr Gyula titkár társaságában, Fejérpataky László szerkesztett, amint teltek-

multak az évek, terjedelemben és belső értékben egyaránt gyarapodott s az idevágó segédtudományoknak egyre nagyobb értékekkel megtelőkincstára lett. 22 ívvel indult és 24–25 ívben állandósult, évi négy füzetben. Sőt 1902-ben ívszámainak újabb felemelésével és két havi füzetekben való megjelentetésével is foglalkoztak. Első tíz évfolyamához kitűnő *Tárgy- és Névmutató* készült. *Borovszky Samu* szerkesztette. Hasonló a 20-ik évfolyam után is szóba jött; de fedezethiány miatt lekerült napirendről. Ma már 36 évfolyam vár indexelésre, égető problémaként élkelődve a Társaság jövő feladatai közé.

Ha a megrajzolt keretbe még azt is beállítjuk, hogy e korszak ama kimagasló, szakbeli termékei: Karácsonyi Jánosnak a magyar nemzetségekről írt, a magyar genealogia történetében epochális műve, Wertner Mór, Bárczay Oszkár, Csoma József, Áldásy Antal művei, melyek Társaságunkon kívül jelentek meg, szintén ennek talajából szívták magukba a tápláló nedvet, s hogy annak a szellemnek és hatásnak szülöttei, melyet Társaságunk inspirált, méltán nevezhetjük azt a negyyszázadnyi időszakot, mely báró Radvánszky Béla elnökségének és Fejérpataky László titkári, majd másodelnöki, meg szerkesztői tevékenységének idejére esik, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság fénykorának. A jelentések e korszakban egyre szellemi erősödésről, vagyoni jólétről, taglétszám-szaporodásról, a jövedelem emelkedéséről szólnak.

1906-ban, fennállásának negyedszázados fordulóját megelőző évben, a Társaság örökre elveszti megalakulása óta ügyeiért szüntelenül lelkesedő elnökét és alapítóját: Radvánszky Béla bárót. A vezérseget Fejérpataky másodelnök veszi át, aki e minőségben négy éven át, az 1910-ik év végén pedig az elnöki székbe emelve, egészen 1923-ban bekövetkezett haláláig állott a Társaság élén.

1907-ben, fennállása óta első ízben, gróf Andrássy Dénes személyében tiszteletbeli elnököt is választ Társaságunk, aki 1913-ig, haláláig viselte e kitüntető tisztséget.

Ám a megalakulása óta felfelé haladó útírányhoz szokott, addig életerős Társaságot a Radvánszky elnök elhalálózása körüli években kezdte az anyagi gond. Már 1906-ban a megtakarításokból eredő tőkájére lombard-kölcsönt

kénytelen fölvenni nyomdai tartozásainak kiegyenlítése végett. És ettől kezdve mind sűrűbbek a panaszok elnöki székéből és titkári jelentésekben egyaránt. A gazdasági viszonyoknak, a vásárlóképességnek a korábbi évtizedekhez képest kedvezőtlen változása s ennek következtében a tagdíjhátralékok növekedése, legkivált azonban a nyomdaárak rohamos emelkedése nyomasztó helyzetet idézett elő. Ennek ellenére a Társaság életerejének fenntartását csüggedhetetlen energiával biztosítani igyekvő és jobb fordulatban bízó Fejérpataky László még 1909-ben is gazdag programot ad. *Corpus sigillorum*, *Corpus armorum Hungariae* összegyűjtését, Wertner és Karácsonyi műveinek folytatását, egy új Nagy Iván szerkesztését az elavult helyett — teregeti elő a jövő feladatai gyanánt. Az enyhülés helyett további visszaesséssel fenyegető említett okok azonban, amihez a korszellemnek a multak iránt egyre nagyobb mértékben megnyilvánuló közömbössége is járult, a szép terveknek útját állták; sőt szerényebb keretekre, szigorúbb takarékoságra utalták a Társaságot s meg kellett elégedni azzal, hogy a Turul az addigi terjedelemben megjelenhetett. Pedig szellemi téren szaktudományunk művelése nagy arányokban emelkedett. Le kellett mondani a Címeres Emlékek és a Nemzeti Zsebkönyv folytatásáról is. Utóbbi ügye ugyan tovább is állandóan napirenden volt s hosszabb vajudás után találtak is közvetett módot a II. sorozat II. kötetének a kiadására, a megvalósulás küszöbén azonban a kitört háború ezt is keresztülhúzta.

Az 1914. esztendő az előzőkhöz viszonyítva jól indult. Annál válságosabb helyzet állott elő a háború alatt. Az 1914-es év már csak 18 íves Turult engedett meg. Ez az ívszám a következő években tovább apadt: kettős füzetek vagy teljesen összevont évfolyamok jelentek meg; a nyomdai tartozások és egyéb terhek pedig elszomorítóan magasra szöktek. E mellett természetesen a háború nagy mértékben elfordította a figyelmet a szaktudományoktól. Ezért, valamint a tevékeny fiatal szellemi erők tetemes részének a harctérre vonulása miatt a Társaság tudományos munkássága összességében húzódnán, irodalmi termelése is a korábbi időké mögött maradt. Bizakodóbbá vált a hangulat 1916-ban, amikor Bunyitay Vince nagyváradi kanonoknak a Tár-

saságra végrendeletileg hagyományozott nagylelkű adománya (4000 korona) lehetővé tette a nyomdatartozások kiegyenlítését.

A háborús évek utolsó, egész terjedelmében már csak nyolc ívet kitevő évfolyama, a 35-ik, kizárólag az 1915. évi címerrendezés eredményeivel foglalkozik, a magyar címer és egyes részei történetének illusztrált ismertetéseivel egybekötve. A Társaság 1918-ban üléseivel még életéről tesz tanúságot, de a háborúvesztés után az átkos emlékü forradalmak elnémtíják. Fennállása óta a legsúlyosabb időket éli át. 1920 tavaszán veszi fel újra a megszakadt fonalat és a következő évben, 1918—1921. évjelzéssel, ismét napvilágot lát Turulja, a 36. évfolyam. Még erőtlenül, szerény, mindössze 50 oldalnyi terjedelemben; de már e kicsinységében is a hosszú tél után újra visszatérő fecskét jelentve. Ez a kényszerű ugrás okozta, hogy folyóiratunk nem írhatja ma a jubiláris 50-ik évvel egy vonalban az «50-ik évfolyam»-ot homlokára.

Trianon a megpróbáltatásokon átment Társaságot minden addiginál súlyosabb helyzetbe hozta. Területeink elszakításával elvesztette tagjainak tetemes hányadát, a pénzromlással egész tőkéjét, vagyonát. De töretlen akarat és szívósság, ha nem tudta is régi, méltó fokára emelni, nem is engedte többé elesni. Az irányítás e nehéz időkben a Társaság fennállása óta második elnökének, *Fejérfpataky Lászlónak* jutott osztályrészül. Annak a kitűnő férfiúnak, aki a megal-

ulás első napjától fogva 40 éven át szakadatlanul dolgozott, buzgólkodott, lelkesedett e társaságért napfényes és borongós időkben egyaránt. Neve oly szorosan összeforrt vele, hogy az ő személyének a Társaság életében külön fejezetet kellene szentelni. És ugyanezen nehéz idők közepette vette át az ő halála után örökét az elnöki székből utódja, Társaságunknak több évtizeden át különböző tisztségi fokozatokban és szerkesztői minőségben is egyik legodaadóbb munkása: *Áldásy Antal*. Ő már nem ünnepelhet velünk. Mint nagyérdemű alapító elnökelődjét, Radvánszky bárót, a 25 éves forduló küszöbén, őt is fennállásunk 50. esztendejét megülő mai jubileumunk vigiliáján, az elmúlt évben, állította meg a halál. Alig néhány éve, hogy elvesztettük 1926-ban megválasztott tiszteletbeli elnökünket, *Karácsonyi Jánost* is.

Társaságunknak az utolsó évtizedben lefolyt élete és munkássága sokkal közelebb fekvő és ismertebb, semhogy erről ezúttal meg kellene emlékeznünk.

Ma új vezetés alatt ünnepelünk s a legértékesebb ajándék, amit ez alkalomra kaptunk, az utóbbi hónapoknak fáradhatatlan buzgalom és megértő támogatás szülte örvendetes eredményei, melyek feljogosítanak bennünket, hogy biztatóbb kilátásokkal, lüktetőbb érveréssel és azzal a tudattal vegyük utunkat a második félszázad felé, hogy Társaságunk ismét konszolidált alapokon nyugszik.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság elnöksége és tisztviselői 1883—1933.

Tiszteletbeli elnökök:

1907—1913. ANDRÁSSY DÉNES gróf. 1926—1929. jan. 1. KARÁCSONYI JÁNOS. 1933-tól HÓMAN BALINT.

Elnökök:

1883—1906. RADVÁNSZKY BÉLA báró.	1923—1926. Betöltetlen.
1906—1910. Betöltetlen.	(Az elnöki teendőket Áldásy Antal másodelnök látja el.)
(Az elnöki teendőket Fejérpataky László másodelnök látja el.)	1926—1932. ÁLDÁSY ANTAL.
1910 dec.—1923. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.	1932 dec.-től SZENTPÉTERY IMRE.

Másodelnökök:

1883—1898. NAGY IVÁN.	1911—1916. ORTVAY TIVADAR.	1918—1926. KARÁCSONYI JÁNOS.
1883—1894. NAGY IMRE.	1900—1905. Id. BÁNÓ JÓZSEF.	1926—1932. SZENTPÉTERY IMRE.
1898—1910. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.	1905—1917. CSOMA JÓZSEF.	1926-től VARJÚ ELEMÉR.
1894—1899. SZILÁGYI SÁNDOR.	1916—1926. ÁLDÁSY ANTAL.	1933-tól HAJNAL ISTVÁN.

Titkárok:

1883—1898. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.	1914—1926. BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ.
1899—1908. SCHÖNHERR GYULA.	1926—1930. TÓTH LÁSZLÓ.
1908—1914. ÁLDÁSY ANTAL.	1930-tól CZOBOR ALFRÉD.

Jegyzők:

1883—1891. SZÁDECZKY LAJOS.	1908—1914. B. SZABÓ LÁSZLÓ.	1926—1930. CZOBOR ALFRÉD.
1892—1898. SCHÖNHERR GYULA.	1914—1924. HOLUB JÓZSEF.	1930-tól Betöltetlen.
1899—1908. ÁLDÁSY ANTAL.	1924—1926. TÓTH LÁSZLÓ.	

Pénztárnokok:

1883—1892. CZANYUGA JÓZSEF.	1911—1920. SOHÁR LÁSZLÓ.
1892—1911. TÓTH ÁRPÁD.	1920-tól SCHILLER REZSŐ.

Ügyészek:

1896-ig Betöltetlen.	1916—1932. Betöltetlen.
1896—1916. FEJÉRPATAKY KÁLMÁN.	1932 dec.-től KÉGL JÓZSEF.

A Turul szerkesztői:

1883—1886. NYÁRY ALBERT báró és FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.	1901—1907. SCHÖNHERR GYULA és VARJÚ ELEMÉR.
1886—1897. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.	1908—1913. ÁLDÁSY ANTAL.
1897—1899. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ és SCHÖNHERR GYULA.	1914—1924. ÁLDÁSY ANTAL és HOLUB JÓZSEF.
	1925—1930. ÁLDÁSY ANTAL és TÓTH LÁSZLÓ.
	1930—1932. ÁLDÁSY ANTAL és CZOBOR ALFRÉD.
1899—1900. SCHÖNHERR GYULA.	1932 dec.-től CZOBOR ALFRÉD.

A KÍGYÓSPUSZTAI CSATT JELENTŐSÉGE.

A magyar középkor eléggé szegény képes emlékekben. Néhány többé-kevésbé töredezett s a részletekről éppen ezért esetleg csak homályos felvilágosítást nyújtó pecsét, a kódexek, különösen a Képes Krónika, miniaturái, alig féltucat falfestmény, szerény és inkább csak a XV. századra vonatkozó sírkőanyag; ennyi körülbelül az egész, amivel a műtörténet az írott források segítségével lehet. Annál fontosabb, hogy eme kisszámú tárgyi bizonyosság mindegyike korban és jelentésben lehető pontosan meghatározottassék. Tanuságuk csak ez esetben lehet komolyan számbavehető.

Ami a kronológiát illeti, természetesen a pecséttan van a legkedvezőbb helyzetben. A sírkövek évszámai nem mindig vehetők ki félreérthetetlenül, a kéziratok nem mindegyike keltezett, a festmények sűrűn adhatnak vitára alkalmat, egyéb ábrázolások pedig egészen aprólékos egybevetéseket követelnek. Ilyenek híjján avatódott a Magyar Nemzeti Múzeum kigyóspusztai csattja, ez a pompás középkori leletünk, Nagy Lajos korába tartozóvá, holott a darab részletjelenségeinek kritikus áttanulmányozása egészen más eredményhez vezet.

A lemezfelület gazdag niellós képe szemmel láthatóan miniatura-szerű. A készítő nyilvánvalóan idevágó előzmények ismerete alapján dolgozott. Az a kérdés, mely időben s — ami végeredményben a legfontosabb — lehet-e művéből a hazai középkorra nézve minősíthető következtetéseket vonni?

A kép csatajelenetet ábrázol.¹ Két-két teljes fegyverzetű lovag karddal támad egymásra. Egyik mögött fegyvernőke a kezében tartott kopja lobogóján ugyanazzal a pólyával, mely ura pajzsát ékesíti. A két személy egymáshoz tartozó volta teljesen kétségtelen, viseletükben is mindössze annyi a különbség, hogy a lovag sisakos, csatlósa fejét ellenben csak apró vaslemezekből összerótt sapka borítja. Ugyanaz az anyag, mely a jelenet valamennyi szereplőjének testét védelmezi, kivéve

a háttér két kürtösét, s az előttük lévő dobost, kik, úgy látszik, fegyvertelenek. Az itt körülbelül háromszoros felületnagyságban közölt ábra (1. kép) különben minden leírásnál világosabban beszél, szövegünket inkább a kor s a jelentés tisztázására lehet és kell felhasználnunk.

A kutatás tradíciói néha éppen olyan hosszú-életűek, mint a közhitéi, s esetleg alighogy több joggal. A mi esetünkben, mint annyiszor, az első hozzászóló személye és tekintélye volt irányadó. Miután a kigyósi csattot elsőnek Fr. Bock, a német fejedelmi jelvények tudós leírója ismertette, ítélete mindmáig alig kopott valamit. Már t. i. nálunk, mert a német tudomány szerzőnk odavágó eredményeit sokszorosán revideálta. Szerinte a darab Nagy Lajos korából való, a XIV. század utolsó évtizedeiből, s végső eredetében — a nielló miatt állítja ezt — Olaszországra mutat.² Ezt a meghatározást Pulszky Ferenc,³ az 1883-i ötvöskiállítás vezetőse,³ de még Hampel is elfogadta, bár az ő környezetében már akadt olyan valaki, ki legalább is a keltezést kételkedve nézte.

Nagy Gézátt szemmel láthatóan gondolkodóba ejtette a szereplők külseje és fegyverzete. A nélkül, hogy a darab részletes analizisébe belement volna, feladta tehát a Bock-féle korhatározást s a csattot a XIII. és XIV. század fordulójáról volt hajlandó származtatni, sajnos, meglehetősen tétova hangnemben. S nem lehet észre nem venni, hogy elődjei állásfoglalása mennyire reánehazetett a kritikájára. Végeredményben nem mert a XIV. századból kilépni, s a vaslemezekből konstruált páncél XIV. századbeli továbbélését éppen a kigyósi jelenettel próbálta igazolni.⁴ Diagnózisában, úgy látszik, maga sem bízott eléggé, s ennek a határozatlanságnak volt az eredménye, hogy a darab őrizőjének, a múzeumi Régiség-tárnak legutolsó részletes katalógusa (Hampel

¹ Komoly harcot és aligha tornaviadalt. Ezt a kardhasználat, lándzsa helyett, már szinte önmagában eldönti.

² Das Ung. Nat. Museum in Pest. Mittheilungen der k. k. Central-Commission XII. 1867. Wien, 101. l.

³ Magyarország archaeológiája. II. 202—203. l.

⁴ A magyar történeti ötvösmű-kiállítás lajstroma (1884.) III. terem. 17—18. l.

⁵ A magyar viseletek története. 115—116. l.

szerkesztésében) visszatért Bock véleményéhez, egyedül arra tartotta érdemesnek a hivatkozást, s Nagy Géza szkepszisének egyetlen következménye a keltezés elé biggyesztett «valószínűleg» határozószó volt.¹ A múzeumi fegyvergyűjtemény néhai örének gyanúját osztani kénytelen érdeklődők szemében bizony édeskevés.

A csatajelenet önmagát keltezi, s szereplői külsején keresztül nyilvánvalóan az egész darabot is. Szigorúan nyugati jellegű ábrázolásról lévén szó, az európai Nyugat gazdag képanyaga s az általános fegyvertörténet ma már leszűrt eredményei kétségkívül megengedik, sőt követelik, hogy a meggyökeresedett kormeghatározásnak jól a szemébe nézzünk. A származtatás kérdésében a döntő szó mindenesetre a fegyver- és kosztümtörténetet illeti. Talán nem haszontalan munka, ha megkísérjük röviden összefoglalni, hogy az idevonatkozó részletek megfigyelése milyen felvilágosításokat adhat a kutatónak.

A lovagok fején u. n. csöbör sisak ül, — egy a XII. század derekán feltűnő, s a XIV. század első feléig élő típus, — és pedig egészen henger-, egészen fazék-formában. Ez a változat tudvalevőleg a nyugateurópai, a francia és angol lovagi rendnek volt kedvelt viselete a XIII. század második feléig. A német vitéz már akkor hegyesedő tetejű sisakot hordott, melyről a kardcsapás könnyebben lesiklott; s bizonyára ez a gyakorlati előny okozta, hogy jöllehet éppen a XIII. század második fele, a beneventumi és tagliacozzoi csaták kimenetele, alapozta meg a francia *ch\u00e9valerie* katonai elsőségét, a század végére mégis a német típus vált európai mintává. Ettől kezdve a sisak tető nagyjában kúpalakú, s az egész sisak szinte cukorsüveghez vált hasonlón. A lovagi lándzsatorések sisakjai a XIII. századbeli külsőt, és pedig szinte a régibb formában majdnem lapos tetővel, sőt felfelé némileg szélesedő profillal, egészen a XVI. századig megőrizték. De a harcterek természetrajza egészen más fejlődést követelt. A VII. Henrik császár Romfahrt-ját megörökítő, azzal majdnem egykorú Codex Balduini Trevirensis rendkívül nevezetes ábrázolásain a lovagok már majdnem egészen gömbölyödő sisakokat viselnek.² Tulajdonképpen pikthonhogo-

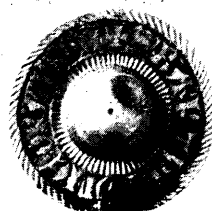
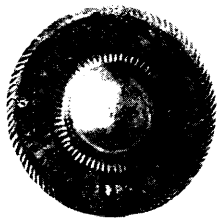
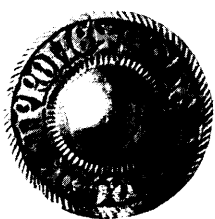
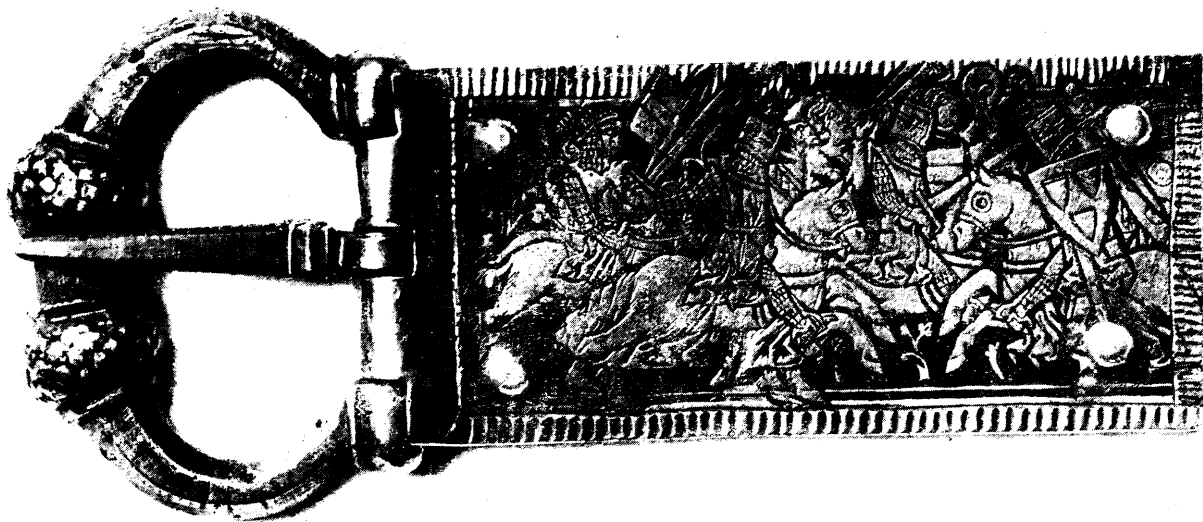
kat, közel azt a típust, mely a mi Képes Krónikánkban, az idegen és hazai alakulás akkori teljes parallelizmusának döntő bizonyítékeképpen, már egészen törvényszerű. Fegyvereseink sisakjai ilyenformán már csak külsejükkel is a XIII. századra vallanak, amint a későbbre helyezhetést sok egyéb körülmény is, kizárja. Tulajdonosaik egytől-egyig sisakdíszesen küzdenek, mit a Balduin-kodex 1330 körül csak tornajelenetnél hitelesít, ütközetben már sohasem alkalmaz. A mi készítőművészünk viszont a címet — hiszen eredetileg a sisakdísz az a «*crista quae* — mint Károly Róbert az Enyerei Herczegh-család őseinek tett 1326-i adományában mondja¹ — vulgo cymer dicitur» — éppen ellenkezőleg, harci emblémának tudja, persze aránylag szerényterjedelmű, a XIV. század tornáinak sisakdísz-monstrumaival szinte össze sem vethető formában. A XIII. század vége felé szokásossá vált továbbá a sisakfalnak az arcoldalon való felmetszése, s az így keletkezett házagnak csúsztható, vagy felcsapható vizirrel, magyarosan lélekpassal, való elrekesztése. Ezzel szemben a kigyósi sisakok egészen tömörek, mindössze a régies nézőréssel ellátottak, s az arcfelület hosszában alkalmazott függélyes vaspecék éppen ellenkezően az előrés kiadósabb megmervítését célozta.² Nem is ülnek a vállon, mint azt a XIV. század az akkori egészen elterebélyesedett csöbör sisakoknál kényelmesebb viselhetés okából bevezette, hanem még egész súlyukkal a koponyára, a homlokra nehezülnek. S alattuk, mint a fegyvernökök a lovagokéval — ezt egyikükkel kapcsolatban már említettük — teljesen megegyező csak sisaktalan külsejéből joggal következtethetjük, nem rejtőzött még a fejhez símuló alacsony bacinet, hanem a fejtetőt ugyanaz a páncélfajta borította, melyből a még teljesen testhez szabott egészen a nyakhoz szoruló csuklya állott. S ez tudvalevően a XIV. század folyamán vált szabadon aláesővé. A feszes odasímulás tehát szintén korhatározó, ha önmagában még nem is vallana éppen a XIII. századra. Annál inkább odavezetett a sisakok külseje s odavezet a továbbiakban

¹ Fejérpataky, Monumenta Heraldica I. 9. l.

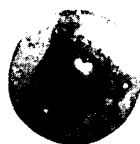
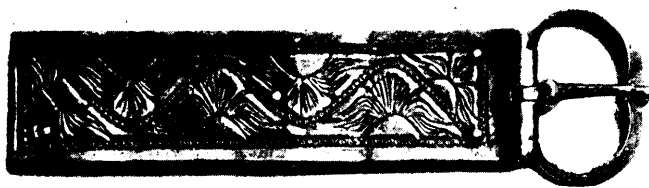
² Teljesen hasonló sisakot találunk Gauthier de Nemours 1260-iki pecsétjén. Demay, Le costum au moyen age d'après les sceaux Paris, 1880. 182. l. s ugyanitt a közel ilyenkorú darabokon körülbelül mindig. V. ö. 117., 143. stb. l.

¹ Kalauz a Régiségtárban. 1912. 225. l.

² Boenheim, Handbuch der Waffenkunde. 137. l.

1. kép. A kigyósi csatt és négy gombja.

2. kép. A kiskunfélegyházi csatt a hozzátartozó gombokkal.

mindenekelőtt a lemezpáncél kezdeteinek teljes hiánya.

A jelenet szereplői, úgy látszik, még csak nem is sodronypáncélokban mérkőznek, hanem apró vaslapokkal megtűzdelt bőrruházatban. Ez a védelmi felszerelés — a lemezkéket esetleg gyűrűk helyettesíthették — a sodronynál lényegesen olcsóbb s tulajdonképpen jóval korábban volt egészen általános. Ez a bayeuxi falszönyeg (XI. sz. vége) páncélviselete. A XII. század bizonyára könnyebbség kedvéért megkísérelte a vaslapocskákat hasonló csontlemezekkel pótolni, s lehet, hogy lovagjaink is ilyet viselnek, hiszen az ábra kis terjedelme bajosan enged pontos anyagmeghatározásokat. De még ha feltennők, hogy a művész a rendelkezésére álló egészen szűk felületen a sodronyt egyáltalában nem volt képes ábrázolni, ami, hangsúlyozzuk, nagyon is feltevés-szerű, mert a páncélrészecskék következetesen négyyszögű alakja nyomatékosan a sodrony ellen szól, még akkor sem kockáztathatnók meg a XIII. századból való kilépést, mert ez az az időszak, mely a térdek, majd a vállak hathatósabb védelmére a kovácsolt, eleinte kicsiny, de gyorsan növekvő formaszerű páncélfelületeket bevezette. Innen a XV. század teljes lemezpáncéljáig hosszú volt még az út, de az első fecskék mindenestre a XIII. században tűntek fel, s hogy ábránkon az új alakulás valamelyes előkészületének sem leljük nyomát, összevetve azzal, mit a sisakokról elmondhattunk, mindenestre azt követeli, hogy a darabot a XIII. századnak még csak ne is a végéről keltezzük.

A sisakoknál nb. talán még nyomósabb bizonyíték, a vasburok felett viselt keletiesen bő fegyveringek, az u. n. bambusiumok alkalmazása, melyeket a derékra kapcsolt kardöv tartott össze. A XIV. század közepe táján ez a viselet már a múlté. Helyébe — ismét elég a Képes Krónikára hivatkozni, de a források egész raját idézhethetnénk — a feszes fegyverderék lépett, az öv pedig lecsúszott a derékról a lágyékra, s mint «cingulum militare» inkább jelvénné vált. A kardot t. i. elsősorban a mellhez erősített lánc tartotta. Ám a bambusium uralmának végső éveiben sem azt a típust hordták már, melyet a kígyósi jeleneten megfigyelhetünk. Az itt ábrázolt lovagok bambusiumai azok a teljesen díztelen, nyilvánvalóan fehér, valószínűleg a II. keresztes hadjárat ta-

pasztalatai következtében, de mindenestre a XII. század második felében felkapott, szigorúan gyakorlati célt szolgáló burnuszok, melyek eredetileg a nap hevét voltak hivatottak, úgy ahogy, paralizálni. A XIV. század elején ellenben a fegyverderék diadalrajutása előtt, sőt Franciaország előkelő köreiből már a XIII. század végén, a bambusiumok külsején urrá lett a heraldikai divat. Színük felvette a pajzsét, s felületük, mint a Balduin-kodex fentidézett csatajelenetén láthatjuk, rendesen viselőjük blazonját is. Ez az alakulás a bambusiumból lovagi díszköntöst csinált, eredeti jelentését pedig letűnése előkészítéseképpen javarészt elmosta. A kígyósi csatt készítője azonban erről a jövődőről még szemmeláthatóan sejtelemmel sem bírt. Az ő bambusiumait önmagukban akár a XIII. század elejéről származtathatnánk, s ha ennyire korai rögzítést egyéb körülmények, különösen a sisakdíszek nem is tesznek valószínűvé, a bambusiumok a XIV. századot egyenesen kizáró jellegét a további és szintén félreérthetetlen keltezőanyag is csak aláhúzza. Ilyet mindenekelőtt a pajzsok adnak kezünkbe, egészen világosan kivehető alakjuk s a heraldika kezdőkorára valló geometrikus figuráikkal. Valamennyi a java-középkor általános, ú. n. normann típusához tartozik, melyet teljes tisztaságában ugyancsak a bayeuxi falszönyegen szemlélhetünk. Hatalmas, fejtől legalább is térdkalácsig érő, felül lekerekített, fából készült, de súlyos vasveretekkel megerősített alkalmatosságok voltak ezek, melyek a XII. század folyamán a páncélburok fejlődésével és erősödésével párhuzamosan mindinkább zsugorodásnak indultak, de igen lassú ütemben. A század végére a felső perem kiegyenesedett, — a fejnek már elég volt a sisakadta védelem — s a felület teknőszerűen a testhez símul. ¹ Ha az arányoktól eltekintünk, ez a kígyósi pajzsok fokozata. Forma és alkat ugyanez, éppen csak hogy kisebbek, az álltól mindössze a nyeregtalpig terjednek s a vasalás eltűnt róluk, alább megbeszélésre kerülő heraldikus ábrázolásoknak adva helyet. Ám ezek a pajzsok még mindig eléggé nehezek. Tulajdonosaik, mint az ábrán világosan látszik, nyakbavetett szíjakon viselték őket; végeredményben a normann pajzs-

¹ V. ö. Boenheim i. m. 132. l.

hoz még mindig közelebb állók, mint a XIII. század végén felbukkanó könnyű, kiegyenesedett, majdnem szabályos háromszöget alkotó, legfeljebb a félmellet és balvállat elfedni képes, ú. n. tárcsák.¹ Azaz, éppen úgy a XIII. század dereka tájára vallanak, mint a sisakok, csuklyás páncélburkolatok és bambusiumok. Ezekkel egyetemben mindenesetre arra hivatottak, hogy a Bock- és Pulszky-féle keltezésnek majd másfél évszázadra rúgó elcsuszamlását lehessünk képesek felfedezhetni.

Ugyancsak a XIII. századra mutatnak a közepes nagyságú, a súlyosabb pajzsral még jól megférő kardok, melyek a XIV. század tárcsáihoz termett, ú. n. másfélkezes, jócskán hosszabb kardoktól még eléggé messze állanak. Feltűnő a feszítőzablák teljes hiánya, persze inkább csak azok előtt, kik a XIV. századot illető keltezésről sehogyan sem akarnának tágitani. S ugyanők alaposan elcsodálkozhatnak a lovagok tüskés sarkantyúin is, mely típus a XIII. század végétől kezdve igen gyorsan tűnik le. A XIV. század lovagja tarajos sarkantyú nélkül egyenesen elképzelhetetlen.

Eredmény: a kigyósi csatt a XIII. század dereka táján készült. Szinte azt mondhatnánk, hogy aki valamivel a tatárjárás elé akarná tenni, közelebb járna az igazsághoz, mint az, ki, ha már a XIV-et el kellett ejtenie, legalább a XIII. végét iparkodnék fenntartani. Némely, pontosan datált francia pecsétekkel való aprólékos rokonvonások, az alakok felszerelése, sőt tartása és mozdulatában² kívánják meg végül is, hogy műtárgyunk keletkezési idejéről az 1260 körüli esztendőket valamelyikét fogadjuk el.³ A csatt nem a XIV., hanem szemmel láthatóan a XIII. század, erősen francia hatás alatt álló magyar lovagi renjdére nézve ad igen világos útbaigazításokat, persze csak abban az esetben, ha a feltételezett, de valljuk

be, nem eléggé bizonyított magyar eredet minden kételyt kizáróan igazolható. Bock-ot a lelőhely magyarországi volta vezette ítéletében, Pulszkyt ezenfelül Szent István említése a darabhoz tartozó négy hasonló technikai kivitelű niellós gomb egyikén. Ámde ezek az érvek önmagukban nem meggyőzők.

A gombok mindegyikének felirata egy-egy szent, és pedig Szent István, Szent Jakab, Szent Bertalan és Szent Margit segítő közbenjárásáért esedezik. Valamennyi harcos-patrónus. Legendájuk és a hagyomány szerint mindegyiküknek volt olyan tulajdonsága, mely a pártfogásukba vetett reménységet élő erővé tehetette a középkori lovag-társadalom szemében. Szent Margaréta Szent György női mása.⁴ Szent Bertalan védelmét idegbetegségek s nehéz halálküzdelem ellenében tartották hathatósak.² Szent Jakab legendája szerint az apostol a mórok elleni clarijoi csatában fehér zászlóval, fehér lovon járt a keresztény sereg élén,³ Szent István!? ha az első magyar királyra vonatkoznék, természetesen azonnal eldöntené a magyar eredetet, de erre nézve semmi-féle támaszunk, még csak hozzávetésünk is bajosan lehet, annál inkább, mert az első vértanú is egészen könnyen beleilleszkednék az együttesbe, lévén ő a lovag védelmezője, kit a középkori századokban lóbetegségek ellen s általában jó halálért sűrűn invokáltak.⁴ Ha fel lehetne tenni, hogy a csattfelület valami pozitív hadieseményt óhajtott megörökíteni, talán feltűnének, hogy az első három szent ünnepe július 20 és 25, illetve augusztus 24-ére esik. Ez esetben a dátumok szinte kívánnák az első szent király augusztus 20-i, s elutasítanak a protomartír december 26-i emléknapiját. De ez a feltevés további adatok híján kétségkívül igen erőltetett volna, s alighanem kevésbé találna a Margaréta, Jakab és Bertalan szerepeltetésével máris körülírt miliőhöz. Egyebet, némi időutalást, esetleg valamelyes helyi célzást igenis kivehetünk a nevek-

¹ Sir Johan d'Aubernoun 1277-iki síremlékén nb. már ilyen figyelhetünk meg. Alwin Schultz, *Das höfische Leben*. Leipzig, 1889. II. 36. l.

² V. ö. különösen Pierre d'Alençon 1271-iki pecsétjét, Demay i. m. 117. l. s — ellentétül — ugyanazon munka korban előbbre és későbbre vonatkozó ábrázolásait.

³ A keltezésbe nb. beleszámítottuk a francia fejlődés általában elfogadott gyorsabb voltát. A miénkhez hasonló bambusiumok pl. ott a század elején szokásosak.

¹ Sie stellt einen weiblichen St. Georg dar — írja róla Künstle. *Ikonographie der Heiligen*. Freiburg im Breisgau, 1927. 758. l.

² Franz v. Sales Doyé, *Heilige und Selige*. Leipzig, 1929. I. 112. l.

³ Liefmann, *Kunst und Heilige*. Jena, 1912. 158. l. Künstle i. m. 319. l.

⁴ Franz v. Sales Doyé i. m. II. 364.

ből, de bízvást kimondhatjuk, hogy mindez egyelőre nem mutat Magyarországra.

Már szoltunk az alakok franciás külsejéről. Hogy ebből valamilyen kapcsolat, ha csak közelítésben is kiolvasható, egészen bizonyos. A darab kétségkívül olyan környezetben készült, melynek legalább is kapcsolatai voltak a francia lovagi és szellemi világgal. S ha most már tudjuk, hogy a protomartir István mennyire feltűnően kedvelt szentje éppen a XII. és XIII. századbeli francia művészetnek,¹ nemcsak a magyar király feltételezhetését fogjuk még inkább szkeptikusan fogadni, de egyúttal fenti keltezésünk is bizonyos aláhúzottságot nyer. Ugyanígy Szent Jakabnál. Harcias szereplésének emlékezete kb. a XIII. század végével ment feledésbe, illetve szorult háttérbe Compostela hangsúlyozottan búcsújáróhely jellege mellett. A chartres-i, amiens-i és reims-i katedrálisok hatalmas portálfaragványai a XIII. században még karddal ábrázolják, kb. 1300-ig fegyver volt a szimbóluma. Attól fogva a zárándokbot. Nagyon jellemzően még az említett egyházak XIV. századbeli szobrai is. A négy szent tehát együtt is elsősorban Franciaországra,² és pedig a XIII. századi Franciaországra mutat, az ottani ritusra, a fejlődés ott bekövetkezett stádiumaira. Csak azt nem tudjuk, nem volt-e a gombok száma nagyobb s az esetleg elkallódottak nem egészítenék ki a névlistát olyan tagokkal, kiknek figyelembevételre következtetéseinket talán más irányba terelné.

S ezen a fokon áll be az a fordulat, mely pillantásunkat a franciás jelleg elismerése és fenntartása mellett egy csapásra Magyarország felé irányítja. A kígyósin kívül a kutatásnak rendelkezésére áll t. i. egy más, igen nevezetes emlék is, a kiskunfélegyházi ezüstcsatt (2. kép), mely nemcsak alakában párja a kígyósinak, de teljes sírból való, tehát egész adottságában bizonyító erejű. S íme, kíséretében ugyanolyan négy gomb tűnik fel, mint a kígyósiak. A gombok száma tehát eredetileg is négy volt, fenti gondolatmenetünk nem szükséges, hogy módosuljon, s az egész kérdéskomplexum ennek ellenére egy

csapásra új világításba kerül. A félegyházi sír halottja t. i. kétségkívül magyar volt; íjász, keleties formájú sisakkal, s emellett, és pedig későromán nyugati ornamenttel díszítve, alakában ugyanolyan övet viselt, mint a kígyósi csatt egykori tulajdonosa.³

Ez a csattípus éppen nem ismeretlen a középkori régészet beavatottjai körében. Ha nem is ilyen megnyúlt testtel, nem ennyire hangsúlyozottan oblongum-alakban, de ugyanilyen felépítéssel sűrűn fordul elő a népvándorlás korának hagyatékában.⁴ De a javaközépkor nyugati népeinek divatja jócskán eltért tőle. A csattfő — közel hasonló formában — egyes igen előkelő darabok, pl. a bécsi Weltliche Schatzkammer u. n. Mauritius-kardjának⁵ övén aránylag későn is feltűnik, de egészen elcsenevésszedett hozzátartozó lemezfelülettel. Míg tehát a magyarországi darabok a népvándorlaskoriakhoz képest ebben a tekintetben gyarapodást mutatnak, a nyugatiak kétségtelen visszafejlődést. A magyar leletekben a csatt általában sokkal sűrűbb, mint a Nyugaton. Ott a kardöv viselési módja legtöbbször egészen leegyszerűsödött. Kettős nyílású rövidebb szíj, melyen egy bogra köthető, hosszabb, kétágú húzó-dott keresztül; ez az általában előforduló típus.⁶ Ezzel szemben a magyar majd mindig alkalmazta a kerek, utóbb a négy, majd hat csúcsívbe futó gótikus csattot,⁷ mely utóbbit Drugeth Miklós országbíró 1354-i pecsétjének sisakdíszé és pólyá-

¹ A kiskunfélegyházi sír tartalma mindmáig ismeretlen a kutatók publicitása előtt. A lelet Szalay Gyula kiskunfélegyházi múzeumi igazgató úr áldozatkész és megértő szívességéből jelenleg a Nemzeti Múzeumban van tanulmányozás és feldolgozás céljából.

² V. ö. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn* idevágó fejezetét. I. 287—306. l. Ilyenfajta csatt van pl., hogy többet ne mondjunk, a nagyszentmiklósi kincs tányérjain is. U. o. III. Tafel 314—316.

³ VI. terem, XVII. szekrény, 3. sz.

⁴ V. ö. W. M. Schmid, *Schwertscheide samt Gürtel des XIII. Jahrhunderts*. Zeitschrift für historische Waffenkunde, IV. 253—254. l. Továbbá Hefner—Alteneck, *Waffen*, 7. és 9.—10. tábla.

⁵ Kerek csatt bukkan fel már az orosházi 1077—1131-iki rétegben. (Arch. Ért. X. 1890. 418. l.) A XII. századbeli balotai leletben (u. o. XIII. 368—369. l.), sőt a XIII—XIV. századi karcagiban is. (U. o. 248.) De itt már csúcsos is akad. Egészen gotizáló formában a sz.-batthyáni leletben. (U. o. 145. l. 7. sz.)

¹ Künstle i. m. 545. l.

² Az első vértanú szerepeltetése Magyarországot a lehetőségek sorából természetesen nem zárja ki. Hiszen több hazai egyházi testület és alapítás is állott a védelme alatt.

jából heraldikusaink is jól ismernek.¹ S úgy látszik, hogy éppen a XIII. század meglehetősen kedvelte, természetesen inkább csak jobb fajta fegyvergarnitúrákban, a kígyósi csatfajta. A csattfő egészen közeli rokona megvan a szabadbattyáni leletben is.² Teljesen hasonló továbbá a külföldre került, de nyilvánvalóan magyarországi, Szent Erzsébet-csatt, melyet Bock is ismert,³ de tulajdonosa korából, egészen érthetetlenül, nem vont következtetéseket. Félegyházán pedig az egészen régies szíjvég is megőrződött, melynek kígyósi megfelelője, sajnos, elveszett, legalább is nem került a Nemzeti Múzeumba.

E szerint ez a csattforma és fajta abban az időben a Nyugaton már nem divott, sőt ezt a fokozatot a nyugati fejlődés szemmel láthatóan nem is érte el. A darab tehát nem lehet idegen átültetés, ami önmagában eldönti, hogy az ábrázolás is Magyarországon készült. S végül nem hallgathatjuk el, hogy mintha Szent Margit invokáltatása is erősebb magyar, mint francia vonatkozást képviselne. Nem lévén történeti személység, a francia egyházak között egyet sem ismerek, mely védnöksége alatt állana. Nálunk ellenben olyan nevezetes uegnyilatkozásban mint pl. a dömösi oklevél, döntő helyen szerepel, és pedig ez esetben valóban Szent István király társaságában.⁴ Azaz, ami az eredetet illeti, végeredményben igazat kell adnunk Bock-, Pulszky- és Hampelnak, ha gondolatmenetüket és keltezésüket nem is tekinthetjük helytállónak. A kígyósi csatt a hazai történet tárgyi emlékei közé tartozik.

Ellene mond a nyugati származásnak nb. maga a niellós technika is. Ez tudvalevőleg ősi eljárási mód, de különösen a XII. században a Nyugaton is és pedig nagyobb arányú tárgyakon, oltárok, kelyhek és kereszteken is gyakran felépő. Ezután azonban leszorul az apróságok körébe, amint előbb is inkább ilyeneken szerepelt.

De a továbbélés, s ezt nagyon is ki kell emelni, nem Olaszországhoz tapadt elsősorban. Sőt onnan a renaissance-nál korábbi niellót nem is ismerünk, míg ellenben a régiebb felfogás szerint, miben még Hampel is osztozott, a korai nielló hazája éppen Itália. Ezért hitte a kígyósi csattot is itthon készült olasz munkának, mit a téves anjou-kori eredet, éppen, mint Bocknál, támogatni látszott. Ezzel szemben a nielló keleti gyökerei egyenesen tagadhatatlanok, s egészen bizonyos, hogy az 1100 körül író, sokat emlegetett Theophilus Tuscijája sem olasz földre vonatkozik. Szerinte ennek a Tuscianak jellegzetessége az, «electrorum operositas seu nigelli varietas» Görögország, Arábia, Itália, Francia- és Németország egyéb ágakban való kiválásával szemben.¹ De miért említi Itáliát és Toscanát külön? S ezenfelül, mint Marc Rosenberg igen meggyőzően emelte ki, a csoportosítás is nagyon sokatmondó. Három keleti centrummal szemmel láthatóan három nyugati áll párhuzamban, tehát Tuscia sehogyan sem illik Graecia és Arábia közé. Miután pedig némely kézirat világosan Rusciát ír, s mert orosz niellóról már a XII. században tudunk, olaszról ellenben, mint említettük, a renaissance előtt nem, minthogy továbbá éppen az orosz föld volt az, mely a niellóhoz mindvégig a legszívósabban ragaszkodott, annyira, hogy az ottani Tula város lett a technika újabbkori névadója is, szinte bizonyosra állítható, hogy Theophilus Rusciára és nem Toscanára gondolt.² Ez pedig a kígyósi csatt keletkezési helyének nyugatra tolását nyomatékosan meggátolja. Magyarország nem Oroszország, az igaz, de az Árpádok korának orosz összeköttetései nagyon is közismertek és sűrűek, szinte hihetetlen, hogy csak politikumokra szorítkoztak volna. Halicsból menekülő bojárok,³ és kíséretük könnyen magukkal hozhatták hazájuk műipari

¹ Thallóczy, Adalék a Drugeth-család történetéhez. Arch. Ért. XIII. 185. l.

² Vele és társaival együtt pénzek, melyek szerint legalább is a XIII. századból kell e leleteket is származtatni — írja Hampel. Arch. Ért. II. 1882. 145—146. l.

³ Mitteilungen der k. k. Central-Commission. XII. 102. l.

⁴ V. ö. Pauler: Magyarország története az árpád-házi királyok alatt. I. 249. l.

¹ Quellenschriften für Kunstgeschichte. VII. Albert Ilg, Theophilus Presbyter Schedula Diversarum Artium. Liber I. Praefatio.

² Geschichte der Goldschmiedekunst auf technischer Grundlage. Abteilung: Niello, Frankfurt a/M. 1908. 35—36. l.

³ Ilyen volt pl. Volodiszlav, majd Endre herceg pártjának főszlópa Szudiszlav s többen. V. ö. Pauler, i. m. II. 50., 51., 105. stb. l. Az Anonymus megemlékezik «more Ruthenico» díszített nyergek és zablákról. Endlicher. Mon. Arpadiana 11. l.

ízlését. A Magyarországra költözött franciák és spanyolok viszont meg-megfordultak a Kárpáton túl, s bajosan képzelhető, hogy pl. az 1208-i hadjáratban vezérkedő Korlátia Benedek vajda feleségének, a szép spanyol Tota asszonynak fel ne tűntek volna az oroszok niellós ékszerei. Hangsúlyozzuk, hogy a csatt alkata a döntő, de ilyenformán a technika is amellettszól, hogy a készítés helyét a francia és orosz összeköttetésekkel egyformán bíró Magyarországon keressük.

Végül, ha nem is akarunk és nem is mernénk végletekig menő azonosításokat hajszolni, nagyon feltűnő, hogy a kigyósi lovagok címerei egy kivételével, mind jóismerősei XIII. századbéli heraldikáknak, pedig az összehasonlító anyag bizony kicsiny; ki tudná megmondani, hogy az eredeti pecsétek milyen nagy hányada ment az idők mostohasága folytán veszendőbe? A balszélső, kardját villogtató lovag pajzsán könnyű felismerni a Pécz-nemzetség jobbharántpólyáját, a következő pólyás pajzsa ugyanaz, melyet Abanembeli országos méltóságaink viseltek a XIII. században,¹ tehát lehet, hogy az ország címeréből való, s a csatt készítője ezt óhajtotta kiemelni, mikor ennek a lovagnak a fegyvernökét is megmintázta. Az ellenfél elsejének hármaspajzsú címere teljesen egyezik Moys nádor 1272-i, s korábban, somogyi és varasdi comes korában, is használt 1264-i címerpecsétjével.² Csak az utolsó hármasyűrűre nem találunk azonos példát, de ez a hiány az előbbieket mellett bizonyára csak az összevethető anyag hézagosságának tulajdonítható.

¹ Majláth Béla, Mokyanus nádor pecsétje az 1286. évből. Arch. Ért. (rég. folyam.) XIV. 9. l. Nagy Imre, Három XIII. századi pecsét. U. o. XI. 353. l.

² Hazai Okmánytár, I. 48., továbbá Dl. 33211. Ennek az oklevélnek idézhetését Varju Elemér múzeumi igazgató úr szíves barátságának köszönöm.

ható. Maga a címer az európai heraldikában éppen nem ritka, hogy csak egy-két későbbi példát említsünk, a Schäfer-kiadta, javarészt egyetlen oklevélről származó 1361-i pecsétek között három ilyen is akad.³ Ugyanígy a zürichi címertekercsben.⁴

A csatt-forma irányadó, s a nielló és a címerpajzsok támogató tanúsága mindenesetre arra vall, hogy a darabnak Magyarország a keletkezési helye, az ötvös magyar környezetben dolgozott, s alakjaiban a magyar harcosrend XIII. századi külsejét örököltette meg. A franciás íz a kor ismerőit semmiképpen sem kápráztathatja el. Ezek ugyanazok a lovagok, kik a morvamezei csatában úgy küzdöttek «als si datz Francrichen hieten vehten gelernt»³, s akik fejcsóváló idegenkedéssel szokták megállapítani, hogy XV. századbéli sírköveinknek nemcsak nagyurai, pl. egy Szapolyai Imre nádor, de az egyszerű «strenuus miles» Tarczay Tamás⁴ is elmehettek volna akár a rajnai harcterekre, s csak a beszédjükkel árulták volna el származásukat, ezt az észleletet bizvást megtehetik a XIII. századra nézve is. A magyar lovagi rend tökéletesen nyugati külsőben, nyugati módon harcolt, az ősi harcmódot egyedül a szegénység s a beköltözött keleti rokonépek, bessenyők és kunok, meg a fejlődés sodrából kiállott székelyek abban az időben már alárendelt jelentőségűnek ítélt kötelékei képviselték.

Dr. TÓTH ZOLTÁN.

³ Eine Wappenurkunde deutscher Ritter in Italien. Paderborn, 1911. IX. tábla, 96., 97. és 103. sz. V. ö. u. o. az 5., 8. és 77. számot.

⁴ Die Wappenrolle von Zürich. (Zürich 1860.). 59., 98. és 314. sz.

⁵ Ottokars Österreichische Reimchronik ed. Joseph Seemüller. M. G. Deutsche Chroniken. V. 1. 215. l.

⁶ Szendrei, Magyar Hadtörténelmi Emlékek. 149. és 94. l.

A MOGOROVICH-NEMZETSÉG.

Adatok a horvát nemzetségek történetéhez.

Sokat vitatott kérdése a horvát történelemnek Tamás spalatói esperes Historia Salonitana-ja függelékének hitelessége, mely Kálmán király és a horvát törzsek 12 törzsfőnökének, comes-ének ú. n. paktumát tartalmazza.

A pro és kontra vélemények egész sorozatát ismerjük Fessleről Karácsonyiig, Smiciklastól Klaiéig, s úgy tetszik nekünk, hogy merőben nemzeti hiúság ügyévé vált ez a tisztán történelmi kérdés s még genealogusaink is a helyett, hogy azt vizsgálták volna, volt-e tényleg Tamás esperes idejében, a XIII. század második felében, 12 vagy 13 törzsnemzetség Horvátországban, ami egyébként kétségtelen valóság, csupán azt kutatták, hogy Kálmán király fegyver jogán, vagy egyesség erejével ült-e a horvát trónra, amihez a család-történelemnek voltaképpen alig van köze.

Mert akár tény és valóság az, hogy 1102-ben a Tamás esperesnél felsorolt 12 tribus megbízottai voltak jelen, akár nem, két dolog bizonyos: 1. hogy több mint 450 évvel ennél korábban már a horvát nép 6 vagy 7 törzsre oszlott (a törzsfők neveit is tudjuk, ha kissé elgörögösített alakban Biborbanszületett Konstantinustól), 2. hogy amióta a horvát nemzet öntudatos életet él, 6—7, később 12—13 törzs leszármazóit (nemzetséget, generációt) ősnemesnek tartottak.

Ezek a törzsfők voltak: Klukász, Lobelosz, Muhlo, Hrobatos, Tuga és Buga, kik közül a negyedik, Hrobatos, adta az egész népnek nevét, ahogy a Megyeri törzs, melyből Árpád eredett, adta a magyar nevet az egész nemzetnek. Az ősnemesség — spalatói Tamás szerint — 12—13 nemzetségből származott és pedig: Kaích, Kukari, Subich, Čudomerich, Swaéich, Mogorovich, Gusic, Karinjani, Lapéani, Poletéich, Lasniéich, Janumeti, Tugomirich.

Vannak okirati emlékeink, melyek igazolják, hogy annak a kérdésnek eldöntésénél, vajjon nemes-e valaki, azt vizsgálták csupán, hogy e 12 ősnemzetségből származott-e vagy sem, s hogy ha valaki ezenkívül nemességet állított magáról, de nem származott a 12 nemzetségből, akkor az volt nemességének címe, hogy ily generációból származott nővel kötött házasságot.

Az is kétségtelen, hogy később — amint a népesség szaporodott — új nemesi törzsek is keletkeztek; de a 12 ősnemzetség kiváltságos előkelőségét mindvégig megtartotta.

Előbb Pauler Gyula, majd Hóman Bálint, főleg Sisié Ferdinánd és Klaié Alajos alapvető munkálkodásai alapján, elismerik az ú. n. paktum *érdemi* részét, mert az lényegében a régi horvát ősnemesség kiváltságos helyzetének biztosítása volt. Ebből azután visszakövetkeztetve igen könnyű Konstantinos Porphyrogenetos, Tamás főesperes, a XIV. századi névtelen és a részben okirati emlékek után megrajzolni, milyen volt a horvát nemesség helyzete a nemzeti dinasztikák s később a Magyarországgal való társországi viszony alatt. «Kálmán nem hódítóként lépett fel, hanem mint az ország örökös királya» — állapítja meg Hóman¹ — s magát Tengerbelgrádban 1103-ban megkoronáztatja. Ezzel aztán pontot tehetünk több mint száz esztendő történelmi vitatkozás után, mely magyar és horvát részről e felett folyt, pozitív haszon nélkül sok keserűséget keltve.

Kálmán a horvát nemesség helyzetén nem változtatott. Ott talált 12 előkelő nemzetséget. Ezek közül 6 előkelőbb volt; mint Pauler mondja, «legelő» voltak: Kacsicsok, Kukarok, Svacsicsok, Csudomericsek, Muricsok vagy Mogorovichok és Subichok; kisebb nemzetségek voltak: Gusicok, Karinok vagy Lapcsánok, Polecsicsok, Lacsnicsek, Zamometicsek és Tugomericsek. «Ezek a nemzetségek legjobban hasonlítottak ahhoz, ami akkor magyar nemességszámba ment, jószágai, emberei után adót nem fizetett és csak hadiszolgálattal tartozott a magyar királynak 10—10 fegyverest állítani hadseregéhez.»²

Jireček páratlanul mélyenjáró tanulmányai alapján a horvát nemzetségek kialakulását és helyzetét világosan láthatjuk. Ami a délszláv nemzetségek organizációját illeti, — mondja — az egy közös ősapától képzelt leszármazáson alap-

¹ Hóman—Szekfü: Magyar történet I. k. 360 l.

² Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt I. k. 260 l.

szik, mint a görög fülé s alosztálya a fratriá, mint a római gens, az albán fis, a longobard fara és a skót clan. A horvátoknál és szerbeknél a nemzetség neve pleme, Horvátországban latinul tribus, genus, generatio, progenies, parentela. A nemzetség testvérség-ekből — bratstvo — áll; a raguzaiaknál fraternitának írják s egyjelentőségű a görög fratriá-val. A testvérségek az egyes családokból állottak, melyeket vagy háznak (Kuca), a középkori horvátban hize-nak, vagy rokonságnak, rod-nak neveztek. A nemzetségek és testvérségek nevei sok évszázadon át változatlanok maradnak, míg ellenben az egyes házak patronimikus nevei rendszerint csak atya-nevek s minden nemzedékkel változnak.

Horvátországban a nemzetségek tagjai Zena és Almissa közti területen telepedtek le mint uralkodó faj az ott talált avarok, vlachok (olasz jellegű neolatin keverék), jobbágyság és rabszolgák felett és csakhamar egybeforrasztották magukkal az ott talált régebbi lakosokat s «facti sunt gens una vita moribus consimilis unius loqueli». Ennek az egységes, egynyelvű népnek élén, mely magát horvátnak nevezte, megmaradtak a régi nemzetségek, melyeknek száma az eredeti 6—7-ről 12-re emelkedett.

A XII—XV. században a tengerparti Horvátországban mindig 12 nemes nemzetség jelentkezik: «duodecim generationes nobilium Croatorum», horvátul plemena. Fel vannak osztva Koljena-kra (szó szerint fordítva térdekre), ezek házakra (hize) vagy családokra. Az egyes nemesek neve: «nemzetségeberek» = plemeniti ljudi, egyesszámban nemzetségmenter = plemeniti clovik, avagy nemzetségi úr = plemeniti gospodin.

Minden nemzetségnek a XII. századtól kezdve közös, de egyszerű címere van. A zsupákban a nemzetségeknek saját külön nemesi táblájuk volt, hol a nemzetség tagjaiból álló bíróság bíraskodott. Az egyes bírák nevei mellett mindenkor pontosan felemlítik a házat, melyből való, s nemzetsége nevét. Idők folyamán hatalmas családok alakultak ki, nagy vagyonokkal és befolyással. A Kacsicsokat a bizánciak nagy számukra és hatalmukra tekintettel népnek nevezték (to kaczikion ethnosz). A Mogorovichok 1500 körül ötven családból állottak s egyetlen-egynek, a Draskovichoknak, 35 felnőtt férfitagja volt, úgyhogy a nemzetség tagjainak száma mintegy 3500-at tett ki.

A 12 ősnemzetség mellett később új nevek bukkannak fel. Részben a régi nagy nemzetségek ágai ezek, részben újonnan szerzett területeken talált nemzetségek, jórészt narentai és nyugat-boszniaiak, s végül a királyi szolgálatban felemelkedett új családok. A török hódítás vetett véget ennek az organizációnak a Cetina és Quarnero közti területen; de ezen ősrégi nemzetségek utódaiból északi Horvátország nemességében még ma is élnek.¹

A Mogorovich-nemzetségből a nemzeti királyok idejéből ismerjük Péter comest, ki 1102-ben egyike volt ama 12 törzsfőnek, akik Kálmán királlyal megegyeztek. Ismerünk még egy Pétert (Petárt), ki Zdeslav (878—879) és Zwoinimir király (1076—1089) idejében valamikor bán volt, mint ezt egy névtelen krónika említi.²

A 12 ősnemzetség helyzete a horvát nemzet életében kiváltságos volt. Egybehangzóan írják a fennmaradt feljegyzések, hogy belőlük választották a zsupák főnökeiket, a comeseket, zsupánokat, kiket néhol bánoknak is neveznek. Hogy a «dukla pap névtelen» feljegyzései mikor és kitől erednek, nem tudjuk, de azért nem vethetők el, mivel igen sok adatát okiratok és egyéb emlékek, meg a hagyomány is igazolja. A 12 törzsfő már a nemzeti királyok idejében igen nagy hatalmat gyakorolt.

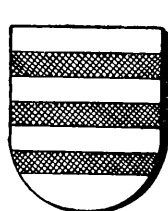
Rački Ferenc azt írja,³ hogy az utolsó horvát királyt, Slavié Pétert, voltaképpen a 12 nemzetség buktatta meg, kiknek törzsfői a Zwoinimir özvegye Szép (Lepa) Jelena mellé állottak s behívták ennek unokafivérét Kálmán királyt. Slavié Péter elhagyottan kis seregével ütközött meg a Kulpától délre a Gvozd-hegységben, de elesett s ezt az erdőt Péter erdejének (Petrova Gvozd-nak) hívják ma is (Petrova Gora). Ugyancsak Rački írja egy más művében,⁴ hogy Kresimir Péter idejében 1069-ben Horvátországban 7 bán volt, kiket a Kachich-, Kukar-, Swachich-, Chudomirich-, Mogorovich- és Subich-nemzetségekből választottak, s ezek mindegyike az ország egy-egy nagyobb

¹ Jireček K. I.: Staat und Gesellschaft im mitteralterlichen Serbien I. k. 27—28 l.

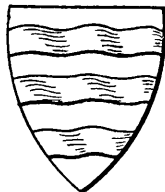
² Sisic Ferdinand: Enchiridion 500 p.

³ Rački Ferenc: Pótlások és helyreigazítások Horvátország régibb történetéhez, Rad XIX. 62—105 l.

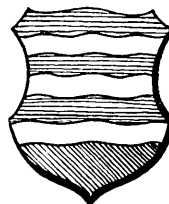
⁴ Rački Ferenc: A délszlávok küzdelme állami függetlenségükért a XI. században, Rad XXIII. 158 l.

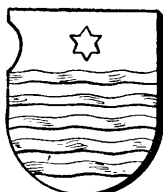
BABONOSICH

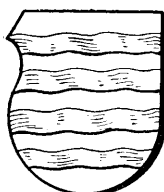
BWCHYTH

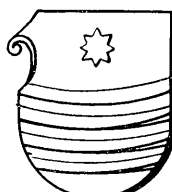
BUKOWACHKY

GOICHICH

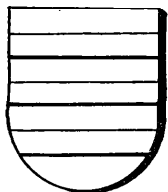
JURISLAVICH

KOBASICH

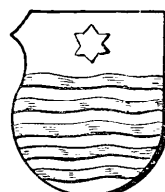
MERNYAWCHICH

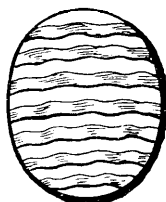
MIHALOWICH

MOGORICH

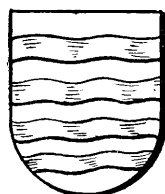
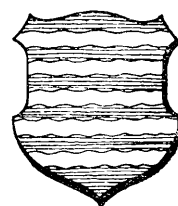
MOGOROEVICH

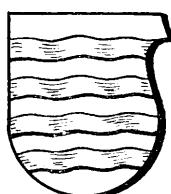
NELKOVICH

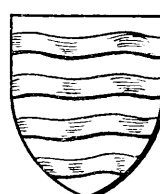
PETRICHEVICH de MIKHAYLOV. PETRICHEVICH de RADUCH. PETRICHEVICH ALIAS HRELJAG

RACICH

SOPKOVICH

VUCHICH

MOGOROVICH NEMZETSÉGBELI CSALÁDOK CIMEREI.

területét kormányozta. Az egyik bánság már a X. század közepén a likai, korbáviai és gacskói zsupánságokat foglalta magába.¹ Itt a Mogorovichok voltak a bánok. A vatikáni könyvtárban levő régi glogol misekönyvben 1449-ből eredő feljegyzés szerint ekkor Petrichevich Franko volt a likai zsupán (comes) és ekkor volt Péter a horvát bán, szintén a Mogorovich-nemzetségből. Ezt a misekönyvet 27 aranyért vette meg Petrichevich Franko comes és ajándékozta a Mogorovich-nemesek által a Raduch melletti «Szent-Iván a Hegyen» nevű helyen építtetett zárdának, melyet azért alapítottak a Mogorovichok, hogy lelkük üdvéért imádkozzanak az alapítványból ellátott szerzetesek.² E zárda romjai ma is láthatók a Raduchtól nyugatra levő magas Velebit hegyháton Lika megyében.

A Mogorovich-nemzetség nevének eredetét két irányban vélték megtalálni. Az egyik felfogás szerint e név patronymikus, egy Hermagoras, horvátul Mogor, ősatya nevéből ered, ki a IX. században élt volna. Miután a horvát állam egyes részei a IX. században a gradeži (új Aquileja, Felső-Olaszországban) patriarchátus alá tartoztak, nyilvánvalóan az ottani főszentnek, Hermagorásnak a neve ezen időben megkeresztelkedés révén került Horvátországba. Éppen ez is igazolja e nemzetség ősiségét, mert a keresztség által e nemzetség ama még régiebb, a megkeresztelkedés előtti időből való nevét elvesztette.³ A másik feltevés az, hogy a név avar eredetű s összefüggésben áll a Lika és Korbavia megyék területén visszamaradt avar lakosság beolvadásával. Jireček uralaltáji hangzásúnak véli a Mogorovich nevet, míg egy jeles magyar nyelvészünk a mogor, magyar, megyer szótörzset látja benne. A bán (Boján) szó általánosan elfogadott azon etymológiája, hogy az egy avar fejedelem nevéből ered, mutatja, hogy talán sokkal erősebb volt a horvátok által ott talált avar Herrenvolk, semhogy egy-kettőre nyomtalanul beleolvadhatott volna a horvátba s ne hagyott volna fajilag, nyelvileg is olyan nyomokat hátra, melyek az asszimiláció nehéz és lassú munkáját mutatják. Nem lehetetlen azonban az sem,

hogy a Mogorovich = Murithi elnevezés a Konstantinos által említett négy fivérvezér egyikétől, kit ő Muchlo-nak ír, ered, mivel a görög írásmód mellett az *l* és *r* betűk cseréje igen gyakori. Muchlo = Muchro. Ez esetben a Mugro-törzsből a filiációt jelentő *vics* képzővel jött létre a Mogorovich. A görög *chi* betű sokszor jelez *g*-t és *k*-t is. Ezt a feltevést támogatja több más törzs nevének a többi vezértől való leszármazása. Így pl.: Tuga nevéből eredtek a Tugomerichék, Buga-tól a Buzániak, Klukasz-tól a Kukari-ak.

A Mogorovich-nemzetség első települése a Velebit-hegységtől nyugatra a régi Dalmátfehérvár (Tengerbelgrád, Belgrad supra mare), Zára Vecchia táján, Zára megyében történt. A terra Mogorovigi-t, mint ahogy az 1069. okt. 1-én kelt oklevél említi,¹ északról a Korbaviai-ak, délről a Subichok földje határolta. A tatárjárás után a nemzetség egyrésze a Velebit keleti oldalára költözött át. Birtokviszonyaikról eleget tudunk. A Mogorovich-genushoz mintegy 50 család tartozott. Közülök nevezetesebbek a Mogorich, Mogoroevich, Perusich, Utyesenich, Tomasich, Mernyavchich, Draskovich, Babonisich, Buchich, Goichich, Jurislavich, Kobasich, Mihalovich, Nelkovich, Racich, Sopkovich, Vuchich s végül a három ágazatra szakadt Petrichevichék, kik magukat előbb a Lika megyében fekvő Raduch váráról Raduchi-aknak (középkori horvátul i Radinya vasi) nevezték.

A Petrichevich név etymológiája ez: Petrich (Péter horvát középkori nyelven); a *vich* rag a filiációt jelenti, annyi mint fiak, leszármazók. Petrichevich tehát = Péterfiak. Minden valószínűség szerint az 1102-ben élt Péter comes ősapja után nevezték magukat így a XV. század elején, mikor több ágazata a családnak Raduch-ról elköltözött. Majdnem egyidőben tűnik fel ez az elnevezés a Turmezön, Likában és Zára megyében.

Nápolyi László király 1401. július 12-én kelt birtokadományában² Raduchi Jakabot már Petrichevichnek nevezi s 1439-ban egy okiratban³ Miklós, Mihály fia szintén «a Petrichevich-házból» említetik, mint a Mogorovich-nemesek tábláján bíró. A horvát-törzsek ugyanis saját táblájukon

¹ Constantinos Porphyrogennetos: De adm. imp. XXX.

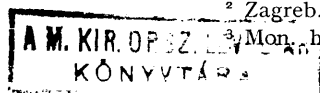
² Prop. fidei ltár. Coll. S. Hieronymi Illyric. Fényképmásolata nálam.

³ Sisic F.: Enchiridion 380 p.

¹ Polichorion. Zárai tart. ltár. Kukuljevič: Cod. Dip. I. 132.

² Zagreb. Orsich ltár. 1401.

³ Mon. hist. jurid. sl. merid. VI. I. 154.

ítélkeztek, melynek elnöke a nemzetségekből választva választatott, bírái pedig az egyes nemzetségek által küldettek ki. Érdekes, hogy a Mogorovich-genustól több ily törvénykezési jegyzőkönyv maradt fenn, míg a többi törzseké elkallódott. Oka a török pusztítás, és hogy Zára, ahol a Mogorovich-törzs otthon volt, a pusztulást elkerülte.

A Mogorovich-nemzetség egy részének és vele a Petrichevich-háznak a mohácsi vész előtti elágazásáról a mellékelt, okiratokon alapuló, de teljesnek nem tekinthető leszármazási tábla tájékoztat. A nemzetség levéltárából a mohácsi vész előtti rész zöme még lappang, de egy része a gr. Orsich-család irataival a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltárában, részben a zágrábi Horvát Országos Levéltárban és a Petrichevich Horváth-család birtokában található. A Drezneki és Lusei ágé (de Lusan) pedig a turmezei nemesség iratai között.

1465. május 22-én Petrichevich Cregliac (horvátul Hreljac) Korbáviai Károly grófnak 24 aranyat ad kölcsön s ezért ez neki átadja Bukovica földjét, Lika megyében.¹ Ennek a Hreljacnak utódai — mint ekkor szokásos — ősapjuk után magukat Hreljacok-nak másként Petrichevicheknek nevezik. Mikor 1526-ban a török Likát elfoglalja, a Petrichevich is, mint annyi mások: a Draskovichok, a Perusichok, az Utjesenichok, kénytelenek elhagyni őseik földjét, mint az alább közölt címereslevél mondja: «patriis laribus expulsum», s menekülnek a horvát és magyar végekre és kemény harcokat vívnak a törökkel. Így kerülnek a Petrichevich is előbb Horvátországba, majd egy águk később Magyarországra.

Rudolf király 1599. november 24-én Pilsenben kelt címereslevele érdekes visszapillantást vet a Petrichevich-család multjára. Ű. n. episztoláris formában írja a király Petrichevich Györgynek: «Sok nem jelentéktelen tanúság világosított fel minket arról, hogy Te Horvátországnak Lika megyéjéből való nemes szülöktől származol, akik úgy vagyonuk, mint hadi dicsőségük által kitüntek, de akiket a török zsarnokság ősi otthonukból kiűzött, s akik átköltöztek a mi Magyarbirodalmunkba és a hozzácsatolt részekbe stb.» Majd pedig midőn a szokásos formula következne, hogy felveszi a címeradományosakat az ország

régi nemeseinek sorába, ezt a megjegyzést fűzi hozzá: *mint négy apai és anyai nemes őstől származót.* A mi tudomásunk szerint ez magyar címeres levelekben elég ritkán fordul elő s valamelyes olyan öspróbát rejt magában, minő később a kamarás-ságé volt. Ami pedig most minket legjobban érdekel, az a címerre vonatkozó ama tény, hogy a király igaz és régi nemességük jeléül nekik némi bővítéssel a *régi címet* adományozza. (A bővítés csak a sisakdíszre vonatkozik, mint ezt alább látni fogjuk.)

Mi volt a Petrichevichék régi címere? Nem más mint a Mogorovich-genus ősi címere: *az öt hullámos pólya.*

Laszowsky Emil dr. érdemes kutatásainak eredményéből ugyanis tudjuk, hogy a Mogorovich-nemzetség címere a pajzsmezőben öt hullámos pólya.¹ Ez a címer kisebb eltérésekkel (minő pl. a hullámos pólyák számának változása; néhol a kőfaragó vagy pecsétmetsző szeszélyéből, vagy tudatlanságából a hullámos pólya egyenessé válik stb.), de lényegében megmarad a Mogorovich-nemzetségből származott legtöbb családnál. Legfeljebb a késői korokban bővül csillaggal, vagy címerállattal: delfinnel, griffel stb. Erről a mellékelt összeállítás nyújt áttekintést.

Novaki Mogorovich másnéven Goičič Máté sírboltján a zengi templomban csaknem teljesen olyan a címer, mint e címereslevélben, a különbség csak az, hogy a pólyák felett egy hatágú csillag van.

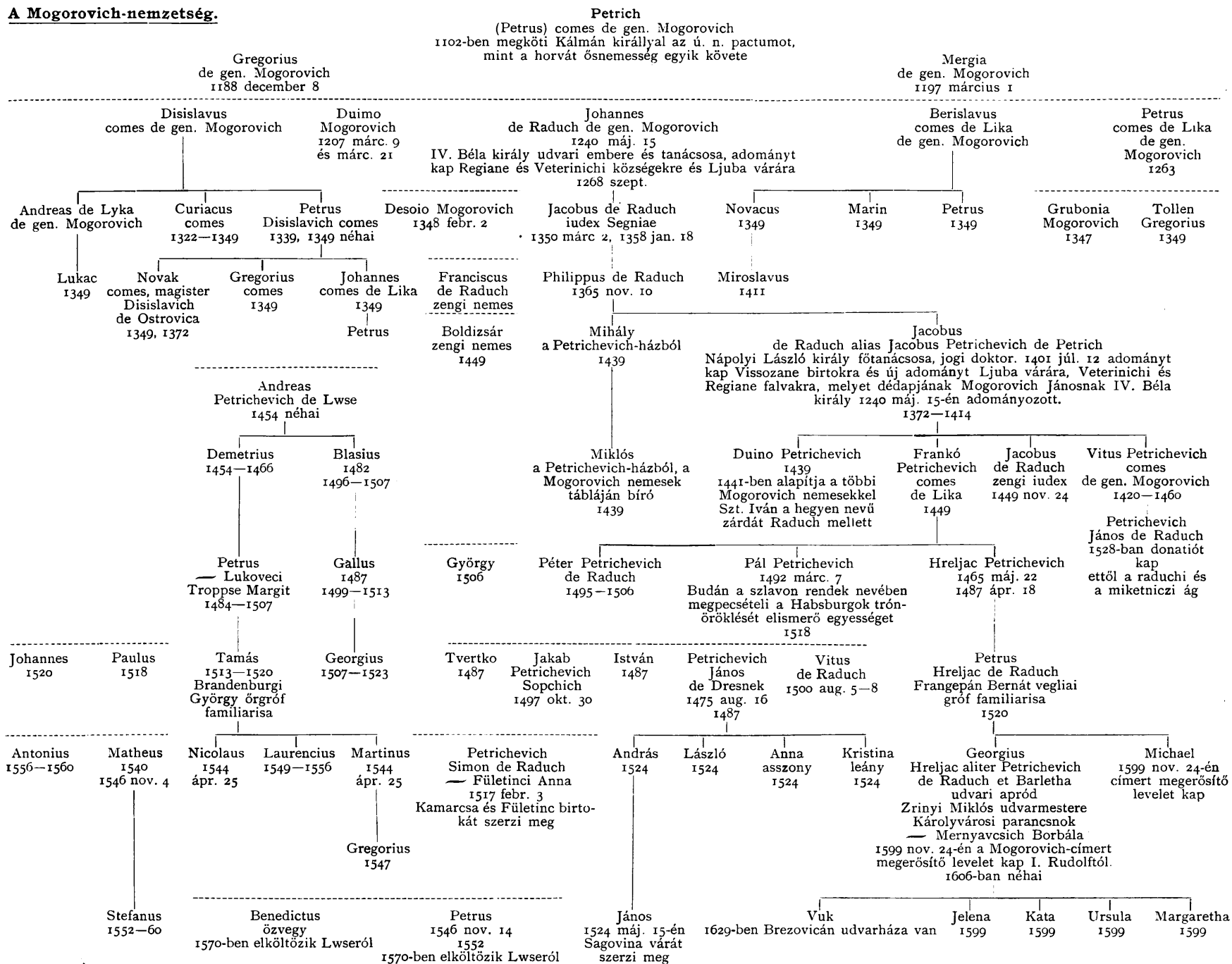
Az 1492. év hamvazószerdáján (március 7.) a horvát-szlavon rendek által kiállított, a Habsburg-ház trónöröklési igényét elismerő oklevélben² több Mogorovich-nemzetségbeli pecsét látható. Bučić helyesen Vučić (Vuk fiai) László pecsétje hárompólyás, Petrichevich Pálé szintén hárompólyás, Mogorovich Tamásé négypólyás, felette hatágú csillaggal. A Petrichevich-család amaz ága, mely magát Raduch-ról írta, Horvátországban a hullámos pólyás címet használta. Mikor Magyarországra költöztek, delfint vettek fel ősi címerükbe, nyilván azzal a céllal, hogy a tengeremléki származásukra rámutassanak. A legrégibb delfines címet 1530-ból ismerjük (Raduchi-Petrichevich

¹ Laszowsky Emil dr.: A Mogorovich-törzs címere. A Horvát Régészeti Egylet közleményei. Új sorozat 1896/97.

² Bécsi cs. titkos Itár. Fényképmásolata nálam.

¹ Mon. spec. hist. sl. mer. XXII. 325.

A Mogorovich-nemzetség.

János pecsétjén, melyet egy Veszprém-ben kelt levelére nyomott).

A Raduchiak közül György a XVI. század elején elvette Miketinczi Gerebeni Klárát, Gerebeni (Grebinski) Bitovec János horvát bán unokáját, s felvette a «Miketinczi» előnevet, a régi pólyás címerbe pedig bővítésként egy emelkedő griffet, mely egyik első lábában három szál fehér rózsát, a másikban kivont kardot tart. Ennek a Petrichevich Györgynek egyik fia volt Petrichevich Horváth Kozma (1523—1590), aki Erdélyben a Báthoriak alatt zárandi főispán, fogarasi főkapitány, fejedelmi tanácsos volt. Ő felváltva pecsételt hol a delfines, hol a griffes háromhullámos pólyás címerrel. Ezutáni időben a horvátországi ú. n. Miketinczi-ág a griffes, az erdélyi a Komlódi- és Széplaki-ág a delfines címert használta, míg az ősi Mogorovich-nemzetségi címert csupán a Hreljac-ágazat, mely magát szintén Raduchról (Radinavasi) írta. A címeradományozó oklevél említi ugyan a *Barleti* előnevet is a likamegyei Barlet vár után, de ezt a család nem használta; legalább másutt mindig csak Hreljac de Raduch fordul elő. A címeradományozó oklevél is igazolja tehát azt az egyébként okiratokon alapuló tényt, hogy a *Petrichevich-család a Mogorovich-nemzetségből ered*, mivel ott ábrázolt címere nem más, mint a Mogorovich-nemzetség ősi címere. A heraldika itt ismét megerősíti a genealogia megállapításait, amire újabban mind több és több példa kerül elő.¹

A címeradományozó oklevél, melynek élén az itt hű másolatban közölt, művészileg is kiemelkedő színes címerkép van lefestve, s amelyet jelenleg a Horvát Országos Levéltárban őriznek, így szól:

Rudolphus secundus Divina favente clementia electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Ramae, Serviae, Gallitiae, Lodomeriae,[†] Cumaniae, Bulgariaeque etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Marchio Moraviae, Dux Luxemburgae, ac superioris et inferioris Silesiae, Wiertembergae et Thecae, Princeps Sueviae, Comes Habsburgi, Tyrolis, Ferreti, Kyburgi et Goritiae, Landgravius Alsatie, Marchio Sacri Romani Imperii supra Anasum Burgoviae ac superioris et inferioris Lusa-

tiae, Dominus Marchiae Sclavonicae, Portus Naonis et Salinarum etc. Tibi fideli nostro egregio *Georgio Hreljacz, aliter Petrichevith* vocato, salutem et gratiae ac clementiae nostrae Caesareae et Regiae erga te continuum incrementum. Optimo et sapienti cuique principi summa semper cura entendum est ita commissorum sibi divinitus regnorum gubernacula moderari, pensare atque dirigere, ut diversas optimarum virtutum dotes, quae caelitus hominibus illabi solent et sine quarum cultu regna atque imperia consistere nequeunt, in subditis sibi populis non modo disquirat, intueatur et admiretur, verum etiam cum condignis praemiis, tum vero sempiternis laudibus veluti incitamenti quibusdam prosequatur. Etsi vero omnibus, quoad eius fieri potest, largum sese atque amabilem praestare oporteat, effusiori tamen largitate in eos utendum est, qui absque eo, quod virtute et natalium splendore caeteros antecellunt, nullos labores, nullasque curas et vigilias refugientes, quin potius publica commoda privatis praeponentes, perpetua cura sese suis principibus gratos et acceptos reddere student. Ita sane etiam nos, sive quia hic nostrae naturae ductus est, sive quia reipsa atque usu compertum habemus, ea demum stabilissima regnorum praesidia atque munimenta esse, quae in animis hominum clementia atque liberalitate principum collocantur, nihil prius vel magis in pretio habemus quicquam, quam sanctum hunc et laudabilem maiorum nostrorum morem imitari, nempe ut viros pietate, consilio ac fortitudine, caeterisque praeclaris animorum dotibus insignes condignis honorum titulis, in perpetuam virtutum memoriam, cohonestemus. Ex occurristi, qui ob virtutem tuam Caesarea ac Regia nostra munificentia exorneris. Edocti namque sumus non obscuris multorum testimoniis, te ex honestis et nobilibus regni nostri Croatiae, de comitatu Lyka ortum parentibus, qui opibus ac bellica gloria claruisse perhibentur, sed Turcica tyrannide patriis laribus expulsum, tenellum admodum in regnum nostrum Hungariae eique annexarum provinciarum transiisse, ociumque et desidiam exosum, iuventutis tuae florem liberalibus studiis et artibus consecrasse, illisque sufficienter excultus, primo quidem te in aulis serenissimorum quondam principum dominorum Ferdinandi primi et Maximiliani secundi Romanorum Imperatorum ac dominorum, avi et genitoris, praedecessorum utpote nostrorum charissimorum recepisse, ubi pro posse tuo in rebus et negociis fidei et industriae tuae concreditus, uti ingenuum nobilem iuvenem decebat, per nonnullos annos ipsis fidelem, diligentem ac sedulam operam navasse illisque de sede defunctis et aetate tua maturiore accedente te ad Spectabilem et Magnificum quondam Comitem Nicolaum iuniorem de Zrinio contulisse, ibique similiter per complures annos curiae eiusdem magistris munere laudabiliter perfunctum esse ipsoque postea e vivis sublato, te servitiis quoque fidelis nostri Spectabilis ac Magnifici Comitis Georgii a Zrinio addixisse, ipsique simili modo per multos annos fidelem tuam operam et studium ita comprobasse, ut inter charos suos familiares te habere non dubitarit, postmodum autem in variis nostris tam Hungariae quam vero Croatiae et Sclavoniae regnorum nostrorum praefatorum confiniis a triginta fere iam annis usque in praesentem diem

¹ Klaić Alajos: Horvát törzsek a XII—XIV. században c. műve (megjelent 1897-ben a Délszláv Akadémia által kiadott Rad (koszorú) folyóirat 130. kötetében 1—85 l.) szolgáltatta e kis tanulmány megírásához a legtöbb adatot.

RADUCHI PETRICHEVICH CSALÁD CIMERE.

non sine maxima rerum tuarum iactura sanguisque effusione in expeditionibus particularibus et generalibus contra inimicissimos Christiani nominis hostes Turcas fortiter, viriliter et militariter pugnando fidelem et constantem operam tuam navasse. Qua quidem in re militari nunc quoque in praesidio nostro Carolstadiensi tanta diligentia et sedulitate versari perhiberis, ut quid iam nunc nobis de tua in patriam atque nos industria et vigilantia, fide et constantia sperandum sit, non coniectura, sed certa firmaque spe satis lucide nobis statuas ob oculos. Ut itaque tui istiusmodi salutaris studii ac propositi deinceps quoque tanto perseverantius prosequendi ansam ex nostra Caesarea ac Regia munificentia sumas, posteritas vero tua virtutes tuas sectandi exemplar prae oculis praesto semper habeat, de Caesarea ac Regiae nostrae potestatis plenitudine et gratia speciali, te *Georgium Hreliacz aliter Petrichevith* dictum, *de Barleth et Radinavaz*, ac tui causa *Nicolaum et Wolfgangum filios*, necnon *Helenam, Margaretham ac Ursulam filias*, et *Michaelem* similiter *Hreliacz*, fratrem carnalem et uterinum utpote tuos, vestrosque haeredes ac posteros utriusque sexus universos iam natos et nascituros, denuo in coetum, numerum et ordinem verorum, antiquorum et indubitatorum a quatuor avis paternis et maternis natorum dicti regni nostri Hungariae partiumque ei subiectarum nobilium cooperamus, annumeramus et adscribimus, atque ab omnibus cuiusquam conditionis, status, dignitatis, honoris ac praeeminentiae existant, vos dici, nominari haberique et reputari volumus et mandamus; statuantes, ut vos vestrique liberi praenominati iam nati et nascituri, haeredesque ac posteritates utriusque sexus universae sicuti ante, ita deinceps quoque, futuris ac perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis, honoribus, indultis, libertatibus, iuribus, praerogativis et immunitatibus uti, frui et gaudere possitis et valeatis, quibus caeteri veri et indubitati dicti regni nostri Hungariae et partium ei subiectarum nobiles ab antiquo quomodolibet de iure vel consuetudine utuntur et gaudent. In cuius quidem gratiae et liberalitatis erga te nostrae testimonium veraeque et vetustae nobilitatis signum haec tua antiqua arma sive nobilitatis insignia, in aliqua parte aucta et illustrata: Scutum nimirum militare erectum coelestini coloris, per quod quinque flumina undulante transversim currere seu fluere visuntur. Scuto superimposita est galea militaris clatrata sive aperta, regio diademate ornata, ex quo dimidius aureus gryphus ore hianti, lingua exerta, alisque expansis, sinistro pede ad rapiendum protenso, dextro elevato stipem sive truncum, tribus ramis decussatum, fortiter apprehensum tenere cernitur. A summitate vero, sive cono galeae laciniae seu lemnisci utrinque albi et coelestini colorum in scuti extremitates sese diffundunt illudque decenter exornant; prout haec omnia in capite seu principio praesentis nostri privilegii manu et artificio pictoris dilucide ob oculos posita, suisque coloribus ornate depicta conspiciuntur. Tibi *Georgio Hreliacz, aliter Petrichevich*, ac tui causa dictis filiis et filiabus et fratri tuis, vestrisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis, denuo garatiose danda duximus et edenda. Decernentes ac ex nostra certa scientia animoque deliberato concedentes, ut tu Georgi Hreliacz ac per te dicti filii,

filiae et frater tui, eadem arma seu nobilitatis insignia, veluti virtutum tuarum evidens monumentum, ubique in praeliis, certaminibus, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis aliisque omnibus et singulis rebus ac exercitiis militaribus et nobilitaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, auleis, anulis, vasis, tabulis, vexillis, clypeis, tentoriis, domibus, sepulchris, monumentis, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub merae, vetustae, syncerae ac indubitatae nobilitatis titulo ferre, gestare illisque uti, frui et gaudere in aevum possitis et valeatis, haeredesque et posteritates vestrae utriusque sexus universae, iam natae et nasciturae, valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuum praesentes nostras literas privilegiales secreti sigilli nostri, quo ut Rex Hungariae utimur, impendentis munimine roboratas, tibi Georgio Hreliacz, ac per te supradictis filiis et filiabus ac fratri tuis, vestrisque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis dandas duximus et concedendas. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti Reverendi Martini Pethe de Hethes, electi episcopi Jaurinensis, locique eiusdem comitis perpetui, consilarii ac per Hungariam aulae nostrae cancellarii, in civitate nostra regia Pilsna, vigesima quarta die mensis Novembris. Anno Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono. Regnorum nostrorum Romani vigesimo quinto, Hungariae et aliorum vigesimo octavo, Bohemiae vero anno similiter vigesimo quinto. Reverendissimis ac venerabilibus in Christo patribus dominis Joanne Kuttasy electo archiepiscopo Strigoniensi, Stephano Zuhay electo Agriensi, Nicolao Zelniczey electo Zagrabiensi, Demetrio Napragy electo Transilvaniensi, Nicolao Micatio electo Varadiensi, Georgio Zalathnoky electo Quinqueecclesiensi, Andrea Monozloy electo Vesprimiensi, eodem Martino Pethe electo Jaurinensi, Francisco Forgach de Ghimes electo Nitriensi, Petro Radovitio electo Vacienti, Fausto Verantio electo Chanadiensi, fratre Simone Bratulich electo Sirmiensi, Matthia Drascovitio electo Tininiensi, et Ludovico Wylaky electo Boznensi ecclesiarum episcopis, ecclesias Dei feliciter gubernantibus, Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum metropolitana, necnon Segniensi et Modrusiensi cathedralibus sedibus vacantibus. Item spectabilibus ac magnificis comite Stephano de Bathor iudice curiae nostrae, Joanne Drascovith de Trakosthian, regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae bano, comite Georgio Szechenio, tavernicorum, comite Francisco de Nadasd, agazonum, comite Toma Erdeödy de Monyorokerek, dapiferorum, Nicolao Palffy de Erdeöd, cubiculariorum, Stephano Ilieshazy, curiae nostrae, Nicolao Istvanffy de Kisazonffalva, ianitorum, et Georgio Thurzo de Bethlenffalva, pincernarum, nostrorum regalum magistris, eodem Nicolao Palffy de Erdeöd comite Poseniensi caeterisque quamplurimis regni nostri comitatus tenentibus et honores.

Rudolphus.

Martinus Pethe electus archiepiscopus Colocensis, administrator Jauriensis.

Tiburtius Himelreich.

Br. PETRICHEVICH HORVÁTH EMIL dr.

A KISTAPOLCSÁNYIAK.

(Második közlemény.)

A Kistapolcsányi-családnak András comestől származó ága a XVI. század elején fiágon kihalt. A Vörös Gyula comestől eredő másik és terjedelmesebb ág is a XVI. század végén annyira megfogyatkozott, hogy azt már csak Tapolcsányi János, Tamás fia, képviselte, akire a Hrussó—kistapolcsányi nagy birtok örökségképpen szállott.

Kistapolcsányi János könnyen lobbánó, indulatos, erőszakoskodásra hajló természetű ember volt, aki elszántságánál és rettenthetlen bátorságánál fogva is a katonai pályára termett. Akár hazája, akár saját érdekei kívánták, minden pillanatban kész volt kardját kirántani. Jó ideig otthon tartózkodott és szomszédjaival pereskedett, kivált a velkapolai pálosokkal, a nagyszombati apácákkal és az esztergomi káptalannal. 1576 május 10-én Bars vármegyének Kistapolcsányban tartott közgyűlésén Szelezsényi Gáspár alispánt nyíltan megtámadta, hogy alispánsága leteltével őt többé alispánnak nem akarja, mert látására gyomra felfordul. Az alispán erre székéről felugorva elégtételt kért a rajta elkövetett sértésért. Négy szolgabíró s esküdt a széksértést meg is állapította, mire Tapolcsányit 25 márka azaz 100 frt bírságban marasztalták el. Tapolcsányi a kir. kúriához fellebbezett. Az 1579 jún. 25-i tisztújító közgyűlésen Szelezsényit újból alispánná választották óriási szótöbbséggel. Érdekes, hogy Buza Antal a távollevő Kistapolcsányi János és Imre nevében ellene, de Kistapolcsányi Boldizsár, Ferenc és János (Boldizsár bátyja) mellette szavaztak.¹

Tapolcsányi János ekkor már Fánchy Györgygyel tárgyalt a bozóki vármonostorról, amelyet 1579 aug. 15-én a garamszentbenedeki konvent előtt egy évre cserébe átadott Tapolcsányi Jánosnak, viszont ez utóbbi átengedte Ugrócot és Széplakot. A bozóki monostor birtokához tartozó Szenohrad, Unyatin, Pribely és Korpona város vámja a szerződésből kivétettek. Ez egyesség ellen Poklostóy Máté sághi prépost az egész

premontrei rend nevében ugyanaznap ugyanazon konvent előtt tiltakozott.²

Így került Tapolcsányi János Bozókra s ettől fogva az okmányok «Capitaneus S. C. R. Maiestatis in Bozók» néven nevezik. Minthogy ez években a török portyázások szüneteltek, Tapolcsányinak nem sok dolga lehetett. Idejét bajvívások rendezésével töltötte. Takáts Sándor azt írja róla:³ Tapolcsányi János, a XVI. század egyik legvakmerőbb vitéze, akinek vitézi dolgairol egész könyvet írhatnánk, gyakran rendezett a bozóki mezőn társas bajviadalt. Talán kényszerűségből tette ezt, mert a török vitézek folyton irogattak reája. Az 1579. évben is azt jelenti Forgách Simonnak: «Ezt akarom megírnom, hogy mireánk az törökök irton írnak, hogy az kópja-törésre reáhínajok őket... Ugyan nappal az sorompóban törték ketten az kópját és egy fal-kája az ajtónál vetett lest.» A Fánchyval kötött szerződés lejárta arra bírta őt, hogy másfelé nézzen. 1584-ben már Véglesen találjuk őt várkapitányi minőségben és aug. 6-án arra kéri a bányavárosokat, támogassák őt a királynál ama kérésében, hogy Véglesre több katonaságot küldjenek. 1586 szept. 25-én pedig Dobó Ferenc kerületi generális főkapitány kéri a bányavárosokat, hogy küldjenek katonákat Véglesre. Erre a bányavárosok nagyobb mennyiségű gyalogost küldtek Tapolcsányinak, aki azokat Szalatnyán és Szászton helyezte el.³

A véglesi várőrség azonban — úgy látszik — ugyanoly bajban szenvedett, mint a többi végvárak katonasága. Nem fizették őket. Ennek tulajdonítandó, hogy az őrség úgy gondoskodott magáról, ahogyan tudott, aminek viszont a környékbeli birtokosok vallották kárát. Ilyen panasz folytán tartott a nyitrai káptalan 1585-ben vizsgálatot ama lopások és egyéb kihágások ügyében, amelyeket a véglesi vár őrsége valószínűleg kapi-

¹ Garamszentbenedeki lt. E. 406. és 413.

² A török-magyar bajviadatok 84.

³ Matunák: Z dejín slob. a hlavn. bansk. mesta Kremnice. 388—389.

¹ Bars vármegye jegyzőkönyvei.

tányuk tudtával Viszochány Sándor, Mitici Roson László és Latkóczy Bernát birtokain elkövetett.¹ Tapolcsányi János véglesi kapitány maradt még 1586-ban is.² 1587 febr. 10-én a haditanács Tapolcsányi Jánost Pálffy Miklós mellé országos vicekapitánynak ajánlotta s ezentúl ott találjuk őt vezére oldalán mindenütt a törökök elleni harcokban. 1592 ápr. 28-án kerületi alkapitányi állásában megerősítették és Lessenyei Nagy Ferenc utódjául Léva várának kapitányává lett. Ettől fogva kistapolcsányi erősségében kisebb zsoldos csapatot is tartott saját költségén.³

1593 szept. 9-én Bars vármegye Újbányán tartott gyűlésén részleges nemesi felkelést rendelt el, melynek kapitányaivá Puska Jánost és Simonyi Gáspárt választották meg. A nemesi felkelést okt. 20-án Érsekújvárra s onnan Komáromba rendelték. A csapat Tapolcsányi János vezetése alatt résztvett a sárvízi ütközetben és vitézségével nagy mértékben hozzájárult a fényes győzelemhez. Istvánffy beszéli, hogy Tapolcsányinak siketnéma katonája a török seregnek megfutamodott vezérét, Hasszán budai pasát elérte és vele harcba bocsátkozott. Soká vívtak egymással; végre is a siketnéma a pasát megsebesítette és gyöngyökkel ékesített aranyhüvelyű és markolatú kardját kettétörte, mire a pasa elmenekült, legyőzője pedig a kardot győzelme bizonyítékául magával hozta. Tapolcsányi gazdag zsákmánnyal megrakodva tért vissza.⁴

A következő évben valamely ütközetben súlyosan megsebesült. Okt. 17-én ugyanis Pálffy Miklós írja Zamoyski János lengyel kancellárnak válaszként Tapolcsányi Jánoshoz intézett barátságos levelére, melyben a tatárok visszavonulásáról kérdezősködött: hogy Tapolcsányi János három súlyos sebe miatt hivatását nem teljesítheti.⁵ Hol és mikor kapta a sebeket? nem tudni.

Résztvett az 1594. szept. 29-én vívott győri csatában, amikor három lovat lőttek ki alóla.⁶ Ugyancsak ott volt 1595 okt. 26-án a keresztesi (egri) öldöklő ütközetben, mely a már learatott

győzelem után oly szomorú vereséggel végződött. Egy ízben a törökök kezére is került, akik Budán fogva tartották, miként erről síremléke tanuskodik. Hogy hol és mikor került fogságba? eddig megtudni nem sikerült.

Köszvénye, melyet a katonaélet viszontagságai közt szerzett, már 1580. óta kínoztta. 1598 jún. 25-én Pöstyénből írja Forgách Ferenc nyitrai püspöknek: «az Úristen ő szent fölsége olly csapását bocsátotta reám, hogy két felől fogva visznek szállásomról az fördőbe, magam emberségével bele nem mehetek, feleségem azonképpen az is csak vagyon Istennek markában».¹

1598 aug. 1-én halt meg. Minthogy a kistapolcsányi régi templomnak sirboltja nem volt, tetejét a templom hajójában az evangelium oldalán levő mellékoltár alá helyezték s fölötte falba állítva volt a vörösmárvány síremlék. Mikor 1781-ben a gr. Keglevich-család a jelenlegi templomot felépíttette, a síremléket, a lerombolt régi templomból idehozatta s a bejáratától balra helyezte el.

Az emlékkő Tapolcsányi Jánost álló helyzetben ábrázolja sodronyos ingben, vasas páncéllal, combja közepéig kabátban, szűk nadrágban, vezérlő bottal, csúcsbafutó sisakkal, elül tollas karéjjal és orrvédővel.

Az ép állapotban (csak orra törött le) levő síremlék felirata a következő:

Hic iacet Generosus ac Egregivs Dominvs Joannes Tapolczani de Kis Tapolczan, qvondam Bvde captivus Capitanevs in Bozok, Vegles, Laeva, et partivm Cis-Danvbiarvm Regni Hvn-gariae Vice Capitanevs obiit I die Avgvsti Anno 1598.

Hocce Tapolczane (bellator athleta Rudolphi Caesaris) in tumulo morte soporus inest.

Ille Tapolczani Turcarum fulmen et ingens Sydus Christianum Martis imago decens.

Testis eris Bozok, Vegles, Laeva, Agria testis, Captivoque tuo trux Buda testis eris.

Tu quoque Jaurinum, quod cum defensat ab hoste, Ternus erat subter coede peremtus equus.

Eheu Pannonicis ubi nunc, ubi fidus Achilles? Hic iacet heu tellus Hannibale orba tuo.

¹ Orsz. It. T. X. f. 163, nr. 14.

² Garamszentbenedeki It. f. 79, 22.

³ † Odescalchi Artur hg. jegyzete a bécsi hadi levéltárból.

⁴ Istvánffy: XXVII. 378. Bars vármegye 344.

⁵ Jedlicska: Adatok Pálffy Miklós életrajzához. 520.

⁶ Talán e csatában sebesült meg.

¹ Barsmegyei Hírlap, 1885. 12. szám.

Amilyen vakmerőségig bátor és vitéz katona volt a harctéren, olyan erőszakos, hatalmaskodó ember volt magánéletében is. Alig van év, amelyben pereskedéseiről s az ellene szóló panaszokról ne olvasnánk.

A pálosnagymezei pálosokkal való perlekedés még Kistapolcsányi Tamás idejéből ered, aki a pálosok Oztra földjéről azok juhait elhajtatta s a földet elfoglalta. Tamást a vármegye e miatt 100 frt bírságban marasztalta el. Az ügy később bizonyos levelek visszatartásával bővült. Miután Tamás a felajánlott esküt megtagadta, 100 frt bírsággal sújtatott. Végül az ügy Tamás halála után fiára, Jánosra háramlott, akit a kir. kúria elé idéztek és meg nem jelenvén, elmarasztaltattott.¹

1574-ben Kistapolcsányi János katonáival az esztergomi káptalannak Ebedec birtokát megszállotta és 12 napig ott tartózkodott. A kárvallottak tanúsága szerint gabonát és háziállatokat raboltak és a szőlőket pusztították.² 1577-ben újból megtámadták és elfoglalták Ebedecet.³

1579-ben Fekete-Báthory Fruzsina, a nagyszombati apácák apátnője panaszolta be Kt. Jánost és Imrét a nyitrai alispán előtt, hogy az apácák egyik jobbágyának, mikor a Hrusichka erdőtől fát vitt haza, az országúton a jeszkőfalvai erdők mellett egy vasláncát és fejszét elvitették.⁴ Ugyanő ugyanazon évben panaszt emel a Kistapolcsányi testvérek ellen, hogy kiskolosi jobbágyainak növendékmarháit a kis- és kiskolosi s jeszkőfalvai szabad legelőről elhajtották. A nyitrai alispán maga elé idéztette őket.⁵ Következő évben az apácák újabb panasszal lépnek fel a Kistapolcsányiak ellen, hogy jeszkőfalvai, nagy- és kiskolosi jobbágyaikat, akik Wychyoman (?) folyó mellett és a Borovica-hegy alján kaszáltak, kifosztották és bebörtönözték. A Kistapolcsányiakat el is ítélték.⁶ 1584-ben az apácák újabb panaszairól olvasunk. Kistapolcsányi János és Imre hrussói tisztje, Horváth Miklós, az apácák 11 sertését a nagy- és kiskolosi erdőtől elhajtatta. Ugyanazon évben Nyitra vármegye alispánja vizsgálatot ren-

delt el Kistapolcsányi János és Imre ellen, hogy az apácák jeszkőfalvai jobbágyait a hrussicskai erdőben, ahol fát vágtak, kifosztották. E panaszukat 1585-ben megújítják a Kistapolcsányiak hrussói tisztjei: Horváth Miklós, Vály Péter és Rahoczay másképp Mahulinszky János ellen.¹ Mikor mindez semmit sem használt, Mátyás főherceg előtt ismételték meg panaszukat Kistapolcsányi János ellen, hogy a nagykolosi apátsághoz tartozó jobbágyaikat egyre sanyargatja s arra kéri, hogy az erőszakoskodásokkal szemben védje meg őket és a határok kérdését királyi biztosok útján rendezze.²

Miksa főherceg 1598-ban meg is bízta Forgách Ferenc nyitrai püspököt, hogy a Kistapolcsányi János, a pálosok, a Nyulak szigete apácái és Hathalmy Dániel közti határkérdést békés úton rendezze.³

Ugyancsak atyjáról, Tamásról szakadt rá örökösképpen az elefánti pálosok (a velkapolai pálosok anyakolostora) pere. Tamás a pálosoknak Hoboka pataka nevű földjeit és erdejét elfoglalta s a határdombokat lerontotta. A kir. kúria 1589-ben Tapolcsányi Jánost elmarasztalta és a 100 holdra terjedő földeket a pálosoknak ítélte oda. Mikor azonban 1591-ben az ítélet végrehajtására került a sor, Tapolcsányi János ellenmondott. Erre megidéztek és meg nem jelenvén, elmakacsolták.⁴ Ugyanazon évben ítélte oda Bars vármegye «Pták-hegye» erdőt a pálosoknak Tapolcsányi János ellen, aki azt maga részére vindikálta.⁵

Tamás 1560. körül a pálosok velkapolai birtokáról vagy tízezer zszindelyt és lécet vitetett el, amiért a vármegye már 1561-ben elmarasztalta. Hosszas huza-vona után a kir. kúria az ítéletet 1591-ben jóváhagyta és végrehajtás végett a vármegyének kiadta, mely nagysokára 1596-ban az ítéletet János terhére végre is hajtotta.⁶

1597-ben Kistapolcsányi János szolgálai a pálosok nagyugróci malmának gátépítését nemcsak megakadályozták, hanem a malomgát alatt új kártokozó gátat emeltek, amiért a pálosok pana-

¹ Orsz. lt. Acta Paul. 227, 55. és 56.

² Eszterg. kápt. lt. Lad. 7, 1, 15.

³ Garamszentbenedeki lt. f. 118, 18.

⁴ Orsz. lt. NRA. f. 1682, 35.

⁵ U. o. Acta Eccl. 45 f. 31.

⁶ OL. Acta Eccl. 169, 9. és 11.

¹ U. o. 169, 7, 17. és 18.

² U. o. 45, 12. *kelet nélkül.

³ U. o. 120, 7.

⁴ OL. Acta Paul. 228, 64. és 169, 16. Garamszentbenedeki lt. G. 375.

⁵ OL. Acta Paul. 163, 2. és 16., 228, 63. és 64.

⁶ U. o. 229, 75. és 76.

szára, s az országbíró rendeletére a garamszentbenedeki konvent vizsgálatot tartott.¹

Az 1597. országgyűlésen a pálosok és Nyulak-szigeti apácák panaszai is szóvá tétettek, hogy Tapolcsányi János az ország jogai és törvényei ellenére őket mindenféle sérelmekkel illeti, határait és javaikat erőszakkal elfoglalja; minek folytán a rendek kéri Őfelségét, küldjön ki biztosokat, akik a panaszokat megvizsgálják és elintézzék úgy, ahogyan lehet.² Ez ellen Tapolcsányi János tiltakozott ugyan,³ de halála után a király 1599-ben megbízta Forgách Ferenc nyitrai püspököt, hogy az ő elnöke alatt kinevezendő bizottsággal vegye tárgyalás alá a vitás határkérdéseket a pálosok és Cziráky Zsuzsanna, Tapolcsányi János özvegye között.⁴ Cziráky Zsuzsannát pedig felhívta, hogy a velkapolai jobbágyoknak általa és fia által barbár módon gyakorolt bántalmazásaitól tartózkodjék, ellenesetben súlyos büntetés vár rá.⁵ Cziráky Zsuzsanna e kir. rendeletek kapcsán arra kérte a királyt, hogy a közte, a Nyulak-szigeti apácák és Hathalmy Dániel közt fennforgó határkérdés rendezésére kiküldött bizottságba Illésházy Istvánt és Dersffy Miklóst is nevezze ki.⁶ A király az elefánti pálosok részére oltalomlevelet állíttatott ki minden erőszakos támadó, különösen Cziráky Zsuzsanna és fia, Tapolcsányi Pál ellen,⁷ azonfelül Pogrányi Benedeknek meghagyta, hogy azon esetre, ha a határrendező bizottság eljárásával szemben Cziráky Zsuzsanna ellenkezni merne, az alája rendelt katonákkal forduljon ellene, mint ellenség ellen.⁸

A szigorú rendeletek hatása alatt az özvegy beleegyezett abba, hogy Velkapola határait Radvitz Péter váci püspök elnöke alatt egy bizottság revideálja.⁹ A bizottság ezek után 1601-ben Velkapola határait megállapította és elkülönítette Szkiczó, Fenyőkosztolány, Kis- és Nagylehota és Hruassó várának határaitól. Ez ellen Tapolcsányi Pál tiltakozott és újabb bizottságot kért; de

tiltakozott anyja is, hogy a bizottság Hruassó határának bizonyos részét a pálosoknak ítélte s új határrendezést sürgetett.¹ Viszont a pálosok is panaszt emeltek a Bossányiak, Cziráky Zsuzsanna és Tapolcsányi János ellen, hogy Bratulich Simon generális testvért lova zablásánál fogva letartották. Emiatt az özvegy, fia és Mathulinszky János szolgájuk a kir. kúria elé idéztettek.²

A háborúskodás — mint látni fogjuk — később sem szünetelt és az apácákkal, valamint a Hathalmyakkal való perlekedés csak évtizedek múlva nyert megoldást.

Chery Mihály, Gáspár fia, aki anyja Krisztina, Széplaki alias Varbóki Ferenc leánya révén Széplakon részbirtokos volt, szintén régóta perben állott Tapolcsányi Jánossal, aki őt egy ízben meg is verte.³ A pereskedés 1579-ben egyességgel végződött, melynek értelmében Tapolcsányi János átengedi Cherynek: őt lakott és egy elhagyott széplaki jobbágytelkét, a malom és halastó egy harmadrészét, azonkívül fizet 700 frtot — 400 frtot ebből már le is fizetett, — a 300 frt zálogául pedig pázsiti birtokrészét köti le. Az elhagyott telek beépítésére fát ad. A jobbágyok is fát kapnak a hruassói erdőből. Ha Tapolcsányi Cheryt a birtoklásban meg nem védené, eo ipso 700 frtban konvinkáltatik. Viszont Chery is tartozik Tapolcsányit birtokában megvédeni. Ha Cherynek magva szakad, a hat telek stb. Tapolcsányié és viszont.⁴ Minthogy az egyesség nádori ítéletből kifolyólag keletkezett, elképzelhető, mily sérelmek orvoslására szolgált.

A Chery-családdal kötött egyesség dacára a béke tartós nem maradt. Chery Mihálynak nővére, Zsófia, Palásthy Benedeknek, majd Barbaryth Györgynek neje szintén részbirtokos volt Széplakon. 1594-ben már özvegysorban élt. Ez évben panaszt emelt Tapolcsányi János és unokaöccse, György, valamint Szelcsényi György diák, Hruassó várának tisztje ellen, hogy házat és nemesi kúriáját, továbbá két népes jobbágytelkét és $\frac{1}{4}$ elhagyatott telkét erőszakkal elfoglalták. Nyitra vármegye 1596-ban el is marasztalta őket.⁵

1580-ban Bedeghi Nyáry Krisztina, Nagy-

¹ U. o. 163, 21. és 229, 77.

² 42. cikk.

³ OL. Acta Paulin. 163, 12.

⁴ U. o. 229, 80.

⁵ U. o. 163, 25.

⁶ U. o. 110, 32.

⁷ U. o. 229, 82.

⁸ OL. Acta Paul. 229, 81.

⁹ U. o. 230, 84.

¹ U. o. 163, 27, 28, 30, 44. és 230, 86, 87.

² U. o. 231, 95, 96.

³ Garamszentbenedeki lt. f. 102, 32. E. 372. és 425.

⁴ † Szerémi Odescalchi Artur hg.-nél.

⁵ OL. NRA. f. 187, 24.

lucsei Dóczy Gábor özvegye és szolgálja Pap, más-
képp Füssi (Fewsi) Gáspár panaszolja, hogy a
pozsonymegyei Szt. Györgyre küldött négy szekér
bort Tapolcsányi János és Imre nagymalonyai
jobbágysai lefoglalták és magát Pap Gáspárt egy
darab fával fején megsebesítették. A garamszent-
benedeki konvent privígyei Philo János konven-
tualistát küldte ki, aki midőn ápril 11-én Kis-
tapolcsány városában János, Imre és Ferenc árvái-
nak kastélyába a kapu előtti hidon át bejutott,
a honn talált Imrét személyesen megidézte.¹

A Bossányiakkal rokonságuk ellenére is állandó
perpatvarban állottak s a Kistapolcsányiakat több-
izben is elmarasztalták azért, hogy Szelcsénben
és Széplakon velük szemben erőszakoskodtak. Vi-
szont a Bossányiak egész Szelcsént és Széplakot
visszafoglalták s a két család közt a nyitrai kápt-
talan előtt kötött régi egyességet is megszegték.
Az ügy végre a király elé került, ahol jó embereik
közbenjárására 1590. advent I. vasárnapján Tapol-
csányi János és György egyrészről, másrészről
Bossányi Lőrinc és András, Péternek Márton fiá-
nak fiai, és Sándor, Hieroszlav, Márton és János, †
Jánosnak Márton fiának fiai, következő egyességre
léptek. Minden eddigi, egymás ellen indított perü-
ket kölcsönösen beszüntetik s a róluk szóló összes
iratokat megsemmisítik oly föltétel alatt: hogy
Tapolcsányi János és György a Bossányiaknak
költségeik megtérítése fejében 1200 magyar frtot
lefizetnek, és pedig 600-at a király előtt szemé-
lyesen a Bossányiak kezébe, másik 600-at 1591
jan. 23-án a nyitrai káptalan előtt. Ha meg-
fizetni nem tudnák vagy nem akarnák, a Bossá-
nyiak Tapolcsányi Jánosnak és Györgynek szép-
laki egész birtokrészét zálogjogon lefoglalhatják
mindaddig, míg János a pénzt le nem fizeti. Hogyha
pedig valamelyik fél mindkét nemű örökösök nél-
kül elhalna, annak bárhol az országban levő összes
birtokai az életben maradt másik félre szálljanak.
A most távollevő Tapolcsányi György és Bossá-
nyiak 1591 január 23-án a nyitrai káptalanban
megjelenni s a fentti egyességet elfogadni és meg-
erősíteni tartoznak. A mondott napon a nyitrai
káptalanban ez tényleg meg is történt.²

Viszocsányi Sándorral már találkoztunk. Ugró-
con részbirtokos volt és szomszédja Tapolcsányi

Jánosnak. Természetesen perlekedtek. Tapolcsányi
János Viszocsányinak nyolc kecskét elhajtatta,
ezért 20 frtban marasztalták el. A király az ítéletet
jóváhagyta és végrehajtás végett a vármegyéhez
leküldte.³ 1586-ban csereszerződésre léptek. Tapol-
csányi széplaki hét jobbágytelkét adja Viszo-
csányinak Ugrócon levő nemesi kúriájáért, to-
vábbá öt jobbágy- és két zsellértelekért. A cserét
visszavonja, amiért perre kerül a dolog. Végre
1587-ben fogott bírák útján megegyeztek.⁴

1585-ben Gosztonyi Ferenc panaszolja be
Tapolcsányi Jánost, feleségét, Cziráky Zsuzsannát,
továbbá Cziráky Balázst, valamint Horváth Mik-
lós hrussói és János szelcséni tisztjeiket, hogy
kerenchei és kuttnai szolgálait és zselléreit meg-
verték és egyet közülök megöltek. A nyitrai al-
ispán maga elé idézte őket.⁵

Tapolcsányi János Czegléd Máttyást elfogatta
és megverette. Békésen megegyeztek és Czegléd
1597-ben a nyitrai káptalan előtt kijelentette,
hogy a szenvedett sérelmekért bosszút állani nem
fog. Újból összevesztek, mire Czegléd az egyes-
séget 1598-ban visszavonta és Tapolcsányi János
halála után panaszát fia, Pál, ellen újtotta meg,
akit 1610-ben el is marasztaltak. A per Pálnak
halálával sem szűnt meg, hanem átszállott nővé-
rére Ilonára, akit 1612-ben per non venit szin-
tén elmarasztaltak.⁶

Tapolcsányi Jánosnak a szomszédos Thurchá-
nyiakkal is pere támadt.⁷ A Thurchányi-család
tagjai: György, László, János és Márton ugyanis
1595-ben panaszt emeltek ellene és Bossányi Imre,
valamint széplaki jobbágyaik ellen, hogy turcsányi
birtokukon erőszakoskodtak. A vizsgálatot Nyitra-
vármegye el is rendelte.⁸

Baj támadt a szomszédos Újbánya várossal is.
Barsvármegye 1586-ban vizsgálatot indít Tapol-
csányi János és hrussói tisztje, Horváth Miklós

¹ OL. NRA. f. 38, 49.

² Nyitrai kápt. lt. Prot. 30, 58. és 60. OL. NRA.
f. 120, 9.

³ OL. NRA. f. 1682, 40.

⁴ U. o. f. 115, 8, 13. és 27.

⁵ A Thurchányi-család † Odescalchi Artur hg. egyik
jegyzete szerint atyafiságban állott a Kistapolcsányiak-
kal, amennyiben Tapolcsányi Jánosnak (melyiknek?)
neje Thurchányi Borbála lett volna. Minthogy a forrás
és évszám megnevezve nincsen, a családfában el nem
helyezhető.

⁶ OL. NRA. f. 118, 22.

¹ Garamszentbenedeki lt. f. 23, 23. és T. 17.

² Eredetije † szerémi Odescalchi Artur hg.-nél.

ellen, hogy egy újbányai polgárt marháival együtt a nagylehotaik erőszakkal elhajtottak és elzártak.¹ Ugyancsak Újbánya városnak a Vöröskút-hegytől Saffnik-hegyen túl a Moys-hegyig terjedő szántóföldjeit és erdejét Tapolcsányi János elfoglalta. Ez ügyben is vizsgálatot tartottak és 1591-ben Tapolcsányi viszonzvádat emelt a város ellen.²

A Hathalmyakkal való per onnan indult ki, hogy Hathalmy Pál 1585-ben néhány fegyveres társával Szelcsén határába tört és a «Naprostryku» helyen Blaho Györgyöt, Tapolcsányi János jobbágját megverték, megsebeztek, Praznócon fogásba vetették és kalodába zárták. Később kibocsátották, de néhány napra rá meghalt. Viszont 1592-ben a szelcséniek a hornyáni tilalmas erdőben (Hathalmy birtoka) fát vágtak, e közben a búzát letiporták, a réteket lovaikkal, szekereikkel tönkretették s a káposztás kerteket levágták. Mindebből csaknem egy évszázadra terjedő per keletkezett, amelyről még alább is szó lesz. Egyelőre csak annyit említünk meg, hogy az 1623. évi tanukihallgatás alkalmával Pöstyéni Ádám, aki Tapolcsányi Jánosnak és özvegyének számadó tisztje volt, azt vallotta, hogy Tapolcsányi Jánosnak egyszer már ez ügyben esküdnie kellett. Ez esküre vonatkozólag azután az egyik tőkésújfalusi asszony azt vallotta, hogy Tapolcsányi János, miután a javorka-kútnál megesküdött, egy hétre rá meghalt, azaz hamisan esküdött és Isten sujtó keze emiatt elérte. Chinoráni János pedig, aki 18 éven át volt Tapolcsányi Jánosnak szolgája, imígyen vallott: egyszer ura bizonyosságával megjárták a határt s a javorová studnickára jöven, Pogrányi Benedekkel (dunáninnyi vicegenerális, Hathalmy Pál és Bossányi Borbála árváinak: Dániel, Dávid és Erzsébetnek gyámja) találkoztak, összevesztek és Tapolcsányi János kardot rántott; de Apponyi Pál kardját megfogta és hüvelyébe visszatette. Másik tanu vallja, hogy ezen találkozás alkalmával Na Krtina nevű úton mindnyájan megállottak és Tapolcsányi János így szólt: «én igaz határon megyek az én bizonyosságaimmal, nem úgy mint te haraszton keresztül kocsihozdosztal». Ott újra összevesztek, de széjjelmentek.³

Kistapolcsányi Boldizsárral, akivel pedig —

¹ U. o. Acta Paul. 163, 41.

² Garamszentbenedeki lt. f. 81, 19.

³ A tanuvallomási jegyzőkönyv hiteles kiadványa † szerémi Odescalchi Artur hercegnél.

mint említettük — egyességre lépett, szintén keletlenkedett. Boldizsár 1590-ben bepanaszolta őt, hogy jobbágynak sertéseit a kistapolcsányi kastélyba hajtatta, és csak váltságdíj ellenében bocsátotta szabadon.¹ Ugyanezen évben Barsvármegye tartott vizsgálatot ellene és tisztje, Paulovich, másképp Kolossy Imre ellen, hogy Boldizsár kistapolcsányi malmának töltését széjjelhányatta.² Következő évben újból vizsgálat folyik ellene, mert a kistapolcsányi szőlőhegynek Hlina és Stará hora nevű részéről, mely Boldizsárnak birtokrészéhez tartozik, a bortermés tizedét és kilencedét lefoglalta.³

1592-ben Bajnay Jánosné Tapolcsányi Fruzsina panasolja be a vármegye előtt, hogy knesici pincéjét elfoglalta. Ugyancsak egyik irtványföldjét is elfoglalta. Bajnay Endrével, János fiával végre 1598 febr. 17-én a garamszentbenedeki konvent előtt kiegyezett akkép, hogy a pereskedést beszüntetik és 1000 frt bánatpénz kikötése mellett kölcsönösen kötelezik egymást arra, hogy többé pereskedni nem fognak.⁴

Az esztergomi káptalannak össödi dézsmáját lefoglalta. A szentszék e miatt őt 50 frt bírságra ítélte, amelyet 1598-ban Semléky Jánosnak, a káptalan szebellébi tisztjének le is fizetett.⁵

Saját templomukkal sem bántak el különben. Egyik irtványföldjét, melyet elődjeik a kistapolcsányi Szt. Katalin-templom haszonélvezetére adtak, Tapolcsányi János és György elfoglalták, amiért Barsvármegye elé idéztettek.⁶

Érdekes, hogy a hrussói várhoz tartozó birtokok tulajdonjoga még mindig nem volt rendben. Kistapolcsányi Fruzsina, György leánya, bajnai Illés Jánosnak, Sempte vára provizorának neje 1574-ben újból megkísérlette Hruszó várához való jogának érvényesítését, melyből atyját annak idején Tamás kinullázta. Miksa király Alvez birtokán 1574 okt. 21-én kelt levelében meg is hagyta a garamszentbenedeki konventnek, hogy amaz iktatólevelet, mellyel † Tapolcsányi Tamás és György Hruszó várába bevezetettek, s egyéb a

¹ OL. NRA. f. 1682, 44.

² U. o. f. 50, 49.

³ U. o. f. 1682, 41. és 42.

⁴ OL. NRA. fasc. 1682, 45. és 46. Garamszentbenedeki lt. G. 699.

⁵ Garamszentbenedeki lt. G. 654.

⁶ OL. NRA. f. 162, 25.

várra vonatkozó okleveleket másolatban Illésy Jánosnak és nejének adja ki.¹ 1579. évről olvasunk, hogy Tapolcsányi János Hrussó várát és Kistapolcsányt érintő bizonyos okmányok átadása fejében Zsámbokrét György fiának, Istvánnak, 1579-ben fahasználati jogot adott a hrussói erdőkben.² Hrussó Mihálynak is voltak még jogai és követelései Hrussó várában. Tapolcsányi János és Imre 1580-ban akkép egyeznek meg vele, hogy Hrussó Mihály a Kistapolcsányiaknak széplaki és felsőpázsiti birtokrészeiért és 1000 frt lefizetése ellenében Hrussó várához és tartozékaihoz való minden jogát nekik átengedi.³ Ámde Hrussó Mihály tovább is követelésekkel állott elő, és pedig sikeresen. Úgy látszik, a Kistapolcsányiaknak Hrussó várára vonatkozó birtoklási joga még mindig nem volt biztosítva, azért Tapolcsányi Jánosnak fizetnie kellett. 1581-ben a pozsonyi káptalan előtt oly egyességre lépett Hrussó Mihállyal, hogy az utóbbi minden birtoklási és egyéb jogát, melyet Hrussó egész várában, továbbá Szölcénben, Széplakon, Kereszturon, Fenyőkosztolányban, Nagy- és Kislehotán, Szkiczón, Zsikaván, Loócon, Maholányban és Boróc, Leves, Lamatinc, Horváthi és Wyczoma (?) prædiuumokban, melyeket Tapolcsányi János és Imre békésen birtokolnak, nekik és † Ferenc fiának, Györgynek és örököseiknek 4000 magyar frton, mely pénzt tőlük a Thelekessy Istvánnál zálogba helyezett zablati birtokrészének megváltására kapott, örökáron átengedte.⁴ Végre Rudolf király 1589-ben új adománylevelet adott ki Tapolcsányi János és Imre részére, mellyel a Hrussó várára és fentemlített tartozékaira vonatkozó királyi jogot nekik adományozta.⁵ A Hrussó-család leányági örökösei, nevezetesen Hrussó Jeromos dédunokája Szerdahelyi Dersffy Miklós, István fia, továbbá Bessei Farkas Ignác fia, Tamás, Hrussó Jeromos unokája 1591-ben új keresetet indítottak Tapolcsányi János és György ellen a leányágot megillető részek kiadása iránt,⁶ de ugyanazok a pozsonyi káptalan előtt néhány hónappal később a pert beszüntették.⁷

A hrussói váruradalom ezzel végleg a Kistapolcsányiak birtokába jutott. Most már csak a Forgách-család részéről fenyegethette veszedelem, amiért is Tapolcsányi Jánosnak 1589-ben a pozsonyi káptalan előtt kötelezvényt kellett kiállítania, melynek értelmében, ha a Forgách-család a kir. kincstárt a hrussói javak ügyében esetleg perrel támadná meg, a kir. kincstárt saját költségén — (olvashatatlan) fogja kárpótolni (?)¹

Említettük már, hogy Tapolcsányi János 1593. évben unokafivérének, Boldizsárnak, jogaiba lépett. Ezzel a Kistapolcsányiak birtokai már mind Jánosnak kezében összpontosultak, egyedül Ferenc fia György volt még életben, aki Ilméri (Ürményi) Máriát birta nőül. Gyermekeiről nem olvasunk. E György 1591-ben nagybátyját, Jánost, tette meg önmagának és vagyonának gondnokává.² Ők ketten ugyanezen évben nemes Dely Istvának hűséges szolgálataiért Szölcénben fél jobbágytelket örökjoggal adományoznak.³ Ugyanők Cziráky Zsuzsannától 2000 frtot vesznek kölcsön és ennek fejében neki Kalacsát és Széplakot lekötik.⁴ E birtokokat azután Cziráky Zsuzsanna 1593-ban 1500 magyar frton Bossányi Imrének adta másodzálogba.⁵ György 1594-ben nyilatkozatot állít ki nagybátyja részére, melyben tanúsítja, hogy javait hűségesen kezelte és mindent átadott.⁶ Többet azután nem olvasunk róla.

Tapolcsányi János 1596-ban készítette el végrendeletét a garamszentbenedeki konvent előtt. Hrussó várára és Kistapolcsányra vonatkozó minden birtokjogát Pál fiára és Ilona leányára hagyja, ezek kihaltával pedig feleségére, Cziráky Zsuzsannára, még az esetben is, ha másodszor férjhez menne. Leányának, Ilonának, hozománya és leánynegyede fejében 8000 frtot, továbbá knesici és nagyugróci birtokrészeit hagyja. Hogy pedig feleségét minden eshetőség ellen biztosítsa, ugyanazon konvent előtt, ugyanazon évi szept. 30-án Pál fiának és Ilona leányának magvaszakadása esetére összes birtokait 35,000 frton feleségének köti le.⁷

Mint már tudjuk, Tapolcsányi János 1598.

¹ Garamszentbenedeki lt. f. 100, 5.

² Garamszentbenedeki lt. E. 428.

³ OL. NRA. f. 874, 7. és 120, 24.

⁴ Garamszentbenedeki lt. f. 40, 54.

⁵ OL. NRA. f. 108, 1.

⁶ Garamszentbenedeki lt. f. 54, 9.

⁷ U. o. f. 26, 10.

¹ OL. NRA. f. 110, 30.

² Eszterg. kápt. hit. lt. Lib. 8, 486.

³ Nyitrai kápt. lt. Prot. 38, 139.

⁴ U. o. Prot. 38, 453.

⁵ OL. NRA. f. 118, 13.

⁶ OL. NRA. f. 1682, 49.

⁷ U. o. f. 659, 33. és Garamszentbenedeki lt. G. 584.

aug. 1-én meghalt. Ugyanazon évi nov. 30-án Nagytapolcsányi János és Thinóczy János garamszentbenedeki konventualisták megjelentek Kistapolcsányban, hogy Tapolcsányi Ilonának korát megállapítsák. Az erről szóló bizonyítványt a konvent ötödnapra állította ki, mely szerint Ilonát hét évesnek találta.¹

A Tapolcsányi-család utolsó két sarjáról már kevés mondanivalónk van.² A Hathalmyak ellen és viszont folyó perben 1599-ben Kutassy érsek meghagyásából a nyitrai káptalan Korompay Márk örkanonokot küldte ki Szegedy Jánossal, a kir. kúria jegyzőjével a vizsgálat megejtésére. Következő évi márc. 18-án pedig Mátyás főherceg megbízta Forgách Ferenc nyitrai püspököt és főispánt, hogy a peres ügyben járjon el. Királyi emberekül felemlíti Vizkelety Tamás hely. országbíró, Kereszturi András mester perszonálist, Kubinyi Kristóf hely. tárnokmestert, Somogyi István kir. ügyigazgatót, Paronyay Istvánt és Pusztaszentmihályi Csuzy Benedeket.

1599-ben 115, 1600-ban 47 tanut hallgattak ki. Ezek közül felemlítendők: a szölcséni születésű Konyechay Ádám Trencsénből, Illésházy István prédikátora. Desericzky János ghymeskosztolányi plebános, aki egy ideig Szölcsénben plebánoskodott. Nemes Szolcsány János Kajalról, aki néhány évig Kistapolcsányi Tamás szolgálatában állott. Nemes Horváth alias Radvychych. Prochotius János mester pöstyéni prédikátor, aki 1587-ben 6½ év óta Szölcsénben volt prédikátor. Loyko Mihály nemeci (?) plebános visszaemlékszik arra, hogy Ferdinánd király idejében bizonyos Kristóf és Salamon Hruszó várát és Szolcsány városát megszállották. (Talán csak várnagyok voltak.) Nanovycz Tóbiás mester kosztolányi prédikátor.

1600. Szt. Lőrinc napján a szölcséni jobbágyok lovaikkal a hornyáni rétekre hatoltak és azokat tönkretették. 1601 dec. 6-a táján pedig ugyanonnan marhákat hajtottak el. Hathalmy Dániel

panaszára Szerdahelyi Mihály alispán Cziráky Zsuzsannát és Tapolcsányi Pált a legközelebbi ítélőszékre idézi.

1603-ban Pethe Márton érsek, kir. helytartó, a panaszok megvizsgálásával a nyitrai káptalan bízta meg. A káptalan 1604 márc. 16-án Gyöngyösy János kanonokot küldi ki, aki Szerdahelyi Tóbiás kir. emberrel a vizsgálatot megtartotta.

Szerdahelyi Mihály alispán tanuvallomásában előadja, hogy előbb Hathalmy szolgái hajtották be Tapolcsányiné birkáit, mire másnap a szölcséniek rontottak Hornyára, egy vak asszonyt megvertek s a birkákat juhászostul kiszabadították.

Blaho György halála miatt Báthory István országbíró 1604 jún. 9-én ráír a vármegyére, mely ennek folytán jún. 16-án Hathalmy Dánielt jószágvesztésre, meg nem jelenése miatt pedig három nehéz márká (12 aranyfrt) büntetésre ítélte.

Az ítélet fellebbezés alá került, azalatt pedig az erőszakoskodások tovább folytak. E tekintetben Tapolcsányi Pál vezethetett, mert 1611-ben Thurzó Elek is írt neki és figyelmeztette, hogy a folytonos jogsértésektől tartózkodjék.

1613 szept. 17-én a kistapolcsányi kastélyban időző Thurzó György nádor előtt megjelent Török István és neje Tapolcsányi Ilona, hogy a Hathalmy Dániellel folyó pert békés úton elintézzék. A nádor — Apponyi Pál és Cziráky Mózes tanácsára — elrendelte, hogy a békés elintézés céljából határidőt tűzzenek ki, addig pedig minden függőben maradjon.¹

A per azonban még ekkor sem ért véget, hanem átszállott a Tapolcsányiak jogutódaira.

Cziráky Zsuzsanna nevével még több ízben találkozunk. 1603 máj. 17-én Tarnóczy Miklóst és Bossányi Mártont az esztergomi káptalanhoz küldte «neminemű dolghajim miatt» (a káptalan dézsmáját bérelték) és jó választ kért.² Ugyanazon évben őt, fiát és Zongor Mihály hrussói tisztjüket a vármegye széke elé idézik Bossányi János panaszára, akinek juhait Tőkésújfaluról elhajtották s a terület egy részét elfoglalták.³ Viszont az özvegy és fia a vármegye elé idéztették Ghymes Forgách Mihály özvegyét Kerecsényi

¹ Garamszentbenedeki lt. G. 697.

² Nagy Iván (XI. 34.) írja, hogy Tapolcsányi Jánosnak nejétől Viszocsányi Katától Péter, Éva és Imre gyermekei származtak. Ha ez igaz, akkor Viszocsányi Kata Jánosnak első neje lehetett, aki gyermekeivel együtt rövidesen meghalt, mert róluk említés nem történik. Tapolcsányi János végrendelete is csak Pált, és Ilonát említi, ezek pedig Cziráky Zsuzsannának voltak szülöttei.

¹ Az egész per lefolyásáról szóló jegyzőkönyvek † Szerémi Odescalchi Artur hercegnél.

² Eszterg. kápt. lt. caps. 12, 2, 40.

³ OL. NRA. f. 113, 5. és f. 189, 23.

Katát, továbbá Forgách Gergely özvegyét Perényi Margitot és fiát Miklóst, valamint Borogyányi Andrást, Chergeő Mihályt és Kókay Gáspárt, hogy Kalacsán egyik írtványföldjüket elfoglalták. A vármegye el is marasztalta őket.¹ 1606 aug. 15-én Bartakovics Péter széplaki négy jobbágylakót Czirák Zsuzsannának és gyermekeinek Pálnak és Ilonának 400 frton zálogba adja. Ez ellen Palásthy József saját, valamint Katalin, Makray Márton özvegye, Margit, Szögyényi Máté özvegye, Ilona Károlyi Ferenc özvegye és Dorottya Galambos Miklós neje, mindnyájan † Barbarich György kapitány és zólyomi főispánnak Chery Zsófiától származott leányai, nevében a garamszentbenedeki konvent előtt tiltakozott.² Czirák Zsuzsanna 1608-ban még élt, azontúl mitsem hallunk róla.

Fia, Pál az esztergomi káptalannak (kisapátii?) birtokát és dézmáját bérelte s valami nézeteltérés merülhetett fel köztük, amelyről 1609 aug. 15-én Novák Miklós kanonokhoz és szept. 8-án Ugróczy János garamszentbenedeki prefektushoz intézett leveleiben megemlékeznek. «En asz egisz jozaghomnak valo arendayath megh adtam Klmeteknek» s azért «Kmed enghem afilevel ne bantasson, hanem az mi ighasz, inkab vegye Klmetek szomszedssagoth es atiafusagoth entülem»³. Ugyanazon évben ossödi egész birtokát 400 frtéért Szöllősy Jánosnak, később ugyanazt 1000 frton Liptay Imrének,⁴ majd kalacsnai birtokrészét 400 frtéért s ugyanezt további 1000 frtéért és 1650 frtéért Apponyi Péternek és Pálnak adja zálogba.⁵ Nagyugróc birtokrészét 1610-ben a nyitrai káptalan előtt 1600 frton nejének Görgy Margitnak köti le.⁶

Tapolcsányi Pál emberei, Zongor Mihály hrusói várnagy, Patrik Miklós számadó és Zolnay Miklós tisztje és szelcsényi jobbágys Szerdahelyi Mihálynak Szerdahelyhez tartozó birtokát megtámadták, fáit kivágták, útjait elzárták s őt magát megverték. A per Nyitra-vármegye alispánja előtt 1609-ben indult meg és felebbezés útján a kir. kúria elé került, mely a vádlottakat elmarasztalta, a verésre vonatkozólag pedig a jobbágys megesketését rendelte el. A per Tapolcsányi Pál halála után nővérére, Ilonára szállott át s 1613-ban elrendelték, hogy az ítéletbe becsúsztott hibák javíttassanak ki.¹ Tapolcsányi Pál a pálosok nagyugróci malmához tartozó néhány földet és szőlőt elfoglalt. Ezeket 1612-ben Enyingi Török István a pálosoknak visszaadta. A malmot «Barátok malma» aliter «Öh malom»-nak nevezték.² Viszont a velkapolai lakosok Tapolcsányi Pált, Zongor Mihályt, Nagy Miklóst, Lendvay Jánost és Szelcsényi Miklóst, amikor az országúton békésen haladtak, megtámadták és megverték. A vármegye 1611-ben a vizsgálatot megindította ellenük.³

1611 márc. 30-án Újbánya város nevében Hebenstreyth jegyző tiltakozik a garamszentbenedeki konvent előtt Tapolcsányi Pál határsértése ellen, hogy az ügy el ne évüljön.⁴

Ugyanezen évben kisvaskóci egész birtokát Bokross Benedeknek 500 frton,⁵ szept. 17-én pedig széplaki egész birtokát 2000 frton chemeri Zay Andrásnak adja zálogba. Ezzel azután Tapolcsányi Pál szereplése véget ért. 1611. év végén halhatott meg. Gyermekeiről említés nem történik.

Dr. HAICZL KÁLMÁN.

¹ U. o. tom. VII. f. 15. .

² Garamszentbenedeki lt. J. 334.

³ Eszterg. kápt. lt. caps. 12, 3, 12.

⁴ Garamszentbenedeki lt. J. 411. és 427.

⁵ U. o. J. 412. és nyitrai kápt. lt. prot. 48, 55. és 86.

⁶ OL. NRA. f. 108, 27.

¹ OL. Acta Paul. f. 186, 8, 9. és 189, 1.

² U. o. 248—249, 6—7.

³ U. o. 168, 13.

⁴ Garamszentbenedeki lt. LL. 27.

⁵ U. o. LL. 27.

VEGYES.

A Sturman-család eredete.

Nemcsak számos főrangú, de akárhány közép-nemesi család is a hagyomány szerint fényes tisztséget viselő, magasállású őstől származik s a családi tradíció tudni véli azt is, hogy ezen ősnak életpályája a letűnt századok valamelyik kimagasló vezéralakjának szerepléséhez fűződik. Hogy ezek a hagyományok a legtöbb esetben mily kevés értékűek s mennyire csupán a képzelet szülöttei, a fennmaradt levéltári hiteles adatok bizonyítják. Alábbiakban ilyen családi tradíció alaptalan voltát óhajtom kimutatni és a család valódi okleveleken alapuló eredetét ismertetni.

Tahy István családtörténeti munkájában¹ említi, Rudnay Józsefné pedig «Emlékeim» című feljegyzéseiben² adja elő, hogy a Sturman-család őse Gusztáv Adolf korában mint a király marsallja Svédországból jött Erdélybe és hogy azután utódai onnan Gömörbe származtak. Lássuk ezzel szemben, mit mondanak az okleveles bizonyítékok.

Sturman István, ki az Ózdi Sturman-család őse volt, András és György fiaival együtt 1699. március hó 28-án nyert armálist, mely Gömör vármegyében hirdettetett ki.³ Hogy ez az István a murányi uradalomnak egyszerű adófizető jobbágya volt, akit Dusonic Erzsébettől származott most említett két fiával együtt 280 magyar forint lefizetése ellenében szabadítottak fel a jobbági terhek alól, s hogy Rőce városából származott el Vizesrétre, a Szepesi Kamara 1698. december 15-én a királyhoz intézett jelentése bizonyítja.⁴ A család fészke tehát Nagyrőce volt, s ha tovább nyomozzuk a jobbágyszeirásokat, 1672-ben megtaláljuk Sturman Mihályt, kinek János fia ekkor már nős, István fia tíz, György fia hét és Kristóf fia öt éves. Ugyanezen Mihály szerepel négy fiával az 1664. évi összeírásban is, ahol fel van tüntetve gazdaságának állatállománya: négy ökör, egy ló, három tehén, hét disznó és öt köpű méh.⁵ Istvánunk tehát, aki 1699-ben nemességet szerzett, 1672-ben 10 éves lévén, 1662-ben született, és pedig minden kétséget kizáróan jobbágyrendű családból. Ugyanezen évben a zsellérek között Nagyrőcén előfordul Sturman Mátyás, György, János és András nevű

fiaival. Sőt kívülök ott élt Sturman Márton, aki úgy látszik, gyermektelen volt. A család tehát a XVII. század közepén már meglehetősen elterjedt Nagyrőcén, s hogy már 100 évvel előbb is ott élt, mutatja az 1558. évi jobbágyszeirás,¹ mely szerint az akkor török hódoltság alatt álló városban Sturman Mihály adófizető volt. A jelek szerint ő volt a későbbi Sturmanok közös őse. Rőcén kívül a közeli Jolsván is élt ily nevű család, melynek tagjai Sturman György, János és András 1679. június 27-én nyertek címer- és nemességadományozó oklevelet.²

Az előadottak után teljesen kizárt dolog, hogy e család valamelyik őse Gusztáv Adolf idejében, tehát a XVII. század harmadik tizedében marsall lett volna, s hogy csak ekkor származott volna Magyarországra. A családi hagyománynak tehát semmi ténybeli alapja nincsen. Ezzel szemben történelmi tény, hogy valamint a közeli Rozsnyó és Dobsina városok lakossága javarészt német települőkől tevődött össze, úgy Nagyrőce középkori lakosai is német származásúak voltak; amiből a legnagyobb valószínűséggel arra következtethetünk, hogy a Sturman-család német eredetű, amit a név hangzása csak megerősít. De a német származás mellett szól ama körülmény is, hogy a nemességszerző Sturman István vasbányászattal foglalkozott, mely ipart tudvalevően elsősorban német betelepülők üzték. Elég ehelyütt csak a Szontagh-család elődeire rámutatni. Az elől említett szepesi kamarai jelentés ugyanis elmondja, hogy Sturman István Vizesréten egy jobbágytelken gazdálkodik, de emellett ugyanott vashámort is üzemben tart, ami után a kincstárnak, mint földesúrnak évi 12 forint és 50 dénár haszonbért fizet.

Tény, hogy tehetős vagyoni viszonyok között élt. Mutatja ezt az is, hogy a felszabadítási összeget hamarosan ki tudja egyenlíteni; sőt e címen már 1690-ben 100 magyar forintot fizetett le a Szepesi Kamara pénztárába Kassán.³

A vasfeldolgozó ipar ez időben igen jövedelmező foglalkozás volt. A család tagjai több nemzedéken át e hivatásnak éltek és tekintélyes vagyonra tettek szert. Kiemelkedő tagja volt a családnak Márton, ki 1757-ben Vizesréten született. Már fiatalon Gömör vármegye főjegyzőjévé választották; tekintélyes föld-

¹ Tahyak és a rokonszaládok 202. l.

² 84. l.

³ Gömör vármegye lt. XV. jkv. 62.

⁴ O. L. Szepesi Kamara minutái, 1698. nr. 8081.

⁵ O. L. U. et C. 25—6 és 24—80.

¹ O. L. U. et C. 4—49.

² Forgón: Gömör vármegye nemes családai II. 249.

³ O. L. N. R. A. 1069—12.

birtokok ura és a Murányi Vasipari Unió megalapítója 1808-ban. Ő volt tulajdonképpen családjának felemelője. Leányai történelmi nevű családok fiaihoz mentek nőül.

Ha szerte is foszlik a dícsfény, mely a híres svéd király marsalljának képzelt alakjához fűződik, a Sturman-család tagjai mindig önérettel tekinthetnek vissza tiszteletreméltó elődeikre, mint akik a hazának tevékeny, hasznos polgárai voltak.

Sarlay Soma.

Családtörténeti apróságok.

I.

Ki volt a ma is élő Csuzy-család őse?

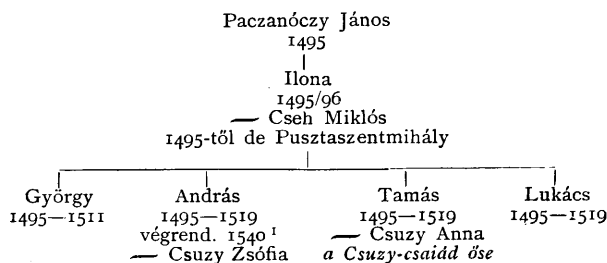
Genealogiai munkáinkból ismeretes, hogy a ma élő Csuzy-családok őse *Pusztaszentmihályi Tamás* volt, ki úgy jutott a Csuzy névhez, hogy nőül vette Csuzy Menyhért fiúsított leányát. Kerestem, kutattam e Pusztaszentmihályi Tamás eredetét. Sehol semmi nyomára nem akadtam. Magához a Csuzy-családhoz is fordultam, remélve, hogy a családi levéltár adatai a kérdést tisztázni fogják. Ez a fáradozásom is eredménytelen volt, mert a vett értesülés szerint a Csuzy-család levéltára Komárom 1849-iki ostroma alkalmával elpusztult. Most évek után a véletlen meghozta azt, amit több év alatt elérnem nem sikerült. Megtaláltam az Országos Levéltárban a Csuzy-család levéltárának hiteles elenchusát¹ s ennek alapján sikerült is a régen keresett kérdést tisztáznom.

Csuzy Menyhértnek egy fia és három leánya maradt. *János* nevű fiának 1529-ben van nyoma; ez hihetőleg röviddel ezután meghalt. *Zsófia* Pusztaszentmihályi Andrásné volt; ennek ága gyermekeiben kihalt. *Fruzsina*, Szentpéteri Porkoláb Jánosné, gyermektelenül halt el; végre a harmadik leány: *Anna*, Pusztaszentmihályi Tamásné, kinek gyermekei viszik tovább a családot *Csuzy* néven.

Ki volt ez a két Pusztaszentmihályi testvér, a két utolsó Csuzy-leány férje?

Pusztaszentmihály Bács megyében fekvő helység, melyet később Uzdisztentmihálynak is neveztek (1519). 1345-ben a Pusztaszentmihályi-család tagjai mint Kurpe szomszédjai szerepelnek; névszerint Márton fia Demeter, Illés fia Tamás, Heum fia Simon, Tamás és János.² A család utolsó tagja, úgylátszik, Szentmihályi Imre leánya, Orsolya, ki 1495-ben szentmihályi két kúriáját a kő káptalan előtt eladja Paczanóczy Jánosnak és leányának, Cseh Ilonának

és utóbbi gyermekeinek: Györgynek, *Andrásnak*, *Tamásnak* és Lukácsnak. 1496-ban a kő káptalan beiktatja Cseh János leányát, Ilonát, *Szentmihályi Cseh Miklós* feleségét, a fenti részirtokokba. Ezekből világos, hogy az 1496. évi oklevélben szereplő Cseh János egy személy az 1495. évi oklevélben előforduló Paczanóczy Jánossal, és hogy Cseh Ilonát férje után nevezi az 1495. évi oklevél *Cseh Ilonának*. Az 1495. évi regesztánál a következő megjegyzést olvassuk Cseh Ilona gyermekeire vonatkozólag: «qui ex deinde exposit Szentmihály vocabantur». Ezekből világos, hogy a *ma is élő Csuzy-család egyenes őse Cseh Miklós* volt, ki Paczanóczy Ilona révén jutott a pusztaszentmihályi birtokhoz, melynek megszerzése után magát Pusztaszentmihályinak nevezte. A leszármazás tehát a következő:

II.

Grassalkovich János.

«1751-ben Mária Terézia királyné a Pesten tartott táborig szemlére lejövén, meglátogatta Grassalkovichot gödöllői kastélyában, hol mint Grassalkovich szerénységének emlékjeleit szemlélte azt a három cserépedényt, melyekben utóbbi hajdan, mint szegény pécsi tanuló, a szentferenci szerzetesektől hordogatta haza élelmét.»³ Závodszy kétségbe vonja, hogy Pécsen járt volna iskolába.³ Pedig ez nagyon valószínű. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy Grassalkovich János Vak Bottyán szolgálatában állott, s hogy nagy szegénységben volt. Azt is tudjuk Závodszy cikkéből, hogy az 1708—09. tanévben nem járt iskolába, viszont Bottyán tábornok ez év nagy részét a Dunántúlon töltötte, s mint hű szolgája hihetőleg Grassalkovich is vele volt. Így nagyon valószínű, hogy fiát, Antalt, azért nem találjuk a nyitrai tanulók között, mivel atyja magával vitte s Pécsre adta tanulni. Grassalkovich vagyoni bukása az 1700-as években következett be, mert 1684/87. években a beckói uradalom jószágigazgatója volt s ezután ürményi birtokára

¹ Orsz. Lt. Táblai oszt. Post Adv. Fasc. 85. No 15.

² A. O. IV. 486.

³ Nemz. Múz. lt. Törzsanyag.

² Nagy Iván: Magyarország. Csal. IV. 447. 1. j.

³ Turul 1931. évf. 68. 2. j.

költözött, s itt született fia, Antal, 1694. márc. 6-án. Tehát ekkor még megvolt ürményi birtoka. Saját vallomásából tudjuk, hogy később Bottyán János szolgálatába állott s «maga szolgálai bérében hol négy, hol ött, hol tíz forintokat» kapott; «később sok rendbeli hív szolgálatjáiért adta (t. i. Bottyán János) legyen neki Bátor-Kesző és Kisujfalu nevű falukban lévő circiter huszonöt vagy ad summam harminc jobbágyságbul álló jószágot hozzátartozandó mindenemű appertinentiákkal, melyről regius consensus is valya légyen!»¹ Bottyán vagyona vetette meg alapját a nagy Grassalkovich-vagyonnak.

III.

Ismeretlen adatok Bottyán János életéhez.

Ismeretes, hogy Vak Bottyán, Rákóczi híres generálisa, császári szolgálatban kezdte katonai pályáját s kiváló katonai érdemeiért 1687. május 18-án nemesiséget kapott.² 1691-ben mezőszegedi kapitány,³ 1694-ben obester s később I. Lipót király «aranylánccal és numizmával» tüntette ki, melyet Bottyán második «asszonyának eö Nagyságának derekára kötvén, neki ajándékozott». Bottyán első felesége Lakatos Judit volt Esztergomból, kivel szép vagyont kapott. Ennek halála után nőül vette gróf Forgách Juliannát. Ezideig a házasság helyéről és idejéről nem volt pontos adatunk, csak annyit tudtunk, hogy az esküvő 1707-ben történt. A pápai róm. kath. anyakönyvekben ráakadtam házasságának bejegyzésére, mely szerint az esküvő 1707. március 12-én volt. Egy 1712-iki tanúvallomásban Forgách Julianna 25 évesnek mondja magát; tehát férjhezmenetelekor 20 éves volt, míg Bottyán, aki Thaly szerint 1640 körül született, ekkor 67 éves, mikor az «asszonynak gyűrű váltásban 900 frtot adott». Ugyancsak vitás volt Bottyán János halálának ideje és helye is. Azonban

az 1712-iki pöriratokban olvassuk: «anno 1709 die 27 septembris üdvözült Bottyán János kimulván az árnyék világbul Örsi pusztán lévő táborhelyen», özvegye «temetésére költött zászlajával, címerekkel edgyütt 1900 frtot», «a gyöngyösi barátok klastromába temető helyért, missékre, gyertyákra adott 240 frt.» Özvegye «esztendeig és kilencz hónapig bújdosott Sáros, Heves és más vármegyékbe, mikor gazdaságbeli jószágait pénzen tartotta, cselédjeit fizette», úgy hogy erre circa 5000 frtot költött; majd Palocsay Györgyhöz ment nőül. Bottyán János gazdag ember volt. Részben első felesége pénzén, részben a török háborúban szerzetten, egymásután szerez zálogos birtokokat. Rákóczihoz való átpártolása után marhakereskedéssel és pénzkölcsönökkel foglalkozott; így 1709 és 1710-ben Szluha Ferencnek 9100 frtot, a hadak számára 1708-ban Ujvárbán 5000 frtot, 1709. jún. 25-én Rákóczi Ferencnek 1996 frt 85 1/2 krt ad kölcsön. A hadi felszerelésnek a háborús világban nagy beceje volt: «az fegyverét Bottyán János uram, úgy mint egynéhány ezüstös kard, egy ezüstös balta, más ezüstös aranyos szerszámok, egy tatár tegez nyilakkal, szkofiummal kivarrott, egy szóval anyi efféle fegyver s szerszám hoztatott ki Esztergombul, minek utánna *kuruczokhoz szökött*, hogy egy nyolcz vagy kilencz köblös hordó megtelleyesedett vele». Bottyán hadi felszereléseinek a táborban történt halála után rögtön akadtak gazdáai, «néhai Bottyán János az halála után maradt két paripa, edgy Fakó, másik Csepreghy nevök; a Fakót Bercsényi Miklós, mint főbbik kurucz generalis elvitette, aranyos szerszámostul, aranyos portai czafrangostul és ezüstös pár puskástól edgyü». Ugyanekkor tűnhetett el a híres ezüst balta (vulgo Bottyán baltaia), mellyel kezében szokta seregét harcra vezetni,² köntöse és ezüstös pallosa, melyet a «kassai kuruczok el nyervén», özvegye váltotta ki 100 frton; ez tehát Palocsay György birtokába került.

Daróczy Zoltán.

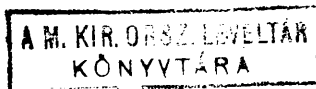
¹ Orsz. Lt. Táblai oszt. Fons XV. No. 88—325., 790.

² Orsz. Lt. Post Adv. Fasc. 72. No. 117.

³ Orsz. Lt. Táblai oszt. Fons XV. No. 640.

¹ Orsz. Lt. Táblai oszt. Fons XV. No. 88.

² Szilágyi S.: Magyar Nemzet Tört. VII. 591.

TÁRCA.

A TITKÁRTÓL.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr és Budapest székesfőváros megértő támogatásával színvonalához méltóan ünnepelte meg alapításának 50-ik évfordulóját. Széleskörű és gondos előkészületek után a Magyar Iparművészeti Múzeum csarnokában megrendezte nagyszabású kiállítását az ezeréves magyar múltnak azokból az emlékeiből, amelyeknek kutatása kitűzött feladatai körébe esik. Május 25-én nyitotta meg a kultuskormány képviselője, *dr. Szily Kálmán* államtitkár, nagyszámú, előkelő közönség jelenlétében és ünnepies keretek között. *Dr. Szentpétery Imre*, a Társaság elnöke, intézett először üdvözlő szavakat a megjelentekhez s Társaságunk tudományos törekvéseit és a kiállítás kulturális jelentőségét ismertető bevezető beszéde után *dr. Szily Kálmán* államtitkár nagyhatású megnyitó beszédében kiemelte azt a tényt, hogy Társaságunk hosszú, munkás multjával és fényes kiállításának megrendezésével beigazolta létjogosultságát és szükségességét, és azt, hogy meg tud felelni azoknak a feltételeknek, melyek egy tudományos társaság fennállásának biztosítékai. A kiállításához kalauzul magyarázatokkal és (*dr. Végh Gyula* tollából) a címertan alapismereteit leíró bevezetéssel ellátott, kimerítő, illusztrált katalógus készült. Tagjainknak, valamint mindazoknak, akiknek Társaságunk jubileuma iránt való érdeklődését reméltük, idejében meghívókat küldtünk úgy a kiállítás megnyitására, mint az ünnepi közgyűlésre. A kiállításról külön három- (magyar, német és francia) nyelvű, szintén illusztrált prospectust is nyomattunk és terjesztünk a Budapestre jövő vidékiek és idegenek számára. Ennek magyar nyelvű szövege folyóiratunk fedelén olvasható s ez egyben általános tájékoztatást is nyújt kiállításunk anyagáról.

A kiállítás megnyitását követő napon, május 26-án délután tartotta Társaságunk jubileumi ünnepi közgyűlését a magyar hivatalos és tudományos élet kiválóságainak, tagjainknak és a megjelent vendégeknek az Iparművészeti Múzeum dísztermét betöltő nagy száma előtt. *Dr. Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter, a Társaság tiszteletbeli elnöke, az utolsó órákban beállott váratlan akadályoztatása miatt nem jelenhetett meg, személyét ezúttal is *dr. Szily Kálmán* kultuszminiszteri államtitkár képviselte. A közgyűlést *dr. Szentpétery Imre* elnöknek a történelem segédtudományainak nélkülözhetetlenségét és ezeknek a történetírás újabb szellemi irányai-

hoz való viszonyát fejtegető előadása nyitotta meg, mely e füzetünk elején egész terjedelmében olvasható. Utána a magyar tudományos intézmények és társulatok képviselőinek üdvözlő beszédei hangzottak el. *Dr. Domanovszky Sándor* egyetemi tanár a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat nevében, mint előbbinek rendes tagja, utóbbinak ügyvezető első alelnöke, köszöntötte Társaságunkat, rámutatva arra a fontosságra, melyet ez a történelmi segédtudományok között a történettudomány szolgálatában betölt. Az Országos Magyar Régészeti Társulat üdvözlését elnöke, *dr. Gerevich Tibor* egyetemi tanár tolmácsolta, hangsúlyozva az általa képviselt, néhány évvel korábban életrekelt társulat szoros kapcsolatait a mienkkel és egymásrautaltságukat. *Dr. Czako Elemér* a M. Néprajzi Társaság nevében szólt, mint annak elnöke, felhíva a figyelmet azokra az alapokra, melyeket a néprajzi kutatások a Társaságunk által művelt tudományágaknak nyújtanak. *Dr. Végh Gyula*, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója, ennek a tudományos intézménynek nevében üdvözölte a jubiláló Társaságot, a művészetnek a heraldikához való szoros viszonyát fejtegetve. *Dr. Mellich János* egyetemi tanár a M. Nyelvtudományi Társaság üdvözlését adta át. Végül *dr. Bátky Zsigmond* főigazgatóhelyettes a Magyar Nemzeti Múzeum részéről köszöntötte jubiláló Társaságunkat az együttérzésnek olyan megnyilatkozásával, mely a Társaság az ország e legelső tudományos intézményével való 50 esztendőss összeforrásának méltó és jóleső kifejezője volt.

Az üdvözléseket az elnök köszönte meg ugyanolyan őszinte melegséggel, mint amilyennel azokat a felszólalók tolmácsolták.

Ezután *dr. Hajnal István* másodelnök felolvasta a külföldi tudományos társaságok részéről addig beérkezett üdvözléseket. Névszerint: *Heraldisch-Genealogische Gesellschaft «Adler»*, Wien. *Zentralstelle für Deutsche Personen- u. Familien-Geschichte*, Leipzig. *«Roland» Verein zur Förderung der Stamm-, Wappen- und Siegelkunde*, Dresden. *Arbeitsgemeinschaft der deutschen Familien- u. Wappenkundlichen Vereine*, Berlin. *Verein für Familienforschung in Ost- und Westpreussen*, Königsberg. *Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde*, 's-Gravenhage (Hollandia). *Řodopisná Společnost Československá*, Praha. *Genealogiska Samfundet*, Helsinki (Helsingfors). Továbbá *Heuberger Richard*, az oklevéltan egyetemi professzora Innsbruckban. A közgyűlést

követő napokban még a következők üdvözölték Társaságunkat: *Polskie Towarzystwo Heraldyczne*, Warszawa, «*Der Herold*» Verein für Heraldik und Genealogie zu Berlin.

Dr. Czobor Alfréd titkár a Társaság 50 éves történetének vázlatát olvasta fel. (Közölve e füzetben.) Majd *Varjú Elemér* másodelnök a magyar lovaspecsétekről írt tanulmányát adta elő vetített képek kíséretében. (Meg fog jelenni a *Turulban*.)

Az ünnepi közgyűlés az elnök zárószavaival ért véget.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság rendes évi közgyűlését *dr. Szentpétery Imre* elnökelete alatt f. é. március hó 24-én tartotta. Ennek első tárgya *dr. Tóth Zoltán* ig. vál. tagnak tavaly elhunyt elnökünkről, *dr. Áldásy Antaln*ról írt, az elhunyt élet- és lélekrajzát hűen és méltóan ecsetelő megemlékezése volt. A *Turul* legközelebbi számában fog megjelenni. Ezután a közgyűlés *dr. Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi minisztert, ig. választmányunk tagját, egyhangú lelkesedéssel — az alapszabályok értelmében életfogytiglan — a Társaság tiszteletbeli elnökévé választotta. Az új tiszteletbeli elnököt *dr. Szentpétery Imre* elnök üdvözölte, hangsúlyozva, hogy e megtiszteltetés nem a miniszternek szól, hanem a tudomány közismert kitűnő munkásának, Társaságunk régi, azt tollal és tettel szolgáló tagjának s mindenekfelett a legnehezebb időkben anyagi támogatással is segítségére siető, megértő barátjának. *Dr. Hóman Bálint* miniszter közvetlen, meleg szavakkal köszönte meg megválasztását s visszaemlékezései kapcsán rámutatott azokra a szoros kapcsolatokra, melyek őt a fennállásának félszázados fordulójához érkezett Társasághoz immár 25 esztendeje fűzik. Ugyanez a közgyűlés töltötte be a *dr. Szentpétery Imrén*ek a múlt évi decemberi közgyűlésen elnökké történt megválasztása következtében megürült egyik másodelnöki széket. A választás *dr. Hajnal István* egyetemi tanárra, a Társaság ig. vál. tagjára esett, aki az elnök üdvözlő szavaira megválasztásáért hálás köszönetét fejezte ki. Az igazgató-választmányok az alapszabályok értelmében ez évben kilépő tagjai, ú. m. *Baranyai Béla*, *Deér József*, *Hajnal István*, vitéz *Házi Jenő*, *Iványi Béla*, *Kossányi Béla*, *Miklóssy Zoltán* és *Pettő Béla*, újabb hat évre újból megválasztottak; a megürült igazgató-választmányi tagsági helyeket pedig a közgyűlés báró *Szalay Gábor* és *Szinyei Merse Jenő* rendes tagokkal töltötte be. A számvizsgáló bizottság tagjaiul *Taborsky Ottó*, *Borzsák István* és *Paulovics Tibor* r. tagokat választotta.

A közgyűlés tárgysorozatának többi része a titkári, a számvizsgáló bizottsági és a pénztárnoki jelentéseket foglalta magában.

CSÁNKI DEZSŐ

1857—1933

Társaságunk jubileumi hangulatát fájdalmasan tompították azok a nagy veszteségek, melyek a közelmúltban érték. Ünnepi közgyűlésünkön üdvözölni készültünk Csánki Dezsőt, mint Társaságunknak egyetlen még életben maradt olyan tagját, aki annak megalapítása óta ötven esztendőn át szakadatlanul igazgató-választmányi tagja volt. És kevéssel előbb, április 29-én, váratlanul örökre elköltözött közülünk, Társaságunk tudományos és belső életében kifejtett félszázados munkásságának hervadhatatlan emlékeit hagyva vissza számunkra. Az általános magyar történettudomány talaján mozgó történetírói tevékenysége mellett, melynek gyümölcsei, különösen a Hunyadi-kor történeti földrajzával foglalkozó főművének kötetei, a Társaságunk keretébe tartozó tudománysszakok művelői számára is nélkülözhetetlen segédeszközök, ez utóbbi tudományágaknak is kiváló munkása volt. A *Turul*nak már első füzetét tanúskodnak erről. Mindvégig szeretettel karolta fel Társaságunk érdekeit és ügyeiben való buzgó részvételével, tanácsaival, új eszmék felvetésével működésének biztosításához és a múltban felvirágozásához sokban hozzájárult. Hálánk nem fogja hagyni feledésbe veszni emlékét.

KOLLÁNYI FERENC

1863—1933

Még el se kísértük örök nyugvóhelyére Csánki Dezsőt, a halál máris újabb értéket rabolt el tőlünk. Május 1-én elvesztettük igazgató-választmányunk másik kiváló tagját, Kollányi Ferenc nagyváradi kanonokot és jáki apátot. Tudományos működése főleg a magyar egyháztörténelem művelésére terjedt ki. 1893 óta azonban, mely évben a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának tisztviselője lett, Társaságunkhoz is az addiginál szorosabb kapcsolatok fűzték, melyeket fenntartott a nagyváradi káptalan egyik stallum literáriumának 1911-ben történt elnyerése után is, különösen midőn Trianon után ismét visszatért Budapestre. Betegségéig csak nagyritkán hiányzott üléseinkről s amellett, hogy mindig meleg érdeklődéssel vett részt Társaságunk belső életében, a nyomasztó időkben anyagilag is segítségére sietett a Társaságnak. Választmányunknak 1891 óta volt tagja. Társaságunk hálás kegyelettel őrzi meg emlékét.

* * *

A Társaság elhunyt két kiválóságának emlékét f. é. május hó 5-én tartott igazgató-választmányi ülésében jegyzőkönyvileg is megörökítette.

SZAKIRODALOM.

Dr. Vargha Zoltán: Gróf Vigyázó Sándorné báró Podmaniczky Zsuzsánna (1838—1923) életrajza. Budapest, 1931. Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 8°. 223 l. — *Dr. Vargha Zoltán: Báró Podmaniczky János (1786—1883) életrajza.* U. o. 1933. 8° 220 l.

A Magyar Tudományos Akadémia néhai Vigyázó Ferenc gróf végrendelete alapján a Podmaniczky-család történetét tárgyaló monografia-sorozat kiadását határozta el. E sorozat első két kötete *dr. Vargha Zoltán* tollából már meg is jelent. Az egyikben, Podmaniczky János életrajzában, a birtoktörténet dominál, míg a másik, mely Vigyázó Sándorné életrajzával foglalkozik, természetesen a lélekrajzot teszi a feldolgozás tengelyévé. Ott a családi birtok mentéséért és összetartásáért fáradhatatlanul küzdő magyar főúr keménykötésű alakja éled újra, itt egy, a sors csapásaitól porig sujtott, végtelenül finomlelkű nő portréja elevenedik meg. Igaz, hogy a puritán ős szinte makacsul gyűjtött nagy vagyona nem hull szét, sőt gyarapszik a következő generációk kezén, de Vigyázó Sándorné és Ferenc fia már a realitásokkal szemben, melyek túlérzékeny lelküket csak felhorzsolják, visszavonulnak lelki magányukba s mindketten életcéljukat veszítve, csak végakarattukban fedik fel, hogy a haza iránt érzett legmagasabbfokú áldozatkészség hevítette a legszentebb ideálokért rajongó lelküket.

Az életrajzok főforrása a családi levéltár, mely bőven ontja adatait a családi élet intim apróságaitól a politikai, gazdasági, társadalmi történetig minden téren. Belőlük egy-kettőt kiragadunk, írójuk módszerének jellemzésül is.

A lengyel kamionkai garnizonban született Podmaniczky János önálló gazdálkodást a hevesmegyei detki jószágon kezd. Itteni sikereivel érdemli ki a megbecsülést, hogy a család (P. Lászlóné, Sándor és Károly, gróf Wartensleben Károly, gróf Ráday Gedeon és özv. gróf Ráday Gedeonné Fáy Zsuzsánna) vele képviselteti magát az 1808-i országgyűlésen s ugyanez évben bízzák meg a nagy osztatlan családi birtok főfelügyeletével. Külön birtoktest ebből Rákoskeresztur, továbbá a tiszaföldvári uradalom : Földvár, Vezseny falvak, Martfű-, Homok-, Bökönye-puszták. 1834-ben ő alapítja Dömsödön az ország legelső takarékmagtárát. A Bujanovszky—Beleznay-örökségből száll a családra a keresztúri kastély. A reform-kor elejétől az ellenzéken tevékenykedik a vármegyei életben és a szépatyjától, I. Jánostól (ki saját szereménnyű tótnyelvű énekeskönyvvvel ajándékozta meg az általa alapított aszódai evangélikus gyülekezetet), valamint családjá többi tagjaitól örökölt hagyományos figyelemmel gondozza a keresztúri, cinkotai, földvári ev. egyházakat. Érdekes képet kapunk a száz év előtti Buda és Pest életéről. Egy-egy humoros eset, mint Ballagi Mór, Székács püspök megtréfálása, a megtévedt cselédjeit sajátkezüleg megfenyítő, de gondjukat viselő földesúr rajza, meleg szívet mutató a durva posztóban, vászonernyős kocsin járó dús-

gazdag úr szinte rideg külseje alatt. A szabadságharcban áldozatot nem kímél, de a radikális forradalmi irányzattal már nem rokonszenvezik. Az abszolutizmus korában sok gond s per forrása, hogy abban a tudatban öregedett meg, hogy birtokai adómentesek, amit tetéz, hogy mindig késedelmes fizető volt. Vezetőszerepe van Pest város közbiztonságának megszervezésénél, majd az újraéledt alkotmányos korban részt vesz a főrendiház ülésein, bár fel nem szólal soha. Birtokkezelésében örökösen számítgat, tervezget, vagyonmérleget készít : a hetvenes években nyers jövedelme 60—100,000 frt. De birtokmentési és szerzési akciója következtében váltóadósságai 1861-ben már megközelítik a 600,000 frt-ot. Azért megérte, hogy Zsuzsi leányának Vigyázó Sándorral kötött házasságával biztosítottak láthatta az átmentett családi birtokot, melynek jövedelmeiben az 50-es években még a rokon Ráday-, Prónay-, Ambrózy-, Kosztolányi-, Róth-, Radvánszky-, Zmeskáll-, Szirmay-, Beniczky-, Szerdahelyi-, Jankovich-, Laffert-, Görgey-, Justh-, Majthényi-, Sala-, Plathy-, Hodossy-, Mattyasovszky-, Osztroluczky-, Kőnig-, Jósika-, Dőry-, Radosovich-, Patay-családok is osztozkodtak.

A régi Pest, az 1838-as árvíz, Vigyázó Sándorné életrajzában elevenen megfestett preludiuma. Az édesanya, Hodossy Mária, a katolikus pesti polgárlány, korai halála után a kisebbik lányt, Zsuzsikát, apja törvény ellen a maga vallásán neveli s ezért rejtegeti a helytartótanács elől. A Koppely Friggyessel elhamarkodott daczból kötött szerencsétlen első házasságának gyümölcse a báró Harkányi-család megalapítása mellett a hamar elvált házastársak, s másrészt az egymástól elhidegedett leány és apa közt megindult s véget érni nem akaró birtokperек egész légiója. Előtörnek lelke lappangó vonásai : bizalmatlanság, reménytelenség, világgyűlölet. Második férjében, Vigyázó Sándorban találja meg zavartalan, de rövid családi boldogságát. És visszanyeri apja szeretetét is. Két fiúk, Sándor és Feri, zsenge kis lelkének megnyilatkozásait a szülők szeretetteljes levélváltásából szintén feltárja a szerző. Legnagyobb gyermekük, Józsa lányuk, az 1885-ben kamarási méltóságot nyert apától örökli az előkelő összeköttetések iránti érdeklődést; egyik mulatsága, hogy nagyanyjától elhozott Gothai Almanachban kutatgatja új ismerősei családfáját. Mint anyja, ő is gróf Kinsky Ernővel kötött, hamar felbomló, első házassága után második férjében, gróf Bolza Pálban, talál rövid boldogságot, de Marietta leányának születése életébe kerül s alaptalanul elhidegíti szüleit özvegyen maradt urától. Ekkor már bekövetkezett a tragikus végzet Vigyázóné életében is: Sándor fiának váratlan halála, amely világgyűlölővé teszi s élte fogytaig nem tudja kárpótolni megmaradt fiának önfeláldozó szeretete sem.

Vigyázóék takarékos gazdálkodása növeli a vagyont és Bojári Vigyázó Sándor 1895-ben elnyeri az örökös főrendi tagsággal egybekötött magyar grófi méltóságot.

Anyja tragédiája megpecsételi Ferenc gróf sorsát is. Fiatalsága rideg, s midőn egyszer házasságra gondol, anyja nemtetszése útjában áll annak. Kamarásság elnyeréséhez összeszedett egy sereg okmányt, de közben összekülönbözik genealógusával, mire kamarási ügye is elalszik. Épp így rövid közéleti szereplése is. Robotmunka számára az álmodozó, verselő hajlamaival össze nem férő birtokkezelés, keserű kötelesség a túlzottan lelkiismeretes sub auspiciis regis doctor-nak. A háború, vörös uralom, a földbirtokreform hajtja az öngyilkosság felé. Apja 1919-i végrendeletéhez híven egész vagyonát az Akadémiára hagyja.

Szerző a lélekrajzot mindkét művében számos költői idézettel tarkítja, melyek közt ismételtlen idézi Vargha Gyula líráját.

Válogatott képanyag, az életrajzok használatát elősegítő regiszter, az első kötet függelékeként Podmaniczky Zsuzsanna 1858-i és további hozományjegyzéke (könyvtárának jegyzékével) és az 1874-es családi ékszerjegyzék egészítik ki még a két kötetet. Szerző lelkiismeretes munkát végzett s végig megáltszik, hogy nagy szeretettel csüggött tárgyán.

Dr. Taborsky Ottó.

Dr. Gábor Gyula: *A kormányzói méltóság a magyar alkotmányjogban*. Budapest, év nélkül, 8-ad r., 255. l.

Jogtörténeti irodalmunk régi, érdemes munkása ebben a legújabb művében aprólékos gondnal gyűjti össze azokat az eseteket, amikor interregnum, vagy akadályoztatás folytán a királyi hatalmat nem a király, hanem helyette valaki más gyakorolja. Ezen teljességénél fogva a mű többet is nyújt, mint amennyit a címe ígér, t. i. nemcsak a szoros értelemben vett és a mai terminológia által körülhatárolt kormányzói méltóság alkotmányjogi mibenlétével és történetével foglalkozik, hanem a királyi helytartók működésének jogi alapjaival is; sőt tárgyalása körébe vonja azokat az eseteket is, mint Bocskay István, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Kossuth Lajos, akik kormányzói jellegű jogkört gyakoroltak a nemzet akaratából, mint jogforrára támaszkodva, szemben a koronás királlyal. Gábor Gyula munkája ugyan elsősorban a jogtörténeti problémákat igyekszik igen részletes forráskutatások alapján megoldani, de a szakkörök érdeklődésén túl is széleskörű érdeklődésre számíthat. A jegyzetekben rendkívül gazdag és diplomatikai szempontból is becses anyagot gyűjtött össze s mindenütt igyekezett kutatásának határait mentől szélesebb körben megvonni. Az általa felkutatott, eddig kiadatlan forrásanyagból a legfontosabbakat a függelékben teljes szövegében is közli.

Gábor Gyula művének negyedik része az 1920 : I. törvénycikk módosításának, illetőleg a kormányzói jogkörnek a történelem általa levont tanúságai értelmében való kiterjesztésével foglalkozik. Ezzel a kérdéssel azonban itt aligha lenne helyénvaló foglalkozni, mert ez már a politikai exigenciák körébe tartozik, amelyet maga Gyula is a magyar jogalkotás állandó és legjellemzőbb tényezőjének mond.

Gábor Gyula munkájában összegyűjtött gazdag anyagot egyforma haszonnal értékesítheti a történetíró, a közjogász és a politikus.

Dr. Tóth László.

Szilágyi Loránd: *Írásbeli supplicatiók a középkori magyar adminisztrációban*. Budapest, 1932. Egyetemi Nyomda. 8°. 22 l. (Kül. leny. a Levéltári Közlemények X. évfolyamából.)

Szilágyi szép módszerrel felépített és világos előadásban arra a kérdésre ad feleletet, hogy mikor jött szokásba és mennyire terjedt el nálunk a középkorban a különböző kéréseknek írásban való benyújtása. Az első nyomokat IV. Béla korában találja, de írásbeli kérvények csak jóval későbből, a XV. század közepe tájáról maradtak ránk, amikor már az írásos kérelmezés kezdett rendszeresebbé válni. A supplicatio ekkori formulája meg is maradt azután egészen a középkor végéig, bár általánossá, valamint más országokban, úgy nálunk sem lett. Szemléltetően veti össze a magyar formulákat főleg a pápai udvarban használt formulákkal és kimutatja ez utóbbiak erős hatását a magyar petitiókra. Példákon mutatja be az írásos petitio kancelláriai elintézését és az ennek alapján kiállított oklevél szövegét, amelynél rendszeren a supplicatio adatait csak beírták a formulába.

Az értekezés kritikailag értékelt adataival végleges eredményeket szűr le a középkori magyar írásbeliség kérdésében és ezáltal a középkori magyar kormányzat történetének egyik jelentős problémája nyert megoldást.

Dr. Ila Bálint.

Dr. Fekete Nagy Antal: *A Petróczy-család levéltára*. (Különlenyomat a «Levéltári Közlemények» 1930. évi 1—2. számából.) Budapest, 1930. 8°, 13 l. — U. a.: *A Petróczy-levéltár középkori oklevelei*. (Különlenyomat a «Levéltári Közlemények» 1930—1931. évfolyamából.) Budapest, 8°, 150 l.

A Petróczy-családnak az Országos Levéltárban őrzött, közel kétezer oklevelet tartalmazó levéltára hét kisebb, a XIX. század elején rendezett csoportból áll ugyan, területileg azonban két nagy vidéket ölel fel. Az egyik főcsoport, az Acta Scepusiana, a Szepességre vonatkozó okleveleket foglalja magában. Hozzá még három kisebb csoport csatlakozik, szintén szepesi, meg sárosi vonatkozású iratokkal. A másik, Acta Transtibiscana-nak nevezett nagyobb csoport s a hozzá csatlakozó egyik kisebb iratsorozat (a D jelzetű) főleg Szatmár- és Szabolcs- s részben Bács-megyére vonatkozik. Ha nem tartozik is e levéltár az úgynevezett nagyobb családi levéltárak közé, értékénél, főleg becses középkori részénél fogva, mely az egész levéltárnak majdnem negyedét teszi ki, megérdemli azt a mélyebbreható figyelmet, melyet neki e két füzet szerzője szentelt. Úgy a levéltár iratanyagának ismertetése, mint pedig középkori okleveleinek szakavatottan és hibátlanul közölt bő kivonatai, hacsak részben is, lényeges hiányt vannak hivatva pótolni családtörténeti szempontból is. A Szepesség oklevélpublikációt és történetíróit a múltban a szepesi történetirodalom minden gazdagsága mellett csak városok és általában a szászok története érdekelte elsősorban, ami mellett elhanyagolták az ottani, nagyrészt az úgynevezett tízlándzsás székbe tartozó magyarság történetét mindennemű vonatkozásban. Pedig, amint az adatokból kitűnik, nemzeti szempontból nagyon fontos ennek a — főleg a Hernád és Poprád mentén elhúzódó — szintiszta magyar falvakat alkotó nemességnek a történetével foglal-

kozni többféle szempontból. Mert már e levéltár közölt kivonatai is bő anyaggal mutatnak rá az ottani, ősi szervezetük tanúsága szerint korán feltelepített magyarság nagy számára, másrészt pedig arra a nemzeti szempontból rendkívül káros, a folyton fokozódó elszegényedés okozta folyamatra, mely a szepesi magyarság lassú eltótosodásának és kipusztulásának volt útja.

A levéltár középkori anyagának XIII—XIV. századi oklevelei becses és részben ismeretlen adatokat nyújtanak a Herman-, Tekule-, Gut-Keled- és Balog-Semjén-nemzetségekről, a Szepességnek középkori elűnt családairól, s a levéltár újkori részét is bekapcsolva, annak úgyszólván összes családairól. Az Acta Transibiscana csoport az említett földrajzi területekről a Kántorjánosi- és Dersi-családok levéltárait tartalmazza, melyek házasság révén jutottak a Petróczy-család birtokába. A Bács-vármegye területére vonatkozó okleveles anyag a Szentlőrinczi Botha-család révén került oda. Családtörténeti szempontból nem kevésbé jelentős a levéltár utolsó része, az Acta irregistrata is.

A regesztákban szerző 460 középkori oklevél-kivonatot közöl, melyekből 271 szepesi és sárosi, 189 nagyrészt tiszántúli vonatkozású. Amadé nádornak 1311-ben a szepesi (tízlándzsás) nemesek szabadsága érdekében Miklós szepesi várnagyhoz írt levelét hasonmásban is bemutatja. Mily értékű szolgálatot tett ennek a levéltárnak ismertetésével és darabjainak kimerítő regesztáival a történetírásnak, az elmondottak után nem kell külön kiemelnünk. A kutató azért is hálás lehet neki, hogy a levéltárhoz, mivel hét csoportja mellett csak két elenchus fekszik (a többiek nem szolgáltatták be az Orsz. Levéltárba), kitűnő vezérfonalat ad.

Dr. Czobor Alfréd.

Az «Archives Héraldiques Suisses», a 40 éve fennálló svájci heraldikai társulatnak két- (sőt fejcíme szerint három-: francia, német, olasz) nyelvű folyóirata a háború utáni években is kevésbé érezte meg az általános nyomasztó gazdasági viszonyok áldatlan következményeit. Kiállításban és tartalomban is általában a régi színvonalon tudott maradni. Az 1932-i, 46-ik évfolyam négy füzeté is az érdekes és gazdagon illusztrált tanulmányok és ismertető leírások sorát

tartalmazza, külön mellékletekkel és színes hasonmásokkal. Általánosabb érdekű cikkei a következők:

D. L. Galbreath, a nálunk is ismert, nagyon ügyes kis címertani kézikönyvnek (lásd a Turul 1930. 36. l.) szerzője, Gelre heroldnak a XIV. század második feléből való címerkönyve svájci vonatkozásait tárgyalja négy folytatásban, gazdagon illusztrálva. (A címerkönyv ismertetését nálunk lásd a Turul 1904-i első füzetében.) — A svájci heraldika mindig nagy figyelmet fordított a címeres ex-librisekre. Az Archives 1932-i évfolyamában M. Jéquier néhány neuchâtel ex-librist ismertet (2. és 3. füzet); az alkalmazott címerekben néha házijelvények szerepelnek. Ugyancsak ex-librist, az egyházi állású Zelger L. Antalnak érdekes ábrázolását, az időfolyás szimbolikus jelvényeiből összeállított könyvtárjelét találjuk a folyóirat második füzetében. Az ex-librisek heraldikája nálunk is nagyobb figyelmet érdemelne, amint ezt jubileumi kiállításunk bemutató ex-librisgyűjteménye is tanúsítja. — Érdekes a zürichi városházán őrzött, XVII. század-eleji két címertábla, melynek leírását a 2. füzetben találjuk. Zürich város Bauherrjeinek és közművesmestereinek (mindkettő városi tisztség volt) címereit tartalmazza. — A 3. füzetben figyelmet kelt Neuenstadt városnak a XIV. századból származó zászlaja (színes képpel), mely a város jelvényét, Péter apostol kulcsát, püspöki bottal mint fejedelmi jelvény nyel heraldikai stílizált hegyen egyesítve mutatja. Számos, többé-kevésbé helyi érdekességű cikk mellett több olyan, nagyon terjedelmes közleményt is tartalmaz az évfolyam, amelyek már az előző évfolyamokban kezdődtek, s még nincsenek befejezve. Ilyen a folyóirat egyik szerkesztőjének, F. Th. Duboisnak, a vaudi nemesi és címeresleveleket ismertető becses közleménye és A. Lienhard—Riva tessini heraldikai adalékainak ötödik sorozata.

Megemlítjük még az 1932-ben fennállásának 40-ik évét jubiláló svájci heraldikai társulat történetének vázlatát a 3-ik füzetben; a vegyes rovat (Miscellanea) cikkei közül pedig az 1. füzetben az 1931. jún. 5-i svájci szövetségi törvény ismertetését az állami és hatósági címerek és jelvények használatának szabályozásáról, s a 4. füzetben a pápai színek gyanánt a sárga-fehérnek (a korábbi piros-sárga helyett) VII. Pius által 1808, illetve 1814 óta alkalmazásáról szóló közleményt.

y.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának anyaga az 1932. év második felében 10,571 darab irattal és nyomtatvánnyal gyarapodott. Az egész gyarapodás a *hazai iratok osztályára* esik, vagyis a külföldi iratok osztálya, az előző «Hivatalos Értesítő»-ben jelzett oknál fogva, ez időszakban nem mutat szaporodást. A hazai iratok osztályán belül a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonát képező *Törzssanyag* 1122 darabbal, a *letétképen elhelyezett iratok* nagy csoportja pedig 9449 darabbal szaporodott. Ez utóbbi szaporulat 4 új családi levéltárnak, egy 1 darabból álló új letétnak és 7 régebben letéteményezett családi levéltárhoz beküldött kiegészítésnek az anyagából áll. Az új letéteményezett levéltárak a beérkezés sorrendjében a következők: Drietomai és Nejedli Krajsik-család levéltára, Daróczy Zoltán letétje, Nadasdi Sárközy-család és Csepei Zoltán-család levéltára. Ezekkel a letétképen őrzött levéltárak száma 170-re emelkedett. Kiegészítést a következő régebbi letétek nyertek: Abaffy- (4 drb.), Benda- (41 drb.), Benedicty- (1 drb.), Jósa- (67 drb.), Paksy-Kiss- (1 drb.), Podhradzky- (3 drb.), Simonyi- (57 drb.) családok levéltárai.

A Drietomai és Nejedli *Krajsik*-család levéltára 145 darab XVIII—XIX. századi iratot tartalmaz. Ezek közül a családdal rokoni kapcsolatban álló Érkövy (azelőtt Ploetz) Adolfra, az 1840-es évek nagy gazdasági írójára fontos adatokat tartalmazó darabok, továbbá a magas egyházi tisztségeket betöltött Krajsik János iratai (köztük 2 legújabbkori pápai bulla) érdemelnek figyelmet.

Daróczy Zoltán 161 darabból álló letétjének zömét XIX—XX. századi nyomtatványok, közöttük nehezen megszerezhető udvari gyászjelentések alkotják.

A Nadasdi *Sárközy*-család levéltára 4971 darab iratot számlál (1 darab másolat a XIII. századból, 2 darab másolat a XV., 4 darab a XVI., 101 darab a XVII., 482 darab a XVIII., 4017 darab a XIX. és 13 darab a XX. századból; 312 darab nyomtatvány, 32 darab térkép, rajz, fénykép és 7 darab hangjegy). Elsősorban a Sárközy-család iratait foglalja magában, másodsorban pedig a beházasodás révén idekerült Kutas- és Csanády-családi iratokat. A Sárközy-iratok nagyobbik része XIX. századi s főképen Sárközy Kázmérnak (1799—1876) különböző hivatali működéseinek emlékei. Az iratoknak e csoportja tehát,

megfelelően Sárközy Kázmér hivatali pályafutásának, három részre tagozódik, ú. m.: 1. Sárközynek fehérmegyei szolgabíróságával összefüggő akták; 2. Sárközy fehérmegyei alispánságának és követi tisztségének idejéből származó iratok; 3. Sárközynek a hétszemélyes táblánál viselt bírói tisztségével kapcsolatos periratok, kérvények stb. Igen figyelemreméltó továbbá a Sárközy-iratoknak körülbelül 1200 darabra rugó missilis anyaga, mely Sárközy Kázmér atyjának, a hírneves Sárközy Istvánnak (1759—1845) értékes leveleivel kezdődik s a múlt század közepéig folytatódva, érdekes, jellemző és fontos adatokat őriz az akkori idők társadalmi életére és viszonyaira vonatkozólag. A Kutas-család iratai leginkább XVIII. századbéliak. A kevés számú régebbi anyagban van 3 középkori (1 Árpád-kori és 2 Mátyás király-korabeli) királyi oklevél XVIII. századi másolata is; a két utóbbi kiadatlan. Ez iratok főképen Fehérmegyére vonatkoznak, különösen Pettend birtokra, mely később a Sárközy-család tulajdonába került. Nagyrészüket azok a periratok alkotják, melyek a Kutas-családnak Balassa Erzsébettel folytatott perét foglalják magukban. Ugyanitt van a Kutas-család eredeti címeres levele is. A Csanády-féle iratok kisebb jelentőségű, gazdasági természetű irományok Biharvármegyéből, ahol Csanády György megyei tisztségeket viselt.

A Csepei *Zoltán*-család levéltára 3997 darabból áll, melyek között van 27 darab eredeti középkori oklevél és 45 darab középkori oklevélnek a másolata. Századonkénti kimutatásban az anyag megoszlása a következő: XIII. századból 3 darab másolat, XIV. századból 1 darab eredeti és 14 darab másolat, XV. századból 20 darab eredeti és 24 darab másolat, XVI. századból (1526-ig) 6 darab eredeti és 4 darab másolat, XVI. századból (1526. után) 67 darab, XVII. századból 357 darab, XVIII. századból 815 darab, XIX. századból 2685 darab; ezenkívül 1 darab elenchus. Területileg az iratok elsősorban Szabolcs és Szatmár vármegyékre, másodsorban pedig Abauj, Bereg, Bihar, Borsod, Ugocsa, Ungvár megyékre és a Csepei Zoltán-családon kívül a következő családokra vonatkoznak: Bossányi-, Farkas-, Gyulaházy-, Leökös-, Kállay-, Naményi-család. Tartalmilag ez a levéltár is a családi levéltárakban szokásos periratokat, genealogiákat, gazdasági iratokat (számadások, nyugták, terméskimutatások, nevelői elszámolások

stb.) foglalja magában, két fasciculusnyi terjedelemben pedig Csepei Zoltán Jánosnak az 1832—36-i országgyűlésen való követségére vonatkozó iratokat. A levéltár régebbi része már a XIX. század elején rendezve volt. E rendezés fenntartása mellett a még feldolgozatlan rész elrendezése is a régi elvek szerint történt.

A törzsanyag gyarapodásából legnagyobb jelentőséggel bír *Nagy Miklós*, a Vasárnapi Ujság volt szerkesztője, hagyatékából származó leveleknek és iratoknak 460 darabra rugó, vétel útján szerzett kiegészítése. Nagy Miklós hagyatékának kimagasló tudományos értékét az előző, a *Turul* 1932. évfolyamában közölt «Hivatalos Értesítő»-ben igyekeztünk vázolni. A mostani kiegészítés anyaga — különösen Jókai Mór és Mikszáth Kálmán leveleivel és kézírataival, továbbá Arany László, Beniczkyne Bajza Lenke, Duka Tivadar, Forster Gyula, Gyarmathy Zsigmondné, György Endre, Gyulai Pál, Herman Ottó, Hunfalvy Pál és János, Szemere Miklós stb. leveleivel — mindenben megerősíti előző jelentésünkben foglalt megállapításainkat.

Említést érdemelnek az Osztálynak egy másik vársárlásából eredő, a Fületinczi *Kelcz*-családra vonatkozó iratok is. Ez a 162 darabból álló kis családi levéltár főképpen XVIII. és XIX. századi és csak kisebb mértékben XVI. és XVII. századi iratokkal gyarapította levéltári anyagunkat. Régebbi része a vasmegyei Dezső-családra vonatkozik, melynek egyik női tagja házasság révén bekerült a Kelcz-családba. Az újabb részben a Nizskensz- és a Paar-családra, Perenye birtokra, valamint Sopron vármegyére vonatkozó iratok fordulnak elő; továbbá közöttük vannak Kelcz Ádámnak, a dunántúli tábla assessorának, majd magyar udvari kancelláriai titkárnak és udvari tanácsosnak, végül Kelcz József udvari referendariusnak iratai is.

Céhirataink száma 1 kisebb és 1 nagyobb céhírat-tal gyarapodott. Közülük utóbbi az V. Ferdinánd király által 1845. X. 16-án Érd város csizmadiá-, takács-, szappanos-, kötél- és nyereggyártó-, kovács-, asztalos-, kádár-, szabó- és varga-céhekből egyesült céh számára adományozott szabályzat (1855. XI. 17-i hiteles másolatban).

Címeres emlékeink gyűjteménye a Kolumbán-család 1853-ban készült halotti címerével és a következő címereslevelekkel szaporodott: 1. 1642. VIII. 22. Bécs. III. Ferdinánd címereslevele Réz Miklós és családja részére. (Egyszerű másolat.) 2. 1689. VI. 22. Bécs. I. Lipót címereslevele Kutas Tamás és családja részére. (Eredeti; Nadasdi Sárközy-család levéltára.) 3. 1882. V. 6. Bécs. I. Ferenc József az 1842-ben született és 1880. XI. 23-án a vaskoronarend III. osztályával kitüntetett Brám Miksát, a Délivasút üzem-

igazgatóját, «Bárdányi» előnévvel a lovagok sorába emeli és részére címerhasználatot engedélyez. (Eredeti.)

* * *

Ezzel befejeztük rövid beszámolóinkat arról az évről, mely a Múzeumi Levéltár életében a tizenharmadik évtized befejezését, a külön levéltári osztály kialakulásának történetében pedig a második félszázad megkezdését jelzi. Ha ezt a három évszámot: 1802, 1882 és 1932, mint a Múzeumi Levéltár eddigi történetének három fontosabb dátumát, tisztán a levéltári anyag gyarapodásának szempontjából egymással összehasonlítjuk, úgy a következőket állapíthatjuk meg. A Magyar Nemzeti Múzeum születési évében a levéltári anyag darabszáma hozzávetőlegesen 3000-re, a külön levéltári osztály kialakulása évében körülbelül 120,000-re, az 1932. év végén pedig mintegy 2.000,000-ra becsülhető. Hogy az első nyolc évtized sokkal kisebb fokú és lassabb ütemű gyarapodást tüntet fel, mint a következő ötven esztendő, ennek magyarázatát részint azokban a hányattatásokban, viszontagságokban és nehézségekben kell keresnünk, melyek a Múzeumi Levéltárnak, eddigi 130 éves történetének különösen első felében, bőven kijutottak, részint pedig a Csontosí-Fraknoi-féle korszak (1875—79) által bevezetett örökletéteményezés meghonosodásában, mely, előre nem sejtett gyorsaságú és arányú szaporodási lehetőséget nyújtva, döntő befolyást gyakorolt a Múzeumi Levéltár egész további jellegére, jelentőségére és fejlődésére és előkészítette a külön levéltári osztály kialakulását is. Mindkét periódusban azonban, a levéltári osztály kialakulása előtti és az azutáni időszakban egyaránt, a levéltári anyag gyarapodásának módjai és lehetőségei ugyanazoktól a tényezőktől függtek. Miként az intézetnek egész fejlődési irányát, menetét, úgy a levéltári anyag gyarapodási lehetőségeit is a Magyar Nemzeti Múzeum megalapítását kísérő körülmények és jelenségek szinte kezdettől fogva előre jelezték és meghatározták. Gróf Széchenyi Ferenc 1802. november 25-i múzeumalapító levelében lefektetett elveknek megfelelően ugyanis az Országos Széchenyi-Könyvtár további fejlesztésének örökségét az állam és a társadalom vette át s előbbi megértő gondoskodással, céltudatos jóindulattal, utóbbi önzetlen, vállvetett áldozatkészséggel igyekezett minél nagyobbá fejleszteni a szeretett nemzeti intézetet. Így, mint a Széchenyi-Könyvtár egyik volt alkotó részének, a Múzeumi Levéltárnak fejlődése is, eszközeiben és lehetőségeiben ugyancsak a jelzett tényezőktől: a társadalom és az államhatalom kötelességteljesítésének mértékétől függött egész történetén keresztül. E két tényező pedig egyrészt külön-külön, egymástól függetlenül igyekezett a lehetőségek határain

belül a szükséges kötelességteljesítés magaslatára emelkedni, másrészt azonban az örökletéteményezés rendszeresítése által egyszerre és egyidejűleg, kölcsönösen és közösen hozott áldozatok útján. Mert az örökletéteményezést végeredményben oly szerencsés kompromisszumnak lehet tekinteni, melynél a társadalom és az állam áldozatai, érdekei és céljai igen kedvező módon találkoznak és összeforrnak. Az örökletéteményezés ugyanis zseniális módon tudta egyesíteni a letéteményezők érdekeinek legnagyobbfokú megvédelmezését a tudomány és az intézet általános, nagy érdekeivel és célkitűzéseivel. Ez adja meg egyúttal annak magyarázatát, miért vált oly rohamossá a levéltári anyag gyarapodása a külön levéltári osztály kialakulása óta, mely megállapítást megerősítik az 1932. év adatai is. Ennek az évnek a mostani és az előző «Hivatalos Értesítő»-ben ismertetett gyarapodása ugyanis mennyiségileg és minőségileg egyaránt szorosan belekapcsolódik ebbe a fejlődési irányba, az előző évek hagyományaiba. A tudományos szempontból igen értékes, ismeretlen és kiaknázatlan adatokat

tartalmazó nagyarányú gyarapodás ebben az évben is kétségtelenül nem kis mértékben a magyar társadalom önzetlenségének s a tudományos és kulturális kérdések jelentősége iránti nagy fogékonyságának érdeme. De ép így kiválik a gyarapodásnak kizárólagosan az állami dotáció segítségével megszerzett része is. Vagyis az állami gondoskodás és — mint e tényező fontos kiegészítője — a magyar társadalom nagyfokú érdeklődése ebben az évben is biztosítani tudta a Levéltári Osztály fejlődésében a hagyományos nagy gyarapodási arányt. Kérjük a Mindenhatót, engedje meg, hogy ez az elmaradhatatlan összefogás — mintegy szimbolumaképen az ország sorsa minden téren való jobbrafordulásának — a közeljövőben még nagyobb eredményekre legyen képes és elő tudja készíteni, meg tudja teremteni minél hamarabb azokat a lehetőségeket is, melyek segítségével úgy az új, mint az összes régi gyarapodásokat a jelenleginél megfelelőbb, az összes tudományos igényeket minden tekintetben kielégítő, modern tudományos feldolgozásban részesíthessük.

Dr. Sulica Szilárd.

INHALTSÜBERSICHT.

Eröffnungsrede des Präsidenten der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft *Emerich Szentpétery* in der Jubiläums-Generalversammlung der Gesellschaft am 26. Mai 1933.

Redner untersucht die Berechtigung der Gründung der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft vor 50 Jahren und den Zusammenhang der Geschichtswissenschaft mit den sogenannten historischen Hilfswissenschaften. Er weist auf den Aufschwung dieser Hilfswissenschaften im XVIII. und gegen Ende des XIX. Jahrhunderts hin, der stets das gleichzeitige Aufblühen der Geschichtswissenschaften mit sich brachte. Ferner hebt er hervor, dass die historische Quellenforschung die unentbehrliche Grundlage jeder geschichtlichen Bearbeitung sei, was auch von den modernsten Richtungen der Geschichtswissenschaft anerkannt werde. Die Ungarische Heraldische und Genealogische Gesellschaft wurde durch diese Erkenntnis ins Leben gerufen, diese sicherte ihren 50-jährigen Bestand und bestimmt auch ihren künftigen Arbeitskreis.

Abriss der Geschichte der Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft. Vorgelesen in der Jubiläumsversammlung der Gesellschaft von Sekretär *Alfred Czobor*. Der erste Vorsitzende der am 25. Februar 1883 ins Leben gerufenen Gesellschaft war ihr Begründer, Freiherr Béla Radvánszky. Im selben Jahr entstand auch die Zeitschrift der Gesellschaft *Turul*. Dank der Unterstützung seitens wissenschaftlicher Kreise und auch der grossen Öffentlichkeit ging die Gesellschaft bald einer bedeutenden Blüte entgegen und wurde zur Sammelstelle hervorragender Vertreter der einschlägigen Fachgebiete, der Heraldik, Genealogie, Sphragistik und Diplomatik. 1888 und 1905 veröffentlichte die Gesellschaft je ein Band seines genealogischen Taschenbuches, 1901 und 1902 eine die ungarischen Wappendenkmäler behandelnde Schriftenreihe mit farbigen Wappenbildern in zwei Heften (*Monumenta Heraldicae Hungarica*); das dritte Heft erschien erst nach dem Kriege. Nach dem Tode des Präsidenten Radvánszky im Jahre 1906 wurde Ladislaus Fejérpataky zum Vorsitzenden gewählt, der die Gesellschaft bis zu seinem im Jahre 1923 erfolgten Tode leitete; ihm folgte Anton Áldásy; schliesslich trat nach dessen Hinscheiden im vergangenen Jahr der gegenwärtige Präsident Emerich Szentpétery an die Spitze der Gesellschaft. Durch Krieg und Revolutionen wurde die Tätigkeit der Gesellschaft stark beeinträchtigt, durch die Geldentwertung und den Friedensschluss von Trianon aber dauernd gehemmt. Sie musste ihre Zeitschrift *Turul* in viel bescheidenerer Form erscheinen lassen. Erst in letzterer Zeit gelang es der Gesellschaft von Neuem eine sichere Grundlage zu schaffen.

Vorstand und Funktionäre der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft 1883—1933.

Die Bedeutung der Gürtelschnalle von Kígyóspusztá. Die Gürtelschnalle von Kígyóspusztá ist ein bedeutendes und sprechendes Denkmal zur äusseren Erscheinung der ungarischen Ritterschaft im XIII. Jahrhundert. In Anschluss an Bock hielten sie Pulszky und Hampel für ein Werk aus der Zeit Ludwigs des Grossen und auch Géza Nagy wagte es nicht, ihre Entstehungszeit vor das XIV. Jahrhundert zu verlegen. Das Schnallenbild weist jedoch klar auf die Mitte des XIII. Jahrhunderts. Die auf der Stirn sitzenden Topfhelme, die aus gespickten Eisenplatten bestehenden Panzer, das vollständige Fehlen von Plattenpanzern, — deren Anfänge bereits am Ende des XIII. Jahrhunderts erscheinen — die weiten Gambesons, die Form und der Umfang der Säbel und Schilde, das Äussere der Helmverzierungen, die Stachelspore statt Radsperne, der Mangel an Hebelstangen-trensen fordern in gleicher Weise diese frühere Datierung. Entscheidend für den ungarischen Ursprung ist — besonders wenn man es mit der unberührten und zweifellos aus ungarischem Grab stammenden Schnalle von Kiskunfélegyháza vergleicht — die Eigenart des Stückes. Dieser ursprünglich der Völkerwanderungszeit angehörige Schnallentyp nahm im Ausland einen völlig anderen Entwicklungsgang und gelangte nicht bis zur hier vertretenen Stufe. Somit muss festgestellt werden, dass die auf der Schnalle dargestellte Szene trotz ihres scheinbar französischen Charakters ungarischen Ursprungs ist. Diese Feststellung wird auch dadurch bekräftigt, dass die Niellotechnik orientalischer Herkunft ist und im Westen an ähnlichen Stücken überhaupt nicht angewandt wurde. Die Wappenfiguren sind dem Forscher ungarischer Heraldik im XIII. Jahrhundert grösstenteils wohlbekannt.

Freiherr EMIL PETRICHEVICH-HORVÁTH: Das Geschlecht Mogorovich. Beiträge zur Geschichte kroatischer Geschlechter. Nach einem kritischen Überblick der verschiedenen Theorien über die kroatischen Stammgeschlechter, versucht Verfasser auf Grund von Urkunden die Frage der zwölf kroatischen Urgeschlechter zu lösen, und entwirft eine Geschichte ihrer Ansiedlung, ihrer Organisation und weiterer Entwicklung. Dieser Organisation machte die Türkenherrschaft ein jähes Ende. Das älteste bekannte Mitglied des Geschlechtes Mogorovich war einer der zwölf Geschlechtshäupter, Peter, im Jahre 1102. Er wurde zuerst westlich vom Velebit-

gebirge, im Komitate Zara angesiedelt. Dem Geschlecht Mogorovich gehörten ungefähr fünfzig Familien an, darunter auch die der Petrichevich, deren Nachkommenschaft auf einer ausführlichen Stammtafel angegeben wird. Verfasser beschreibt das ursprüngliche Wappen des Geschlechtes und dessen spätere Varianten unter Beilegung einer die verschiedenen Zeichnungen darstellenden Tabelle. Auch teilt Verfasser die Urkunde vom Jahre 1599, in der das Wappen des Hreljac-Zweiges der dem Geschlecht angehörenden Familie Petrichevich bestätigt und erweitert wird, und die auch das uralte Wappen des Geschlechtes Mogorovich enthält, in ihrem vollständigen Text, samt einem farbigen Abdruck des Wappens mit.

HAICZL, KOLOMAN: Die Fortsetzung des Aufsatzes über die Geschichte der Familie Kistapolcsányi beschäftigt sich mit dem anderen, vom Comes Gyula Vörös stammenden Zweige der Familie. Er war im XVI. Jahrhundert bereits nur durch Johann von Tapolcsányi, einen der tapfersten Helden der Zeit vertreten. Infolge seiner gewalttätigen Natur verwickelte er sich in unzählige Prozesse mit seinen Nachbarn, Verwandten, besonders aber mit den Paulinern von Pálosmező, sowie auch wegen des Eigentumsrechtes der zu der Burg Hrussó gehörigen Besitztümer. Übrigens waren in seinem Besitze bereits sämtliche Güter der Familie Kistapolcsányi vereinigt. Die Burg Hrussó vermachte er seinem Sohn Paul und seiner Tochter Helene, den letzten Sprossen der Familie. Mit dem um 1611 erfolgten Tod Paul Tapolcsányis starb die männliche Linie der Familie aus.

MISZELLEN.

SAMUEL SARLAY klärt die Abstammung der Familie Sturmman auf. Er widerlegt die mehrerorts auch im Druck veröffentlichte Familientradition, dass der Ahne der Familie ein Marschall Gustav Adolfs gewesen sei, und aus Schweden nach Siebenbürgen eingewandert sei, und dass seine Nachkommen sich von hier aus in dem Komitat Gömör verbreitet hätten. Verfasser weist nach, dass die Familie 1699 einen Wappenbrief erhielt, vorher aber ihre Mitglieder als Leibeigene lebten. Die Nachkommen erwarben sich jedoch Reichtum und Ansehen.

ZOLTÁN DARÓCZY veröffentlicht unter dem Titel Familiengeschichtliche Kleinigkeiten unbekannte Angaben über die Ahnen der noch lebenden Familie Csuzy, ferner Beiträge zur Lebensgeschichte Johann Grassalkovichs und Johann Bottyáns.

VEREINSNACHRICHTEN.

Bericht über die Eröffnung der gelegentlich der Fünfzigjahrfeier der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft veranstalteten Jubiläumsausstellung am 25. Mai, und über den Verlauf der am folgenden Tag abgehaltenen feierlichen Generalversammlung.

Bericht über die ordentliche Jahresversammlung der Gesellschaft am 24. März.

Todesfälle: Desider Csánki, Franz Kollányi.

LITERATURBERICHT.

ZOLTÁN VON VARGHA: Das Leben der Gräfin Alexander Vigyázó geborenen Freiin Susanna Podmaniczky. (1838—1923.) — *Derselbe*: Das Leben des Freiherrn Johann Podmaniczky (1786—1883) von *Otto Taborsky*.

JULIUS GÁBOR: Die Reichsverweserwürde in dem ungarischen Verfassungsrecht. Von *Ladislav Tóth*.

ROLAND SZILÁGYI: Schriftliche Supplicationen in der Administration des ungarischen Mittelalters. Von *Valentin Ila*.

ANTON FEKETE NAGY: Das Archiv der Familie Petrőczy. — *Derselbe*: Mittelalterliche Urkunden im Archiv der Familie Petrőczy. Von *Alfred Czobor*.

Der 46. Jahrgang der Archives Héraldiques Suisses von *y*.

Amtlicher Bericht über den Zuwachs der Archivabteilung des Ungarischen Nationalmuseums vom 1. Juli 1932 bis zum 31. Dezember 1932.

Der Zuwachs der Archivabteilung des Ungarischen Nationalmuseums betrug in der zweiten Jahreshälfte 1932 10,571 Stücke. Von diesen fallen 9449 Stücke auf die hinterlegten Familienarchive; der Zuwachs des Grundmaterials betrug demnach 1122 Stücke. Die hinterlegten Familienarchive vermehrten sich um folgende: Archiv der Familie drietomai und nejedli Krajtsik, nádasdi Sárközy und csepei Zoltán, ferner um das hinterlegte Archiv von Zoltán von Daróczy. Ergänzt wurden die früher hinterlegten Archive der Familien Abaffy, Benda, Benedicty, Jósa, Paksy, Kiss, Podhradszky, Simonyi. Aus dem Zuwachs des Grundmaterials sind die Ergänzung der Briefe und Schriften aus dem Nachlass von Nikolaus Nagy, Schriftleiter des Vasárnapi Ujság, ferner die Schriften der Familie fületinczi Kelcz hervorzuheben.

FELHÍVÁS.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság legutóbbi ülésein elhatározta, hogy szellemi és anyagi erőinek fellendítése végett mozgalmat indít. Célja elérésének mindent megelőző, döntő feltétele: *taglétszámunk gyarapítása*. A mozgalom tehát első sorban tagjaink ügyszeretetére és buzgalmára támaszkodik. Sikere az ő kezükben van letéve. Ezért fordulunk most igen tisztelt tagtársainkhoz azzal a nyomatékos kéréssel, szíveskedjenek minden igyekezetükkel és azzal a megértéssel, mellyel Társaságunkat kitűzött feladataiban maguk személyében eddig is támogatták, környezetükben tagokat gyűjteni. Sokan azért nem léptek be még eddig Társaságunk tagjai közé, mert nem volt, aki figyelmüket erre felhívja. Az alapszabályokból és tagnévsorból bárkinek megküldjük a kívánt mennyiséget. Ha mindenegybes tagunk csak még egy új tagot hozna, célhoz jutnánk.

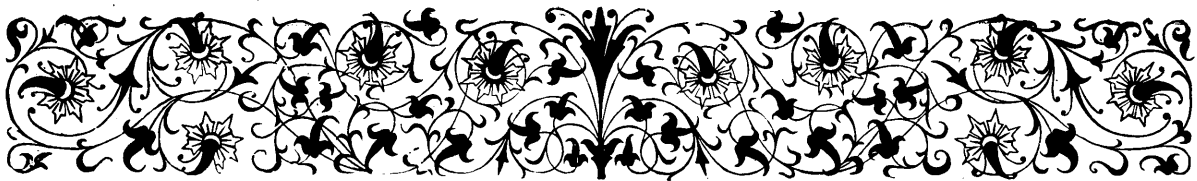
Tudjuk, nehezek a gazdasági viszonyok, de viszont nem hisszük, hogy a csekély évi **10 pengő tagdíj**, melynek ellenében folyóiratunkat adjuk, sokakra nézve annyira megterhelő lenne, hogy ezzel ne tudnának támogatni egy olyan Társaságot, mely országos vonatkozásban tudományos keretek között a tradíciók ápolásán is munkálkodik. E támogatás nemcsak általános magyar kulturális és tudományos érdek, hanem mindenkinek saját érdeke is. Minél erősebb Társaságunk, annál többet tud adni.

Bizalommal reméljük, hogy tagjaink felhívásunkat megértő odaadással fogják magukévá tenni!

Ugyanazon okokból kérjük igen tisztelt *alapító tagjainkat* is, hogy miután az általuk annak idején nagylelkűen letett alapítóösszeg a pénzromlás idején oda-
veszett, az évi 10 pengővel szintén segítségünkre lenni szíveskedjenek.

Titkári és pénztári hivatal: Budapest, VIII., Magyar Nemzeti Múzeum.

Évi rendes tagdíj 10 (tíz) pengő.

ÁLDÁSY ANTAL EMLÉKEZETE.

Felolvastatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1933. március 24-én tartott közgyűlésén.

Társaságunk összejöveteleinek szorgalmas látogatói bizonyára jól emlékeznek az 1931. év őszének arra az ülésére, melyen egy tanulságos és szépen felépített előadást hallottunk Mátyás király pecsétjeiről. De talán azt sem felejtették el, hogy annak a délutánnak nem a bemutatott értekezés volt egyetlen élménye. Alapszabályaink tételesen kimondják, hogy a gyűléseken és üléseken elsősorban az elnök, másodsorban a másod-elnök elnökölnek; önmagában tehát nem jelentett volna meglepetést, hogy a pódiumon jelenlegi elnökünket, akkori egyik másodelnökünket láttuk. S mi mégis megilletődve mélyedtünk magunkba, mert valamennyiünket szíven ütött az a látvány, mit az emelvénnytől jobbra eső széksorok elseje nyújtott. Mélyenülő fáradt szemmel, betegesen kipirult arccal, testében erősen lesóványodva ült ott a Társaság elnöke, Áldásy Antal; s jól tudtuk vagy nem mindegy, mindenesetre azt éreztük, hogy az elnöki székfelcserélése a közemberi hellyel, ha hivatalos megállapodás eredménye is, valami búcsúfélét szimbolizál. Legalább is valami súlyos elfáradást, az élet egy új, mindenesetre színtelenebb fázisának beköszöntését. Mert akinek aggodó pillantásaink szóltak, törődött öreg ember volt, egészen más, mint csak egy félévvel is azelőtt. A hirtelen változás tette, hogy hiába kergettük magunktól az elmúlás hangulatát, sötét sejtelmekkel eltelve távoztunk. Adja Isten, hogy Társaságunk második negyedszázadának utolsó-előtti éve ne rejtegesse olyan csapást, mint az első megfelelője, mely tudvalevően az akkori elnök, báró Radvánszky Béla, halálát hozta meg.

Az élet folyt tovább a maga részvétlenül kö-

zömbös útján s mi elcsitítottuk aggodalmainkat. Elnökünk még el-ellátogatott az Akadémiába, s rendesen megtartotta egyetemi előadásait. Akik akkoriban láttuk őt s hallhattuk kötelességtudástól mindvégig átfűtött szavait, már-már azt hittük, hogy fegyelem és hit erősebb lesz, mint a most már kétségtelenül kiütköző alattomos kór, mely mind vánszorgóbbakká tette lépteit s mind inkább elfátyolosította szelídnézésű szemét. Vagy inkább akartuk hinni. Karácsony után összeomlott. Jöttek a mind reménytelenebbé váló életküzdelem kietlen hónapjai, a megújulást nem hozó tavasz, nyár elején az agónia s július derekán a vég. Tavaly ilyenkor még legalább aggódhattunk érte. Hiába volt; ma egybe kellett gyűlnünk, hogy búcsút vegyünk tőle, hogy vallomást tegyünk a felől, mit vesztettünk Benne.

Az ilyen megemlékezésnek tulajdonképpen hivatalos megnyilatkozásnak kellene lennie, de erre aligha mertem volna vállalkozni. S miután ezzel a megtisztelő feladattal a választmány egy egyszerű tagját bízta meg, úgy látszik az Elnökség is abban a véleményben van, hogy elhunyt Elnökünk munkásságának hivatalosan logikushangú áttekintése, lemérni és értékelni próbálása, mondjuk néhány rövid búcsúszó kíséretében, éppen nem adna adaequat képet az ő egész egyéniségéről, következésképpen vesztésünkről és gyászunkról sem. Áldásy tudós volt, annak készült, és sohasem akart egyéb lenni. Legalább társaságunk körében kifejtett tudományos működéséről feltétlenül meg kell tehát emlékeznünk. De zárkózott és mimózaszerűen érzékeny lénye minden igyekezetével azon iparko-

dott, hogy írásaiban minél inkább személytelen legyen, hogy valami elfogultságféle mégcsak egy betűjére se vessen árnyékot. Ha tehát csak az írói működését vázolnók, ha nem kísérelnénk meg visszaidézni, ki állott ezeken a hidegen felsorakozó, feszes glédába merevült betűtömegeken túl, emlékezésünk bizonytalanságos volna. Legalább nekünk, kik nemcsak a kutatót, a tanárt, a társat és elnököt veszítettük el benne, hanem a barátot is, nyilvánvalóan kötelességünk az egész emberhez intézni búcsúköszöntésünket, annál is inkább, mert irodalmi működése éppen úgy a jövőé, mint a mienk, de a szubjektív rész velünk fog elhalni. Utódaink egy nagyképzettségű, szigorúan körülírt program alapján dolgozó, hűvösen tárgyilagos lármás sikerekre nem pályázó, minden ízében megbízható tudományos jelenséget fognak tisztelni benne, mi mást is, mi többet. Számunkra igazság, hűség, becsület és melegség, élet tünt el Vele az életünkből. Társaságunk baráti körében kár volna eltitkolnunk, hogy nemcsak a tudatunk az, mi veszteségről ad számot, de a szemünk is könnyes, mikor a multa gondolunk.

Mikor ezt elismerjük és emlékezésünket ebben az értelemben alakítjuk, olyan személyiség példája lehet mentségünk, mint néhai Fejérpataky László, ki idestova harminchárom esztendővel ezelőtt, mikor ugyanerről a helyről Szilágyi Sándort búcsúztatta, — talán akad még sorainkban, ki emlékszik reá — ugyancsak azzal kezdte, hogy «bizonyos szubjektív érzés vesz erőt rajtam s ezt a szubjektivitást fogja mutatni emlékbeszédem is». Szilágyi Sándor gyámoltgatta az ő első szárnypróbálgatásait, bennünket is mindenekelőtt ifjúságunk köt össze Áldásy Antal emlékével. Ki tudna azokra az esztendőkre meghatottság nélkül visszagondolni? Nekünk egymás között aligha is kellene mentséget keresni, attól tartok, hogy kedves halottunk az egyetlen, ki természete szerint tiltakoznék reávonatkozó érzéseink kifejtése ellen. Inkább miatta hivatkoztam tehát Fejérpatakyra. Tudjuk, hogy amit ő tett, Áldásy szemében jól volt téve. «Mindig a legszívélyesebb jó viszony volt közöttünk», — szokta volt mondogatni, ami az ő modorában annyit jelentett, hogy rendületlen szeretettel és tisztelettel környezte egykori hivatalfőnöke minden lépését és megnyilatkozását. Ahogy beszélt róla, a «principális úr»-ról, — mert hiába lett belőle is egyetemi tanár, a múzeumi levél-

tárban magába szívott devóciót a katedrára is elvitte — mindenki előtt azonnal világossá tehetette, mennyire alapvető tulajdonsága ennek a halkszavú és begombolkozott egyéniségnek a hála és szeretet, mindenki, egyesek és intézmények iránt, ha azokat érzéseire és elismerésére méltóknak ítélte. De ragaszkodása sohasem személyi érdekeken, hanem mindig jól lemért megbecsülésen, a munka értékelésén alapult. Szép szavak, tósztok, ünneplések nagyon hidegen hagyták, azt sem tapasztalhattuk, hogy összeköttetések, külsőségek bárkit is vonzódása tárgyává tettek volna. S ha mégis előfordult, hogy valakit szeretetével megtisztelt, de tudományos értéke, munkálkodásának odaadó volta felől nem volt meggyőződve, más esetekben szokatlan hévvel szerette megfogalmazni és hangsúlyozni idevágó, az úgynevezett közvéleménnyel esetleg egészen ellentétes álláspontját, mintha csak önmagát igyekezett volna megnyugtanni ítékezésének pártatlansága és befolyásolhatatlansága felől.

Társaságunkkal tulajdonképpen életpályája hozta volt összeköttetésbe. Szaktudományának mindenkor a középkor egyetemes történelmét ismerte és vallotta, ennek művelésére készült a budapesti egyetemen, a bécsi Institutban s olaszországi tanulmányai idején. Ám hivatali pályája a múzeumi levéltár jó kikötőjébe vezette. 1894. április 17-én neveztetett ki könyvtári «segéd»-dé. Nem nagyon előkelő hangzású tisztség, de ezzel belekerült abba a környezetbe, mely, mint Schönherr Gyula feletti emlékbeszédében maga állapította meg, mindenkit ellenállhatatlanul ösztönöz a kutatásra, kiben csak némi fogékonyság lakik. Akik a Gondviselés kedvező kegyelméből a békeidők múzeumi levéltárában fiatal fővel legalább némi időt tölthettek, tudják, mennyire igaza volt. Azonban az a kedves sárkóterem, s a talán még kedvesebb levéltári folyosó a magas szekrényparkányon felsorakoztatott családi címereivel, minden ízével a magyar mult felkutatására intett. S mindenekelőtt ez a néma irányítás tette az egyetemes történelem művelésére készült Áldásyt a hazai história, illetve annak segédtudományai lelkes és ernyedetlen istápjává. Ehhez járult Fejérpataky személye és vezetése, a sűrűn belátogató Radvánszky Béla báró, Nagy Iván, Nagy Imre, Csergheő Géza, Csoma József és Nyáry Albert báró társasága, no meg az a fiatal tudósgeneráció, mely-

nek tagjaképpen a levéltárnoki munkálkodást megkezdte. A társulatunk művelte tudománycsoportoknak egytől-egyig büszkeségei voltak, csak természetes, hogy a mellettük és nyomukban haladó Áldásy sehogysem vonhatta ki magát hatásuk alól. Vérbeli genealógussá sohasem vált ugyan, de annál többet köszönhet néki másik tudományágunk a magyar heraldika, melynek terén rendszerező elméjével, érdeklődése és szorgalmával roppant munkát végzett.

Mindjárt múzeumi kineveztetése évében heraldikai dolgozattal, Batthyány Boldizsár és Benedek 1500-ban kelt címereslevelének leírásával köszöntött be a Turul hasábjain, hogy ezt a legközelebbi jövőben Kistárkányi Dénesé (1895), az Enyingi Török családé (1897), majd egész sor idevágó emlékünkné ismertetése kövesse. Közben pedig állandóan próbáját adhatta kezdettől fogva megnyilatkozó széleskörű olvasottságának; 1893-tól fogva a Turul kritikai rovatának is hű munkatársa maradt. Fejérpataky szemmel láthatóan szívesen bízta különösen a külföld eredményeinek állandó szemmel tartását fiatal alárendeltjeire, kiknek sorában Áldásy ismertetései, hosszú, de egyben lapidáris, mindig tárgyilagos mondataikkal ezen túl a Turul állandó jellegzetességeihez tartoztak. Jellegzetes voltukat pedig elsősorban egyveretűségüknek köszönhatték. Azok voltak stílusukban, s ami ennél sokkal fontosabb, a «non quis, sed quid»-elvnek kultusza tekintetében. Míg egyrészt huszonöt éves korában a «Manuel de diplomatique» kapcsán egy Giry-nek bőbeszédűséget mert a szemére vetni, ha egyúttal el is ismerte a kifogásolt részek önmagukban értékes voltát, másrészt teljesen kiforrott esztendeiben hajlandó volt alig ismert nevű szerzők, akár fiatal doktorjelöltek, ismertetésének nekiülni s őket esetleg fenntartás nélküli dicsérrettel illetni, ha úgy találta, hogy újat és eredetit hoztak. Miután önismerete sohasem engedte, hogy olyasminnek értékelésébe fogjon, mi a tudásán túl s nem érdeklődési körein innen esett, kritikai működésében tulajdonképpen alig van szavakba foglalható fejlődés. Bizonyos meghatottsággal kell ezt megállapítani, ha paradoxonnak hangzik is. Legfeljebb a látköre bővült, a megfigyelése szakszerűsége izmosodott t. i., a kritikus másik alapvető s az előbbivel legalább is egyenrangú tulajdonsága, az önállóság és a hozzáférhetetlenség, mit sem változott benne. Ebben

a tekintetben Áldásy kezdettől fogva készen volt, tévedhetett, de tollát mindig ugyanaz a tiszta és rendületlen meggyőződés vezette.

Egészen más eredményhez vezet a Társaságunkat érdeklő tárgykörökben — egyebekre vonatkozó szövéstételét tudatosan kerülöm — végzett irodalmi működésének megfigyelése. Amint a múzeumi ranglétrán felfelé haladt, 1898-tól segédőr, 1902-től őr lett, s egyúttal Társaságunk életében is mind jelentősebb szerepet nyerve, 1896 óta a választmányban, 1899-től a jegyzői tisztségben szolgálta a reá bízott hivatalos és tudományos érdekeket, mind jobban összenőtt a múzeumi címereslevelek gazdag gyűjteményével, mely — nyugodtan mondhatjuk, hogy — elsősorban az ő munkás keze nyomán vált a kutatás számára áttekinthető és hozzáférhető értéké. Szinte természetes, hogy a Nemzeti Múzeum centenáris kiadványában az idevágó anyag rövid jellemzése reá hárult, mikor is szerény büszkeséggel jelenthette, hogy annak «szakszerű feldolgozása be van fejezve és a gyűjtemény leíró katalógusa, mely a címereknek az eredeti szövegben adott leírásán kívül még az oklevélben foglalt személyi vonatkozású adatokat is tartalmazza, előreláthatólag rövid idő múlva kikerül a sajtó alól, a még kiadatlan vagy hibásan közzétett címerek rajzaival. Ilymódon levéltárunk e gyűjteménye a szakkörök részére épp úgy, mint a nagyközönség előtt, ismeretessé válik».

Úgy is történt. 1904-ben napvilágot látott a múzeumi címeresleveleket ismertető első katalóguskötet 631 tétellel. Hosszas becslési kísérletek helyett talán elég, ha annyit mondunk róla, hogy a benne jelentkező ismertetési elvek általánosan elfogadott mintákká váltak s nincs címerkutató, ki ezt a füzetet ne tartaná állandóan a keze ügyében. A szerző nem is az az Áldásy volt többé, kit a századvégi olvasóközönség mint buzgó és megbízható címerkiadót tanult megismerni. A végzett hatalmas munka kifinomította ítéletét és biztos félreérthetlenséget adott kifejezőmódjának. Szempontjainak köre is erőteljesen kibővült, ha ezt magából a katalógusból, a szöveg szűkre szabott volta következtében, talán nem is sikerülne megállapítanunk. De ezután következő egyes címerközlései határozottan kihívják az előnyösen módosított ítéletet. Ha fentemlített korai életjeladásait a Campanellis János címeréről 1909-

ben vagy a Petrus Gentile Senilis de Montefalcoéről 1913-ban írott dolgozataival egybevetjük, mélyreható fejlődés felől kell tanúskodnunk. Ha azok valóban közlések voltak, korrekt blazonálások, mik a címerről mindent elmondottak, mit tudni illik és kell, ezekben a címerleírás formailag már szinte mellékes vagy mondjuk inkább csak kiindulás-jellegű. Az alap természetesen továbbra is és mindig a címer, de ezenkívül egész tanulmány szolgálja az armális részleteinek és jellegzetességeinek történeti beállítást és magyarázó megfejtését. Mindinkább szóhoz jutott most már gazdag, a középkort illető általános tudása, s az egyes címerek között éles szemmel felfedezett analógiák fokozatosan belevitték a címert viselő családok vérségi kapcsolatainak és leszármazásának szemeltartásába is. Megnyílt az út a heraldikán keresztül a genealógia felé. Az Armbruster-család címeresleveleiről adott publikációja már nemcsak a megújuló ábrázolásokat s a szövegek minden fordulatát igyekszik tisztázni, de részletes család-történetet is ad, hogy utolsó nagy dolgozatában, melyet a Bezerédj-család multjának szentelt, a címeranalízis az egésznek terjedelemben tört részévé zsugorodjék s gondos, a hipotetikus részleteket mindenütt kiemelő genealógia kövesse. A szeretet, az igazi érdeklődés itt is a címeré, tehát talán ki is egészíthetjük, amit az előbb mondtunk, hogy t. i. nem lett igazi genealógussá. Kiegészíthetjük olyanformán, hogy soha nem is lett volna azzá, bármily hosszú nyúlik kutatói munkássága. Bizonyos, hogy eredeti programjától, és pedig a genealógia irányában jócskán eltért, de a címer a maga körülírt adottságában valóság-érzékét lényegesen inkább vonzotta. S ezen változtatni az ő veleszületett lelki alkata mellett aligha is tudott volna, a családtörténettől szinte elválaszthatatlan hozzávetések, átöröklési elméletek, önmagukban izgatón érdekes, de inkább az élettudomány körébe vágó, historikusra nézve bizonytalanságú süppedékes talajt jelentő világától ösztönyszerűen idegenkedett tudniillik.

Ha szabadna a történeti kutatás művelőit egész általánosságban és első közelítésben két csoportra osztani, megkülönböztető jegyül, gondolom, azt lehetne állítani, hogy egyiknek a fantázia, másiknak a valóságérzék az uralkodó csillogzata. S amennyire áll, hogy a két tábor nem lehet egymástól szigorúan elkülöníteni, annyira

kétségtelen, hogy Áldásyt lényegében a második csoportba kell soroznunk. Viszont a fantáziától távolról sem tartott annyira, mint az elfogultságtól, hiszen — mint Zarándy, Huba vére Szemere című munkája ismertetésében részletesebben is kifejtette — az írásba nem foglalt hagyományt, a történetírói fantázia melegágyát és legfőbb táplálóját határozottan megbecsülte s ezenfelül nyomatékosan igyekezett érdeklődési körét, a valóság forrásanyagát, olyan széles körre terjeszteni, hogy a másik tábor kétségkívül jogos, sőt elengedhetetlen, szemszögéből nézve is, meg kell hajolnunk óvatos tartózkodása előtt. Annál is inkább, mert ez az óvatosság, legalább is elvben, nem a fegyelmezett és adatokkal támogatott történetírói fantázia és találékonyságra, — ezt másokban mindig elismerte — csak annak fattyúhajtásaira vonatkozott kimondottan. Amint szeretni tudta az életet a maga egészében, fel tudott újulni a nagyváros pezsgő életritmusán, s a munka nyüzsgő lármájában és minden eredményében a hívó ember szemével az Istenség teremő gondolatainak kiteljesülését szemlélte, úgy ennek az életnek minden a multban rögzült megnyilatkozását történeti anyagnak tartotta, és pedig egészen tudatosan. A fantázia fékentartása tehát nála mindent jelentett, csak petrifikálódást és elfogult elzárkózást nem. A historikusképzés — nem kritika ez, hiszen mindenütt így van, csak ténymegállapítás — valljuk be, inkább betűembereket nevel. A fiatal történetkutató általában csak azt tartja forrásnak, ami írva van. Ezzel a tudatszínezettel kezdte meg élete munkáját kedves halottunk, így cselekedtünk valamennyien. Az élettől való el nem zárkózás, utazások, más tudományok eredményeinek szemeltartása és méltánylása teszi azután, ha megteszi, hogy új lehetőségeket is meglát a szemünk és hajlandókká válunk egyéb kategóriák forrássá avatására. Áldásy oklevelek és könyvek között töltötte életét, de tudta, hogy a történet nemcsak oklevelek és szövegekben nyilatkozik meg. Amint melegen köszöntötte Kekule v. Stradonitz, a Museumskunde 1908. évfolyamában közreadott dolgozatát, mely erőteljesen követelte, hogy a múzeumokban egybegyűjtött tárgyak, lévén azok történeti emlékek, nemcsak stiláris jegyeik, de a rajtuk megjelenő történeti adatok, mindeneke előtt az esetleges címerek alapján is meghatározotassanak és értékeltesenek, amint

egyetértett szerzővel abban, hogy a műtörténészre nézve elengedhetetlen a történeti, specialiter heraldikai tudás, éppen úgy ő maga nemcsak módszertani kézikönyvekből tudta, hogy a történetkutatásnak nem pusztán írott, de tárgyi inspirálói és kútfői is vannak. Egyetlen esetet sem tudok, hogy a Nemzeti Múzeum valamely nevezetesebb szerzeményét azonnal a birtokbavétel után gondosan meg ne nézte volna, s ne igyekezett volna annak tanúságát az írott források adta miliőbe beilleszteni. Saját történetkutatói munkásságán is kivétel ez a hajlandóság, hiszen heraldikus volt, s a címer már magában is hatékony kapcsoló tényező; kosztüm-, fegyver-, s általában tárgyi megfontolásokra készlet. Hogy a végső konzekvenciákat nem vonta le minden téren, az megint óvatos tartózkodásának következménye. Nem akart bírói talárt ölteni olyan perben, melynek bizonyító anyagát nem ismerte minden vonatkozásban. De hogy az elbírálásra váró peres adatok nemcsak aktákból állanak, nagyon jól tudta. S ki merné állítani, hogy ez a sokoldalú forrásszemlélet nem ér a tudomány szempontjából legalább annyit, mint a leggazdagabb fantázia szűkreszabott érdeklődési körökkel párosultan.

Az a korszak, melynek tanulságát, kiképezését köszönhetette, még a pozitivizmus kora volt. Ennek viselte eltörhetetlen lelki hegeit, ha tudományos fegyverkészletét nem is volt hajlandó mindenestől magára ölteni. Ezt már mély és odaadó vallásos érzése sem engedte volna, melynél fogva a transzcendens tényezők történeti hatásait minden vonatkozásban kereste és elismerte. Tudjuk, hogy az a századvégi kutató irányzat sűrűn torkollott kimondott materializmusba, s ha nem is, gyakran hozta zavarba fellépése átlátszóságával, ellenmondást bajosan tűrő igényeivel, roppant öntudatot kölcsönző tételeivel a lelki hatóerőket teljesen feladni mégsem akaró gondolkozókat. Áldásy ezeket a vívódásokat krízis formájában azt hiszem nem ismerte. Tudománya a pozitivizmusban gyökeredzett, de dogmatikusan katolikus hittel párosult. S miután azt tartotta, hogy a hit tény, a tudomány folyamat, tudta azt is, hogy ellentéteik ideiglenesek vagy inkább látszólagosak; a hitnek az állandóság, az életnek és a tudománynak viszont a változás a legfőbb törvénye. Így azután mindig emelt fővel és nyugodt lélekkel járta a maga útját. Zátanyokra sohasem került,

mert ami az esetleges érzelmi áldozatokat illeti, azokat mindig önáltatás, porhintés és fenntartás nélkül hozta meg a pozitív tudomány kedvéért. S ugyanakkor hitében és mindabban, mit a végtelenbe kapcsolódás a kutatóra nézve jelent, soha meg nem ingott.

Heraldikai tudományos irányzata, mint felette tartott akadémiai emlékbeszédében világosan érezteti, a Csoma Józsefé. Mikor Csoma sírkőtanulmányai értékéről beszélt, mintha a maga célkitűzését próbálta volna szavakba önteni. Eredményei — mondotta — nem pusztá címerblazonálásokban állanak, hanem az odavágó egyéb, főleg pecsétani emlékek lehető egybegyűjtése s azok segítségével a címerek kialakulásának, fejlődéstörténetének megvilágításában. Elvei és felállított szabályai lehet, hogy merevek, lehet hogy némi tágítás, fantázia- és szemethunyás mellett sok nemzetiségi címert lett volna képes még kimutatni, de kérdés, kiállották volna-e ezek a tudományos kritikát. Minden szaván érzik, hogy örült volna a nemzeti múlt heraldikai felgazdagításának, hogy áldozatába került a szerényebb aratással való beérés. De azért Thalyval szemben, ki «érthető okokból» — ez a két szó idézet — s egy kései, címerleírásra támaszkodva a Kossuth-címer pajzsfigurájának kísérőjében magyar süveget vélt látni, teljes hévvel csatlakozik Csoma ridegebb aranykagyló-felfogásához, mert az ő megállapításai mozognak a valóság vitathatatlan talaján. Meltányolta Sándor Imre minél több címerkép közlésére irányuló törekvését, mert az ábra többet mond, mint bármely szakavatott leírás, de — suum cuique — ahol maga a forrásanyag csak leírást tartalmaz, ott nem szabad rekonstruálni. Honnan tudjuk, kérdi, hogy a Tasnádi Puskáscsalád címerének páncélósa éppen Zrínyi-sisakot visel, mikor a szöveg általában csak sisakot mond? Az előbbi bizonyára kedvesebb, mindenekelőtt magyarosabb volna, de az igazság és hűség az előbbrevaló s rosszul felfogott nemzeti ízlés volna az, mi igazolhatatlan elemekből próbálna táplálkozni.

Mikor a Csoma-emlékbeszédet tartotta, 1917-ben ötvenedik évéhez közeledett. Valaki avatatlan azt gondolhatná, már lehámlott róla az ifjúság lelkesedése s innen a hidegen mérlegelő elfogulatlanság, mi tollát vezeti. Tévedne. Áldásy, eltekintve betegséggel kitöltött utolsó esztendejétől,

mindvégig fiatal maradt. Amióta csak ismertük, nyílt szemmel figyelt, agitált, támogatott, bírált és dolgozott, pontos időbeosztás és megfontolt munkaprogrammal. Napi teendőit eleve úgy intézte, hogy minél több legyen egymásután és egyfolytában lebonyolítható. Ilyenkor azután állandóan útban volt, megbízásokat adott vagy kért számon, az Akadémiáról átjött a Múzeumba, röviden előadta mondanivalóját, átnézett egy-egy folyóiratot vagy könyvet, azután sebesen búcsúzott, mert tíz perc múlva vizsgálata kezdődik s utána még előadása. Tíz perc bőven elég átmenni az egyetemre, — éppen ez az eset jut most eszembe — mondtam neki egyszer az utolsóelőtti ősön, hogy tartóztatni próbáljam. Igaz, felelte, de közben be kell még nézmem a zenei osztályba, — s meglepette a kezében tartott külföldi újságkivágot. «Egy Liszt-adalékot találtam, hátha Isoz-ék hasznát vehetik.» Ilyen volt az a bizonyos egyoldalúság, melyet itt-ott néha szemére vetettek. Talán, talán akadt t. i. egy-két, mondjuk, nemjó-akarója is, de mindig céhbeli, ez pedig tudvalevően döntő enyhítőkörmény. Az ilyen programteli napokkal váltotta meg azután a következőket, melyeket gyönyörű budai otthonában teljesen a kutató munkának szentelhetett. Harmadnap azonban megint feltűnt sietős járása, újra közöttünk volt, örökös nyugtalanságban, munkakedvben, egyformán fiatalon.

Hogy tudományos gondolkozásában érzéseivel, hagyománytiszteletével mennyire kellett küzdenie s hogy mennyire kész volt az igazság, a haladás kedvéért mindezt megtagadni, maga vállalta meg, egészen ünnepélyes formában Társaságunk negyedszázados jubileumi ülésén tartott titkári beszámolóján. Épen tíz évvel történt ez a Csoma-émlékbeszéd előtt 1907-ben. Szinte fiatal ember volt még akkor, de a tónus ugyanazon áldozatkész szigor hangja. Újra elmondhatjuk, mit a kritikus Áldásról mondtunk; lélekalkata nem volt életkora függvénye, elejétől végig ugyanaz maradt.

Miután reámutatott a hazai történettudomány hatalmas kibontakozására az akkor elmúlt huszonöt év alatt, így folytatta: «Ez a munka nem járt minden rombolás nélkül. Hazánk köztörténetéből számos, nemzeti büszkeségünknek hízelgő, elődeink által kegyelettel ápolt és őrzött hagyományt, mondát kellett fájó szívvel bár, de mégis

kiküszöbölnünk, mert a tudományos kritika ítélőszéke előtt nem állhattak meg.» Sokszor megzavarta az új, ezt magánbeszélgetésekben nem is tagadta, egy-egy állítást vagy levezetést fanyar mosollyal fogadott, de ha bevált, azonnal úgy hirdette, mint saját meggyőződését. Mert nemcsak az igazságot tisztelte mindennél jobban, de annak a munkának, mely a meglévőt elavulttá tudta tenni, végeredményben egyenesen örült. Még akkor is, ha nemcsak világnézeti, hanem egyenesen személyi érzékenységet, kedélybeli adottságot, szeretett személyeket is érintett. «Furcsa — mondotta egy ízben — hogy Fejérpataky eredményei, jóllehet annak idején a legmodernebb elvek s a tudományos fejlődés állandó szemmel tartása mellett dolgozott és tanított, rendre megdőltek, s talán nincs is tétele, mit tanítványai jórészt még életében ki ne kezdtek volna. Igaz, — tette hozzá némi gondolkodás után — hogy talán éppen ebben áll az ő tudományos jelentősége.» Nem tudtam akkor hirtelenében, igazat adjak-e neki maradéktalanul, de éreztem, s gondolom mindannyian úgy érezzük, hogy ha a Fejérpatakyt illető jellemzés kíválthat is némi szkepszist, magát Áldásyt bajos volna jobban jellemezni, mint tette ő maga ezzel a rövid és önkénytelen megjegyzésével.

A jubileumi év említett titkári jelentését még jegyzői minőségében tulajdonképpen Schönherr Gyulát helyettesítve mutatta volt be, de a Társaság belső ügyeinek jövődöbéli intézőjét már akkor mindenki benne látta. Az 1908. februári választmányi ülés formaszerűen is megbízta a titkári teendők végzésével, őt választva egyúttal a Kassára távozó Varjú Elemér helyébe a Turul szerkesztőjévé. Az év végére valóságos titkárrá lett s kétségtelen volt, hogy a második negyedszázad alakításában a legnagyobb szerepek egyike vár rá. Ez a második huszonöt év virágos reménység jegyében kezdődött. «A régiek nyomdokaiba lépő fiatalabb nemzedék — mondotta a jubileumi ülés megnyitójában Fejérpataky — teljes biztosítékot nyújt arra, hogy az a tudományos szellem, melyet elköltözött társaink körünkben meghonosítottak, Társulatunk életének második negyedszázadában is ugyanaz marad. Nekik már nem kell megküzdeniök azokkal a nehézségekkel, melyeken az első alapítók átestek. Szilárd talajon építhetnek tovább s csak rajtok áll, hogy a második negyedszázad eredményei sokkalta felülmúl-

ják azokat, melyekre visszatekinteni most módunkban áll.»

Akkor mindenki úgy érezte, talán leginkább Áldásy, hogy a «principális úr»-nak igaza van. Tudjuk mi következett, ő is, hallgatósága is csalatkozott. Szilárd talaj helyett az új nemzedék lába alól szinte egészen elveszett a talaj, tagjainak egészen más nehézségekkel kellett megbirkózni, mint az elődöknek. Szinte csoda, hogy az eredmények, ha nem is múlták felül a régieket, méltók maradtak azokhoz. Ez igazán ennek a fiatalabb gárdának, valljuk meg, elsősorban Áldásy Antalnak érdeme.

Mert mindenekelőtt és mindenki előtt ő állt a gáton. Akarattal, lelkesedéssel és munkával. Egyre bővülő hatásköre, igaz, mind több módot adott a kezdeményezés és cselekvésre. 1916 óta Ortway Tivadar utóda a másodelnöki székben, majd Fejérpataky László elvesztése után a Társaság elnöke. De visszatekintve az elmúltakra, szinte rossz tréfának hangzik nagy dolgokat, cselekedeteket várni az akkor elkövetkezett keserves esztendőktől. Jó, hogy nem tudtuk, mi vár reánk. Ha egyesek és összességek szerencséje római fel fogásban a szerint alakul, mennyire képesek «fortia agere et pati», a mi sorsunk az előírásból valahogy kiemelte a köztöszót s helyébe cezurát tett. Az első negyedszázadra inkább a fortia agere, a másodikra majdnem tisztán a fortia pati szerepe várt. Áldásy elnöki korszaka tulajdonképpen a legnagyobb dicsérrel illetetnék már akkor, ha egyszerűen megállapítanánk, hogy a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság az egyre fokozódó lerongyolódás esztendeiben nem halt meg. Hogy élni tudott, azt már mindenesetre a szeretet tette, a megmaradt tagok érdeklődése s az elnöknek a tagokat együtartó szeretete. Mikor megjelent, számonkért, dícsért, korholt vagy bátorított, valahogy mindig Kazinczy Ferenc jutott az eszembe, mert talán legemberibb a türésben és csüggedetlenségben volt 1909-ben miután Posse monumentális pecsétkiadványa megjelent, még arról álmodozott, hogy ezt egy hasonló rangú hazai munka követhetné. De mikor olyan viszonyok következtek, hogy címerkatalógusa 1917-re elkészült második füzetének több mint tíz esztendeig kellett várni a

megjelenésre, akkor is ugyanaz a rendíthetetlen kitartás maradt. Fejérpataky első két kötetének méltó folytatásaképpen még megjelentethette a Monumenta Heraldica III. részét, elkészítette a Turul tartalommutatóját, s a félszázados jubileumot előkészítő bizottság őt kérte fel a Társaság történetének megírására.

Ez utóbbi már úgy tudom, nem jutott befejezésig. A kezéből kihullott tollat másnak kell felvennie, de ennél a munkánál, a munka szempontjából talán jobb is így. Ebben a krónikában t. i. amennyire őt ismertük, alig esett volna szó valakiről, kit bárki más sűrűn, az utolsó tíz évet illetően, szinte minden sorban említeni fog, t. i. Áldásy Antaltól. Munkásságáról, s az irántunk való sok szeretetéről. Büszkének lehetnek azok, kiknek adni tudott önmagából, kik előtt megnyílt a szíve, azok például, kiknek néha beszélt az Édesanyjáról. Ők a legérzékenyebben sujtottak, de mindenki adósnak tudhatja magát, kivel a szellemi élet barrikádjain, ha csak pillanatra is összetalálkozott. Hálára a mult, szeretetre és munkára kötelezettnek a jövő iránt.

A Kerepesi-temető útvesztőinek ismerői néhány év előtt egy régi kriptá áttelepítésének voltak szemtanúi. A Deák-mauzoleum s a főút közötti átjáró egyik szegletébe régen elhalt új lakók költöztek. «Ruhestätte der Familie Áldásy.» A kíváncsiak az előkelő multnak kijáró hűvös meghatottsággal olvasgatták, hogy egy régi budai familia tagjai között a Lánchíd építője is ott alussza örök álmát. A mi számunkra az ódon síroszlop nem hideg tiszteletadási alkalmat jelent. Felette lebeg sok-sok kedves óránk, elmúlt ifjúságunk, nagyratörő vágyaink, lelkes tetterekészségünk, elpihent küzdelmeink ezernyi kedves emléke. A férfi, ki utoljára lépte át ezt a szomorú küszöböt, bennünk s rajtunk keresztül utódainkban továbbra is él. Nem mondjuk tehát, mint ilyenkor szokás, hogy áldott legyen, tudjuk és érezzük, hogy felesleges a felszólító mód, hogy mindig, különösen pedig mikor így együtt vagyunk, élet és érték, élő hagyomány és ható érték, áldott közöttünk az ő emléke.

TÓTH ZOLTÁN.

I. ENDRE KIRÁLY TÖRVÉNYBEIDÉZŐ ÉRCBILLOGA.

Eddigi ismereteink szerint a XI. századból csak egyetlenegy kétségtelen hitelű királyi pecsétünk maradt fenn. Szent László királynak rongált állapotban levő, nagy egyoldalú viaszpecsétje ez, mely az I. Endre király kisebbik fia, Dávid herceg által a tihanyi bencés-apátságnak tett birtokadomány királyi megerősítésül van az erről szóló, 1090 táján kelt oklevél bőrhártyájára *«befüggesztve»*. A befüggesztés az oklevél közepe alá négyszögben (□) tett két pár párhuzamos bevágáson keresztben áthúzott két børszalaggal történt. A pecsét átmérője 85—88 mm, a pecsétképe 70 mm. A széttöredezéshez közelálló pecsétten *Fejérpataky László* tanúsága szerint 1880-ban még eléggé látható volt belső vonalkörben a szent király egyszerű trónuson ülő, jobbáiban hosszú, liliomos kormánypalcát tartó képe. Baljában bizonyára keresztes országalmát tartott, de ez már akkor sem volt kivehető.¹

Bartoniek Emma megállapítása szerint Szent László pecsétje ábrázolásában legközelebb áll a király ipának, Rheinfeldeni Rudolf német ellenkirálynak († 1080) pecsétjéhez. Ezen, éppúgy, mint Szent László pecsétjén, a korábbi német császári és királyi pecsétek közeli rokonsága mellett az egykorú francia királyok pecsétjeinek hatása is felismerhető.²

Nehezebben magyarázható Szent László pecsétjének körirata. Ez kiegészítve a következő: *«+ SIGILLVM LADE(SLAI) REGIS.»* A legendát külső vonalkör veszi körül. Az egykorú nyugati gyakorlatban, a német és francia uralkodók

pecsétjein azt látjuk, hogy a körirat mindig az uralkodó nominativusban álló nevével kezdődik, amelyet rendszeren a *«DEI GRATIA»* formula devotionis-szal az uralkodó címei követnek. A XI. században egyedül Szent László és Hitvalló Edward angol király (1043—1066) pecsétjének legendáját vezeti be a *«SIGILLVM»* szó s e mellé a két király neve természetesen genitivusba kerül.³

Šufflay Milán a Szent László pecsétjén olvasható *«SIGILLVM»* szóból merész következtetést von le. Szerinte e szó nem bizonyít kevesebbet, mint azt, hogy Szent László királynak egyidejűleg egy másik, közönséges pecsétje, illetőleg pecsétnyomója is volt, *«amelyet rendszeren magával vitt»*. A *«Sigillum»* szóval kezdődő legendájú pecsétet pedig csak rendkívüli, speciális alkalmakkor használták, midőn a király az országból távol volt. Megfelelne tehát ez a későbbi francia okleveles gyakorlatból ismert, úgynevezett *«sceaux ordonnés»*-nek, az *«elrendelt pecsétek»*-nek, melyeknek körirata mindig a *«Sigillum»* szóval vagy ennek *«S»* kezdőbetűjével kezdődött és Franciaországban csak akkor használták, ha a király keresztes-hadjáraton vagy más hadi expedíción az országból hosszasan távol volt: *«Sigillum regium in absentia magni ordinatum»*. *Šufflay* szerint *«nagyon valószínű, hogy Szent László efféle pecsétet akkor rendelt el, mikor szándéka volt, hogy felkeresse a szentföldet»*... *«S habár Szent László szándékát véghez nem vitte, új pecsétje otthon használtatott, mikor az országos ügyek idegen földre hívták. Így pl. ez «elrendelt pecsét» akkor került a tihanyi monostor részére kiadott Dávid dux-féle adományra, mikor Szent László Csehország határán tartózkodott»*... *«1095. évben az elrendelt pecsétjét Dávid hercegnél hagyta, ez tehát a király visszatéréséig, mondhatni, annak felhatalmazottja volt»*.⁴

Mabillon azonban, továbbá *Giry* — kire

¹ Dávid dux oklevele a pannonhalmi főapátság rendi levéltárában: *Tihany, Fasc. I. nr. 3.* jelzet alatt őriztetik. Hasonmását pecsét nélkül közli *Sickel Theodor*: *Monumenta graphica medii aevi. Fasc. III. Tab. 4.* Ugyanez a már erősen megrongált pecséttel látható a Pannonhalmi Szent Benedekrend Története X. köt. 19. lapján. A még épebb pecsétnek képét I. *Bunyitay Vince*: *Szent László király emlékezete. 1892. 81. l.* Innét átvette *Fejérpataky László*: *Három királyi pecsét. Turul, 1892. 135. l. V. ö. uő.: Kálmán király oklevelei. 1892. 13. l.; Millenniumi Magyar Nemzet Története II. köt. 138. l.*

² *Bartoniek Emma*: *Az Árpádok ércpecsétei. Turul, 1924—1925: 12—14. V. ö. Posse: Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige. Dresden I. (1909.) Taf. 18. Nr. 1.*

³ *Wyon*: *The great seals of England. London, 1887. 3. l. és Plate I. Nr. 5. «SIGILLVM EADVARDI ANGLORUM BASILEI»*. V. ö. *Bartoniek*, Turul, 1924—1925: 14.

⁴ *Šufflay*: *A két arbei ikeroklevél. Századok, 1905: 312. l. jegyzet.*

Šufflay hivatkozik — és más francia diplomatikusok és sphragisticusok legkevésbé sem igazolják azt, hogy ily speciális használatú pecsétjük már a XI. században lett volna a francia királyoknak. Annál kevésbé lehetett Szent László magyar királynak. Mindannyian XIII—XVI. századi királyokat: IX. Lajost, Merész (III.) Fülöpöt, Valois Fülöpöt, V—VII. Károlyt, XI—XII. Lajost és I. Ferencet sorolják fel, mint akik keresztshadjárataik vagy más külföldi hadi vállalkozásaik alkalmából ily «sigillum regium ordinatum»-ot vésettek. A «sigillum» szó is csak a XII. század második felében kerül a francia, *de nem a királyi* pecsétek legendájába.¹ Šufflay a Dávid dux-féle oklevél dátumát is túlkésőre, 1095-re teszi. *Hóman Bálint*nak az oklevél tanúnévsorából kikövetkeztetett számítása szerint nem kelhetett 1091 után.² Nálunk, Szent László és Kálmán király törvényeinek tanúsága szerint, a *sigillum* szót — mint alább látni fogjuk — egy egészen más speciális értelemben, a perbeidéző, bírói pecsét jelölésére is használták.

Ennyit egyetlen fennmaradt XI. századi, kétségtelen hitelű királyi pecsétünkről.³

Nagyon csekély, amit ezenfelül legelső kirá-

lyaink pecsétjeiről tudunk. Némi kései feljegyzéseken kívül jórészt csak következtetésekre vagyunk utalva. Nagyon valószínű például, hogy Szent Istvánnak meg korban egymásután volt kétféle pecsétje. A veszprémvölgyi apácák számára a balkáni görög magánoklevelek formáságai között, 1002 közepe előtt, görög nyelven kiállított s tekercsbe (rotulus) sodort adománylevelét aligha zárta le ugyanaz a pecsét, mint amelyet később a III. Ottó és II. Henrik német császárok kancelláriai praxisának mintájára készült alapítólevelek bőrhártyáin tett keresztvágások sarkainak visszahajtása útján nyert nyíláson «*dtgyürt*» viaszba nyomtak.

Szent István első, veszprémvölgyi görög oklevelét lezáró pecsétjéről Kálmán király 1109. évi renovációjának latin nyelvű szövege nyújt fontos értesítést. Ebből megtudjuk, hogy bár az oklevél bizánci gyakorlat szerint tekercs (rotulus) alakban volt kibocsátva, pecsétje nem volt a bizánci császári és alsóbb kancelláriák praxisában leggyakrabban alkalmazott arany-, ezüst-, ólom-, szóval ércpecsét (bulla), hanem az ugyanott csak nagyritkán, kivételesen követett eljárás szerint a tekercs lezáró viaszba volt nyomva. Később a renováció is azért vált szükségessé, mert egy per alkalmával a viasszal lezárt oklevelet felbontották s így pecsétje is letörött, az oklevél érvényét veszítette.⁴

Szent István király szövegük szerint hiteleseknek bizonyult latin nyelvű alapítóleveleik újabb megállapítás szerint egy ismeretlen nevű német császári kancelláriai alkalmazott fogalmazta és írta, aki előbb hosszú ideig működött III. Ottó császár szolgálatában s II. Henrik királyságának első évében, az 1002. év nyarán jött hazánkba, a magyar király udvarába. A né-

¹ A. Giry: Manuel de diplomatique. Paris, 1894. 643—644 és 775; J. Mabillon: De re diplomatica libri VI. Paris, 1709. 139; J. Roman: Manuel de sigillographie Française. Paris, 1912. 231.

² Turul, 1910: 103. V. ö. Szentpétery: Az árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. 23. szám.

³ Ismeretlen egyházi testület által kiállított legrégibb magánoklevelünkön, *Gudennek* a veszprémi káptalan részére szóló (*Pauler Gyula* szerint 1079-ből, *Fejérpataky László* szerint 1079—80. tájékról, *Karácsonyi János* szerint pedig az 1082. évből való) adománylevelén is függ hártyszalagon egy viaszpecsét, amely azonban aligha való a XI. századból. A zsolttárokba vett körirata után ítélve egyházi jellegű és typariuma kimutathatólag még a XIII. század első felében is használatban volt. Mivel a függő viaszpecsét a XI. század végén még nyugaton és délen is igen ritka, *Eckhart Ferenc* kifejezte azon gyanúját, hogy a pecsétet jóval később, utólag akasztották *Guden* adománylevelére. Eredetije a veszprémi káptalan magánlevéltárában 11. doboz, *Paloznak* cs. No. 2. L. *Fejérpataky*: Oklevelek II. István korából 9—12; *F. Eckhart*: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsbd. IX, 2. Heft 411. 1. 2. jegyz. Különnyomat 1914. 19. Századok 1913: 648. 1. 1. jegyz. *Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan (1930) 48. 1. 1. jegyz.

⁴ L. a Kálmán király-féle renovációnak a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályában őrzött pecsételen, eredeti példányában a latin szöveg 2—5. sorát: *Fejérpataky*: Kálmán király oklevelei 33; magyarázatát l. *Hóman Bálint*: Szent István görög oklevele. Századok 1917: 239—40. Különnyomat 54—55; *Szentpétery Imre*: Magyar oklevéltan 40—41. A bizánci császári és egyéb pecsétek anyagáról l. *Schlumberger*: Sigillographie de l'empire Byzantin. Paris, 1884. 10.; a bizánci viaszpecsétről l. *Fr. Dölger*: Der Kodikellus des Christodulos in Palermo. Excurs II. Die Urkundenarten im XI. und XII. Jahrhundert. Sonderabzug aus dem Archiv für Urkundenforschung XI. (1929) 42.

1. kép.

2. kép

met diplomatikában az akkor működött kancellár neve után *Heribert C.* jeggyel jelölik ezt a hozzánk szakadt s a magyarországi latin nyelvű okleveles gyakorlat alapjait lerakó német kancelláriai alkalmazottat. Amennyiben az eredetit utánzó pannonhalmi alapítólevélből és a fennmaradt átiratokból megállapítható, nemcsak az oklevelek szövegezésében, de azok külső kiállításában is ragaszkodott a császári kancelláriában eltanult praxishoz, bár kimutathatólag úgy már otthon, mint Szent István kancelláriájában mindkét téren hozott be újításokat. Így hát feltehető; sőt alább bizonyítani is kívánjuk, hogy némi módosítással Szent István számára is az akkor legmodernebb német császári és királyi nagy viasz trón-pecsétek mintájára vésetett typariumot és természetesen a magyar királyi pecsétet is az akkor és még jó sokáig kizárólagos német kancelláriai praxis szerint «átnyomással» erősítette a királyi alapítólevelekre. Szent István egyetlen, az eredetiség külső látszatával bíró oklevelének, a pannonhalmi alapítólevélnek egyesek által még védett hitelét is egyebek mellett az egykorú német császári oklevelektől eltérő s mintegy 100 évvel modernebb megpecsételési mód ingatta meg úgy szólván menthetetlenül.¹

Baróti Lajos már 1896-ban úgy szólván kétséget kizárólag bebizonyította, hogy a pannonhalmi alapítólevél hátlapjára ma Kálmán király

¹ *Harry Bresslau*: Internationale Beziehungen im Urkundenwesen des Mittelalters. Archiv für Urkundenforschung 1916. 19. v. ö. uo. 42 és 65—76. Excurs. Zu den Urkunden König Stephans von Ungarn. V. ö. *Harold Steinacker*nek már a Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung 1903: 138—139. megpendített véleményével; *Szentpétery*: Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele. 5—11, 33—34, 51—52. Uő.: Magyar oklevéltan 15—16, 36—40. V. ö. *Jakubovich Emil*: Magyar Nyelv, 1923: 78—79. 1. jegyzet.

készakarva eltüntetett köriratú viaszpecsétje van két függőleges, párhuzamos bevágáson áthúzott børszalag segítségével »beakasztva».¹ Összehasonlítás tárgyául Kálmán király fent tárgyalt 1109. évi veszprémvölgyi renovációjának országos levéltári (Dl. 11.) hamis példányára ugyanúgy »beakasztott» egyetlen ép, eredetiben fennmaradt 100 mm átmérőjű (pecsétkép csaknem 90 mm) nagy viaszpecsétje szolgált. (1. kép.) Mint *Hóman Bálint* később bebizonyította, ezt a pecsétet a renováció eredeti, nemzeti múzeumi levéltári példányáról akasztották át egy 1285–90 közt folyt per céljaira hamisított országos levéltári példányra.² Így azután a pannonhalmi kiváltságlevélre szintúgy utólag akasztott, nagyon rongált pecsétnek még kivehető rajza nagyban elüt a Szent Istvánnal egykorú német császárok és királyok, III. Ottó, II. Henrik és II. Konrád nagy viasz trónpecsétjein látható ábrázolásoktól. A király trónon ülő alakja, palástjának redőzete, különösen pedig a trónszék lábainak kettős, függőleges hornyolása és két sarkának kiszögellő díszítményei meg a trónpárna kidudorodásai merőben eltérnek a XI. század legelejéről származó német királyi és császári viaszpecsétek trónképeitől.³ Ez alapon *Baróti Kálmán* király pecsétjének tökéletes mintaképét kortársának, V. Henrik német császárnak (1106–1125) hasonmásban is közölt pecsétjében fedezi fel.⁴ Csakhogy a hasonmásban *C. H. Heffner*: Die deutschen Kaiser- und Königs-Siegel (Würzburg, 1875) c. művére kötet és lapszám nélkül való hivatkozással közölt pecsét V. Henriknek első nagy császári viaszpecsétje, amelyet a császár csak 1111. év május 21-től 1116. év december elseje közt használt. (3. kép.) Ez tehát nem lehetett Kálmán király már 1109. évből ismert viaszpecsétjének előmintája.⁵

Szerintem Kálmán király pecsétjének hasonlatossága sokkal nagyobb IV. Henrik császár 1091–1101. évek közt használt második nagy császári viaszpecsétjével. Nyilván ez volt a magyar királyi pecsét mintaképe. (2. kép.)⁶

¹ *Baróti Lajos*: A pannonhalmi apátság kiváltságlevele hitelességének kérdéséhez. Turul, 1896: 61–65.

² *Hóman*: A veszprémvölgyi 1109. évi oklevél hitelessége. Turul, 1911: 167–72.

³ L. Turul, 1896: 62. — ⁴ Uo. 1896: 65.

⁵ *Posse* id. mű I. Taf. 19. Nr. 2; *Heffner* id. mű Taf. III. Nr. 29.

Baróti Lajos bizonyításával szemben *Erdélyi László* igyekezett megvédeni a pannonhalmi alapítólevél pecsétjének hitelét.⁷ Hogy védekezése nem helytálló, az alábbiakban látjuk.

Szent István után korban legközelebbi és a fentiekén kívül a XI. századból még egyetlen királyunk, akinek pecsétjéről némi adataink eddig is voltak: I. Endre. Egyetlen ismert oklevele, a tihanyi bencésapátság 1055. évi alapítólevele, a legrégebb kétségtelen hitelű, eredetiben fennmaradt oklevelünk.⁸ Írója, Miklós püspök, aki az oklevél kiadása alkalmával a királyi udvarban csak idő-

3. kép.

⁶ Kálmán király pecsétjét l. *Fejérpataky*: Kálmán király oklevelei 87; Turul, 1892: 136 és 1896: 63; Millenniumi Magyar Nemzet Története II. 221. — IV. Henrik idézett pecsétjét l. *Posse* id. mű I. Taf. 17. Nr. 4. V. ö. *Jakubovich Emil*, Magyar Nyelv, 1923: 78–79, l. jegyz. és *Bartonic Emma*, Turul, 1924–25: 12. l. 1. és 3. jegyz. — Kálmán király azon pecsétje, amely az 1111. évi arbei oklevélen függ, *Šufflay Milán* bizonyítása szerint az oklevéllel együtt 1367. körüli hamisítvány. Századok, 1905: 313 és 318, *Szentpétery Imre* a XIII. századra teszi a hamisítás korát, *Kritikai Jegyzéke* I. 44. szám.

⁷ Pannonhalmi Rendtörténet I. 57–58.

⁸ Eredetije: a pannonhalmi főapátság rendi levél. *Tihanyi*, Fasc. I. nr. 1. Az oklevél hasonmását l. Pannonhalmi Rendtört. X. 16–17. ll. közt és *Erdélyi László*:

legesen, «ad hoc» helyettesítette a jegyzőt («qui tunc temporis vicem procurabat notarii in curia regali»), kétségkívül magyar ember volt.¹ Ezért oklevele is úgy külső kiállításában, mint szerkezetében nagy hanyatlást mutat Szent Istvánnak III. Ottó császár kancelláriájában begyakorolt scriptora kezéből kelt okleveleivel szemben. Egyes külsőségekben és belső szerkezetében még utánozza a német császári okleveleket, más sajátjaiban meg az egykorú francia királyi oklevelekkel mutat rokonságot.² A nagyterjedelmű oklevél már eredetileg is két darab bőrhártyából volt összevarrva. Ezért azután nagyobb hitelesség kedvéért két pecsétet is tettek rá.³ Az egyiket a varrásvonalon, a felső hártya két utolsó és az alsó hártya két első sora közé tett egy-egy párhuzamos bevágáson áthúzott bőrszalaggal alkal-

4. kép.

mazták az oklevél hátára, mintegy hivatalosan jelezvén így a két hártadarab összetartozandóságát. A másik pecsétet alul az oklevél mellső lapjára «függesztették be» négy, négyszögben (□) két pár párhuzamos bevágáson keresztben átfűzött két bőrszalaggal a tanunévsor két kolum-

nája között hagyott üres térre. Ma már egyik pecsét sincs az oklevélen. A felső hátsónak egykori meglétét csak a két párhuzamos bevágás tanusítja, az alsó mellsőnek 90 mm átmérőjű körben a rátapadt viasztól fénylő barnás nyoma is élesen meglátszik a fent megjelölt helyen. Egy per folyamán 1402-ben Pelsőci Bebek Detre nádornak a királyi kúrián bemutatott oklevélen még látták a két pecsétet: «duobus sigillis, uno a tergo et alio ab intra consignata».¹

Van I. Endre király ezen kétségtelen hitelű 1055. évi tihanyi alapítólevelének egy hamis párja is, melyet a király és öccse, Béla herceg nevére — ki egyébként az eredeti oklevél záradékában is meg van említve — *Erdélyi László* bizonyítása szerint 1416-ban gyártottak.²

Az eredeti alapítólevél mintájára ezen hamis oklevél aljára is megtették a két pár, egymással párhuzamos, tehát négyszögben (□) négyes bevágást s a rajtuk keresztben átfűzött hártyszalagokra pecsétet is erősítettek. A pecsét sötét nyoma az oklevél hártáján 90 mm átmérőjű körben ma is látható az előlapon. Magának a pecsétnek azonban már csak kis töredéke tapad az egymást keresztező hártyszalagokhoz. A töredéken a trónoló király palástjának négyszeres ráncot vető redőzetei láthatók csak, csúcsával lefelé fordított háromszög alakjában. (4. kép.) *Erdélyi László* ezt a töredéket egymást keresztező hártyszalagjai ellenére is egy helyt XIII. századi, Árpád-kori királypecsét töredékének véli. Majd azon ötletét fejezi ki, hogy esetleg az eredeti alapítólevél királyi pecsétjét helyezték át a hamisítványra, amely egyébként szövege szerint csak Béla herceg pecsétjével volt megpecsételve.³ A két vélekedés — mint látjuk — ellentmond egymásnak, s így közülök vagy csak az egyik,

A tihanyi apátság kritikus oklevelei. 96—97. ll. közt. Paleografikus szövege és irodalma: *Jakubovich—Pais*: Ómagyar olvasókönyv, Bp., 1929. 18—25. L. *Szentpétery*: Kritikai Jegyzék I. 12. szám. V. ö. *Jakubovich Emil*: A tihanyi alapítólevél olvasásához. Magyar Nyelv, 1923: 78—87 és 1924: 9—21.

¹ *Jakubovich Emil*: Adalékok legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez. Magyar Nyelv, 1924: 129—30.

² *Szentpétery*: Magyar oklevéltan 41—44.

³ Ezt a körülményt az oklevél sigillatio-formulája nem említi: «Et ut hec descriptio rata atque inconvulsa permaneat, sigilli nostri inpressione signauimus».

¹ *Erdélyi László*: A tihanyi apátság kritikus oklevelei 13—14; Pannonhalmi Rendtört. X. 628. Elvesztett pecsétjét megemlíti *Fejérpataky*, Turul, 1892: 134.

² *Erdélyi László*: id. érték. 57. A hamisítvány jelzete a pannonhalmi főapátsági levéltárban, *Tihany, Fasc. I. nr. 2*. Irodalma: *Szentpétery*: Kritikai Jegyzéke I. 13. sz.

³ Pannonhalmi Rendtört. X. 21, hol a pecsét-töredék képmása is látható; uő.: A tihanyi apátság kritikus oklevelei 14—15. A hamis oklevél sigillatio-szövege a következő: «Et ut hec descriptio rata atque inconvulsa permaneat, sigilli eiusdem dilectissimi fratris nostri B(ela) ducis inpressione signauimus». PRT. X. 494.

vagy csak a másik lehetne helyes. Szerintünk egyik sem. Valószínűbbnek hisszük t. i. azt, hogy a Béla herceg nevében megpecsételt oklevél hamisításakor szövegének megfelelőleg Béla herceg nevére hamis pecsétnyomóval pecsétet is gyártottak.

Fentebb ugyan már két esetben is láttuk, hogy az oklevélhamisítók valóban eredeti oklevélről levett pecsét átfüggesztésével is igyekeztek hamisítványuk hitelét emelni, de számtalan adatunk van rá, hogy alkalmilag hamis pecsét vésésétől sem riadtak vissza, noha tudták, hogy per esetén az oklevélvizsgálat főként a pecsétre irányul.¹ Ily pecsét hamisítvány darabjának tartjuk mi az I. Endre király és Béla herceg nevére 1416-ban gyártott, 1055. keltezésű hamis tihanyi oklevél pecsét töredékét is. A töredéken látható királyi palást redőzetének mását ugyanis XIII. századi eredeti királyi pecséteinken hiába kerestük. I. Endre király eredeti pecsétjének része meg csak azon valószínűtlen esetben lehetne, ha az utolsó másfél században tették át azt az eredeti tihanyi alapítólevélről. Mert I. Endre király pecsétjének töredékét, nyilván a XVIII. század végén *Pray György* († 1801.) még ez utóbbin, az eredeti alapítólevélén látta saját szemeivel. «Synthema historicum de sigillis regum et reginarum Hungariae» c. posthumus pecséttanában, melyet Budán, 1805-ben egykori jezsuita rendtársa, *Schönwisner István* neves régész és numismata adott ki, *Pray* hosszasan tárgyalja s képmásban is bemutatja (Tab. VI, Fig. 7) I. Endre király ércpecsétjének vagy pecsétnyomójának azon ábrázolását, melyet első ismertetője, *Bél Mátyás* is — úgy látszik — csak régészkedő kortársa, *P. Munkácsy István Pal* rajzából ismert és közölt.

A rajz rövid jegyzet kíséretében *Bél Mátyás*: «Hungariae antiquae et novae Prodromus» című, Nürnbergben, 1723-ban kiadott műve 66. lapjának alján, vonal alatt jelent meg először. «+ ANDREAS DEI GRACIA VNGARIORVM REX» köriratú, kettős vonalkörön belül egyszerű trónszéken ülő, három kereszttel ékesített nyílt koronájú, palástos király jobbában virágot (liliomot), baljában keresztes országalmát tart. (5. kép.) *Bél Mátyás* pénznek vagy inkább ércből

készült bullának véli az ábrázolt tárgyat és Jeruzsálemi, vagyis II. Endre királynak tulajdonítja.² *Bél Mátyás* korbéli tévedését az *Ungarisches Magazin* 1783-ban Pozsonyban megjelent III. kötete 3. füzetének 258—61. ll. *St. Sch.* névkezdőbetűs cikkében a fentemlített tudós *Schönwisner István* javítja ki, nagyon helyesen megjegyezvén, hogy az «*Ungariorum rex*» csak I. Endre lehet. Mert csak a XI. században írták: «*Ungorum, Ungariorum, Ungarorum Rex*» formában királyaink címét, II. Endre titulusa pedig okleveleiben és pecsétjein mindig: «*Vngariae Rex*». Állításának igazolására hivatkozik az egykorú Schaffnaburgi Lambertra, aki krónikájában az 1061. évszám alatt írja I. Endre királyról: «*Andreas Rex Ungariorum videns Belem quem-*

5. kép.

dam propinquum suum regnum affectare, & Ungarios &c.»² De nemcsak a körirat miatt ítéli a pecsétet I. Endrének, hanem a király ábrázolásából is erre következtet, mert az — szerinte — minden vonásában a XI. század ízlésének felel meg. A király koronája — mondja — tökéletesen megegyezik azzal, amely fiának, Salamonnak

¹ Id quoque operam dabimus, vt, si fieri possit historiam regum singulorum, ex numis suis, aut bullis, illustremus: cuius quidem conatus specimen, ista, Regis ANDREAE Hierosolymitani, maioris moduli, icone, exhibemus. VNGARIORVM ille REX, in nummo, vel bulla potius aerea, dicitur, ex more aetate illa, vstitutissimo, id quod me monuit *P. Stephanus Pavllus Munkatsy*, vir, harum rerum, curiosissimus, cui et icona, in acceptis fero.

² L. alább Lambertus Herschfeldensis Annalesének ezen 1061. évi adatát, Mon. Germ. Hist. Script. V. 161.

¹ A pecsét hamisításokra sok adatot találunk *Szentpétery*: Magyar oklevéltanának 70—71. és 250—57. ll.

ezüstdénárain a király képmásának fején látható. Magát a tárgyat természetesen ő sem ismervén, ércpecsétnek véli, minőt a dán királyok is használtak, s azt hiszi, hogy a rézlemez hátlapján valamiféle kapocsnak vagy akasztónak kellett lennie, melynek segítségével az ily pecsétet oklevélre erősítették, mert I. Endre korában a függőpecsét még nem volt használatos.

Schwartner Márton: «Introductio in artem diplomaticam praecipue Hungaricam» c. első hazai oklevéltanunk Pesten, 1790-ben megjelent első kiadásában (137. l.) a *Bél* közölte éremre vagy ércbullára elfogadja *Schönwisner* kormeghatározását, de a kérdést, hogy használtak-e királyaink rézbullát, még vitásnak tartja. Művének 1802-ben Budán megjelent 2. kiadásában (163—64. l.) részletesebben kitér *Bél Mátyás* typariumára vagy ércbullájára, s a vitás kérdésben megemlíti, hogy a dán királyok valóban használtak rézpecsétet.¹

Maga *Pray* fentemlített pecséttanának II. fejezetében a typariumok anyagát tárgyalva «quid de bulla aerea, quam Celeberrimus *Mathias Belius* Andreae II. regi tribuit, censendum?» címen fejtegeti, hogy külföldi mintára királyaink pecsétgyűrűi bizonyára aranyból, pecsétnyomói is nemesfém-ből vagy ércből készültek. Több okleveles adattal igazolja, hogy ezeket nálunk leginkább az aranyművesek vették. Ily typariumnak véli az ércbullát is, melyet *Bél* hibásan II. Endre királynak tulajdonít. Magából a királyi címből is kétségtelen, — szerinte — hogy ez I. Endre pecsétnyomója volt, de meg az ábrázolás is, melyet *Bél* s utána némi változtatással ő is közölt, *nagyon hasonló* a pecsétföredékhez, melyet a tihanyi apátságnak I. Endrétől kiadott alapítólevelén *saját szemével látott*.²

A vitakozók tehát pénznek, éremnek, rézbullának vagy ércpecsétnyomónak vélik a tárgyat, melyet a hozzáértők közül talán *P. Mun-*

kátsy István Pál látott utoljára, aki rajzát a XVIII. század elején *Bél Mátyással* közölte.

Nagy örömmre szolgált, mikor a *Bél* Prodrómusából, *Pray* Syntagmájából és a *Szalay—Baróti-féle Magyar Nemzet Története* I. kötetéből³ jól ismert pecsétrajz régen keresett eredetijét az 1930. évben, a húsvéti ünnepek alatt a Veszprémvármegyei Múzeumban kiállított régi pénzek és érmek között megpillantottam. Örömmön azonban csakhamar töprengéssé változott. Vajjon mi célra szolgált a gyermektenyérynai nagyságú, füllel ellátott, domború öntésű patinás fémlap, amely köriratában, trónon ülő királyábrázolásában valóban a XI. század jellegét viseli. Egykorú vagy későbbi emlékérem, rézpecsét nem lehet. Typarium sem, mert körirata, ábrázolása — mint mondtam — domborúan öntött s nem bevészt, meg jóval kisebb is az egykorú királyi pecsételnél. Talán hamisítvány? 1723-ban már ismerték! Vajjon mikor, mi célból hamisíthatták volna? A középkorban alig, mert semmi praktikus hasznát nem vehették. Hamis pecsétet nem nyomhattak vele, hamis oklevélre sem akaszthatták. A középkori hamisítóra — tudjuk — máglyahalál várt, fejét és összes jószágát kockáztatta. Tőle telhetőleg a valódi pecsétet igyekezett hát utánozni, mert a pecsétvizsgálat szigorú, körülményes volt. Soha ily célra nem használt kuriózumokkal nem döntötte magát veszélybe.

Ilyes emlékek gyártása a XVII. században vagy a XVIII. század elején sem igen fizethette ki magát, nem voltak még akkor gyűjtőink, akik pénzt adtak volna érte. Meg azután ki lett volna az a tudós machinátor, aki még *Bél Mátyás*nál is jobban ismerte emlékeinket s hiba nélkül meg tudta adni a körirat és ábrázolás korszerű, XI. századi jellegét? Hiszen maga *Bél Mátyás* is másfél századot tévedett az emlék korának meghatározásában. De I. Endre király eredeti pecsétjét még ismerő műves is utánozhatta, mintázhatta elvégre öntvényünket. Hisz' már ennek igazolása is nyereség volna sphragistikánk számára. Erre azonban újra felmerül a kérdés, vajjon mi célra mesterkedett vele? Miért látta el füllel? Meg-

¹ L. ennek fordítását *Perger János:* Bé vezetés a diplomatikába vagyis az oklevél esméret tudományába. Pest, 1821. 82—83.

² Ac hujusmodi quidem fuisse existimo bullam aeream, quam Celeberrimus BELIUS falso Andreae II. regi tribuit... Quo fit, ut bullam aeream BELII, typarium Andreae I. fuisse mihi persuadeam. Iconismus enim, quem is exhibet, *simillimus* est fragmento sigilli, quod litteris fundatae ab Andrea I. Abbatiae de Tihan, appensum *vidi*. *Pray:* Syntagma 7—8.

³ I. köt. 164. Tull Ödönnek *Pray* Syntagmája VI. tábla 7. ábrája után készült hibás rekonstrukciójú rajza, a király címét «VNGARORVM REX» formában adja.

fosztván ezzel a tárgyat pecsétszerűségétől, a gyanút is felébresztette iránta.

Bízom benne, hogy a rendelkezéseimre álló külföldi szakirodalomban felvilágosítást találok a felmerült kérdésekre. Csak az emlék köriratának és ábrázolásának tökéletes korszerűségét tudtam ezekből megállapítani, de valódiságát és eredeti rendeltetését csak a tárgy tüzetes vizsgálata és hazai analógiái segítségével sikerült – gondolom – megnyugvást keltő eredménnyel megfejtennem és az alábbiakban bizonyítanom.

Ez év tavaszán *dr. Lukács Pál*, br. Eötvöskollégiumi tanár barátom szíves közvetítésével *Rhé Gyula*, a Veszprémmegyei Múzeum nagyérdemű, tudós igazgatója készséggel bocsátotta rendelkezéseimre az emlék gipszlenyomatát, fényképeit, leírását és méreteit, majd kérésemre tüzetes tanulmányozás céljából lekötő szívésséggel Budapestre is felhozta azt. (6. kép.)¹

Az emlékérem-szerű, füllel ellátott, koralakú, patinás bronzlemez súlya 56,7 gr, átmérője fül nélkül 59–60 mm, vastagsága 2–3 mm. Símára kopott hátlapján nincsen semmi ábrázolás. Az érem előrehajló füle az érem lapját derékszögben metsző síkban fekszik. A fül magassága 9 mm, szélessége 7 mm, nyílása 3 mm. A tárgy *Hets Miklós* ajándékából 1911. évben került a veszprémi múzeumba. Leltári száma: 3474. Mivel az adományozó már elhunyt, korábbi tulajdonosát vagy lelőhelyét és annak körülményeit ma már nem lehet megállapítani. Így tehát természetesen az sem bizonyos, hogy *P. Munkácsy István Pál* ugyanezen példányról vette-e rajzát, melyet *Béll* közölt. A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya 1909/20. Növedéki Naplósza alatt őrzi a veszprémi példány gipszlenyomatát. 1909. március 9-én kapta ajándékba a Régiségtártól, de hogy oda honnan jutott, bizonytalan.

Bár a kezdetleges technikájú öntvényen a trónon ülő király ábrázolása eléggé plasztikusan kidomborodó, korántsem oly biztos vonalú és éles rajzú, mint a *Béll* közölte képen. Körirata sem hiánytalan, a király nevének három utolsó betűje pl. olyannyira elmosódó, hogy inkább csak sejteni lehet, mint olvasni.

¹ Szíves készségeért *Rhé Gyulának* és a gipszlenyomat meg a fényképek elkészítéseért *dr. Nagy Lászlónak*, a Veszprémmegyei Múzeum örének ezúttal is hálás köszönetet mondok.

Ha az eredeti öntvény mellé tesszük *P. Munkácsy* rajzát, látjuk, hogy ez hűnek legkevésbé sem mondható. A jó páter bizony nem tudta visszaadni az eredeti ábrázolás kevésvonalú, primitív merevségét. Apró részletességgel rajzolja meg a trónoló király alakját. Barokk lendületet visz bele, de barokk cikornyákkal is kidíszíti. A durván elnagyolt s le is kopott királyi fő helyett, melynek az eredetin csak jellegzetesen ferde vágású szemei vehetők ki, portrészerű szakállas arcot ad s fejére három kereszttel díszített koronát tesz, amit az eredetin inkább csak sejteni lehet, de látni kevésbé. Sűrű ráncokba szedi a király három-négy merev redőt vető palástját,

6. kép.

karjaira, lábszárait szinte páncélzatot rajzol, eléggé megváltoztatja az egyszerű, kevésdíszű trónszéket s elrajzolja a király jobbában tartott korhatározó virágot, liliomot is. A *Pray* közölte rajz amennyit változtat ezen első ábrázoláson, annyira távolodik is az eredetitől. Leegyszerűsíti ugyan *Munkácsy* aprólékos gonddal kidolgozott rajzát, de sokat ront az általa még többé-kevésbé eltalált körvonalakon. A király arcának és palástjának önkényes megváltoztatása különösen szembetűnő. Az eredeti ábrázoláson az ülő király két oldalán kidomborodó trónpárnákat *Munkácsy* a trón sarkait díszítő gömböknek nézi, *Pray* rajza ugyanezeket a királyi palást alsó vetődéseivé torzítja.

Ha mármost öntvényünket az I. Endre ki-

rállyal egykorú nyugati uralkodók : XI. századi angol, francia királyok, német-római császárok és királyok trónpecsétjeivel vetjük egybe, szinte azonos stílusú ábrázolásaik láttán egyenes arányban oszladozik emlékünkhöz eredetisége iránt támadt kétségünk, minél mélyebben bocsátkozunk a korszak ezen hiteles tanuinak vizsgálatába. Minő élesszemű és fegyelmezett utánzó művészeknek, mily széles tudású sphragisticusnak kellett volna lennie a XVII. századi vagy a XVIII. század elején élő hamisítónak! Bizony *Mabillon* (1632—1707), az oklevél- és pecséttudomány atyja, is tanítványául szegődhetett volna. Hisz' ő csak a középkori francia királyok pecsétjeit ismerte s ezek merev vonalú, primitív ábrázolásai is ugyancsak szakállas, bajuszos, cikornyásan kirajzolt öltözékű barokk figurákká torzulnak nagy diplomatikájának kezdetleges metszetein. Még ennél is kevésbbé tud a korszak ízlésétől szabadulni *Joh. Mich. Heineccius* első német pecséttanának grafikusa.¹

Ezzel szemben emlékünkhöz ábrázolásában nemcsak rokona, de édestestvére, tökéletes mása a Németországban a X. század legutolsó éveiben (997—998) divatba jött uralkodói nagy viasz trónpecsétnek, melyet a XI. század folyamán megfelelő változtatásokkal Franciaországban 1035-ben és Angliában 1050 körül vettek át először. Öntvényünk körirata is teljesen korszerű, s mint említettük, már a tudós *Schönwisner István* is rámutatott a király címének erősen korhatározó értékére.

Vizsgáljuk először e köriratot. Az ércpecsétünk legendáját kezdő kereszt kissé ferdén áll, mert függőleges szára a belső vonalkörön túl mintegy folytatását képezi a trónoló királyi alak jobbáiban tartott és e vonalkört belülről érintő liliomnak, melynek korszerűségéről alább szólunk. A körirat e miatt nem a király feje felett, mint a trónpecséteken általában szokásos, hanem attól kissé balra kezdődik. A X. századi német császárok és királyok mellképes viaszpecsétjeinek legendája ugyancsak baloldalon, az uralkodó kormánypalcát tartó jobbánál, II. Henrik 1002. évi mellképes királyi pecsétjén a király jobbkeze alatt kezdődik.²

¹ Syntagma historicum de veteribus Germanorum, aliarumque nationum sigillis. Francofurti et Lipsiae, 1709. Editio altera ibidem 1719.

² *Posse* id. mű Taf. 5—9. és Taf. 11. Nr. 1.

Emlékünk kapitális betűs, helyenként elmosódott öntésű vagy lekopott legendája a következő : «ANDR(EAS) DEI GRACIA VNGARIORVM REX». A körirat tökéletesen megfelel a XI. századi nyugati gyakorlatnak. A legendakezdő keresztet az uralkodónak nominativusban álló neve követi. A XI. században ettől — mint említettük — csak Szent László magyar és Hitvalló Edward angol király (1043—1066) pecsétjének «SIGILLVM» szóval bevezetett legendája tér el. A formula devotionis a francia királyi és a német császári s királyi pecséteken, ha ki van téve, a X. század második felétől kezdve csaknem kivétel nélkül, a XI. században mindig : «DEI GRATIA», korábban gyakrabban «GRATIA DEI» szavakkal előzi meg az uralkodó címét. Mindkét formájában rendszeren GR(ati)A D(e)I, vagy D(e)I GR(ati)A betűkkel rövidítve olvashatjuk a pecséteken. Ha néha mégis teljesen kiírják a *gratia* szót, e korban még túlnyomórészt *ti*-vel találjuk, de *c* betűvel írva is előfordul már a X. században úgy a francia, mint német felségpecséteken. Így II. Lothár francia király (954—986) mellképes 966. évi pecsétjének körirata kettős pontkör közt : «+ LOTHARIVS : DEI · GRACIA : REX · FRANCO-RVM». III. Ottó német király és császár (983—1002) két mellképes királyi (984. évi és 985—996 között használt) és első trónképes császári (997—998. évi) pecsétjén olvashatjuk *c*-vel írva a *gracia* szót. Az első kettőnek : «OTTO D(e)I GRACIA REX» ; az utóbbinak : «OTTO D(e)I GRACIA ROMANORVM(m) IMP(erator) AVG(ustus)» a körirata.²

Nem emelhetünk hát kifogást emlékünkhöz valódisága ellen amiatt, mert legendája a *gracia* szót már *c* betűvel írja.

A X—XI. századi nyugati felségpecséteken az uralkodók címében sohasem országuk, hanem mindig népük nevét olvassuk többes genitivusban : *Francorum rex*, *Anglorum rex*, *Romanorum imperator augustus*. Emlékünkön I. Endre király titulusa : *Vngariorum rex*.

XI. századi eredeti vagy megbízható hazai

¹ Képmását I. *J. Roman* : Manuel de sigillographie Française. Paris, 1912. 73. ; II. Rudolf burgund király 932. évi pecsétjének körirata : Rodulfus *gracia* D(e)i rex ; II. Lothár 967. évi pecsétjéé : Lotharius Dei *gracia* rex ; Róbert francia király 997. évi pecsétjéé : Robertus *gracia* D(e)i Francoru(m) rex. Uo. 230—31.

² *Posse* id. mű Taf. 9. Nr. 3. és 4. és Taf. 10. Nr. 1.

emlékeink királyaink címét: *κράλης πάσης ούγγριας*, Ungrorum rex, Pannoniorum rex, Rex ungarie, Vngarorum és Ungarorum rex változatokban írják.¹

Korszerű-e ezek mellett az ércpecsétünkön olvasható királyi titulus? Nemcsak korszerű, hanem, mint már *Schönwisner* is észrevette, valósággal korhatározó. «A X. századi s a XI. század elejéről való nyugati latin források túlnyomó része *Ungri*-nak nevezi a magyarokat». De korán, már a X. század elején előfordul az *Ungari* népnév is. «Az *Ungri* és *Ungari* mellett a X. század közepén egy harmadik névalak, az *Ungarii* tűnik fel néhány németországi forrásban». «A XI. század közepe fordulatot jelent e szó történetében. Az *Ungri* alak e század második felében már csak nagyritkán fordul elő a forrásokban. Az *Ungari* és *Ungarii* teljesen kiszorították. E két név használata a XI. század közepe óta általánossá lett. Egymás mellett, egy időben használják őket». «A magyar királyt a XI. századi nyugati latin források a «*magyarok királyának*» és nem «*Magyarország királyának*» nevezik. A XI. század közepe táján találkozunk «*rex Ungrorum*, *rex Ungarorum*» és «*rex Ungariorum*» kifejezésekkel, melyek az író egyéni névhasználatához képest a XII. század elejéig párhuzamosan szerepelnek a forrásokban. Betűszerint idézzük a magyar népnév és a magyar királyi cím nyugati, latin nyelvi változatainak szabatos korhatárolását *Hóman Bálint*nak: «A magyar nép neve és a magyar király címe a középkori latinságban» című nagybecsű értekezéséből. *Hóman* ebben a X—XI. századi ilyenmű források egész légióját sorolja fel, melyekben a magyar népet «*Ungarii*, «*-iorum*», a magyar királyt pedig tárgyalt emlékünkkkel egyezően «*rex Ungariorum*» alakban emlegetik.²

Csak a XI. századi magyar királyok címére sorolok fel néhány idevágó, egykorú adatot:

¹ L. *Melich János*: Magyar Könyvszemle, 1904: 115; *Šufflay Milán*, Turul, 1906: 47; *Nagy Géza*: A magyar királyok címe a XI. században. Turul, 1906: 112—16; *Šufflay Milán*: Szent István király címe. Turul, 1907: 87—88; *Erdélyi László*: Szent István király címe. Uo. 1907: 149—51; *Hóman Bálint*: A magyar nép neve és a magyar király címe a középkori latinságban. Történeti Szemle, 1917—18. Különnyomat 43—73.

² Történeti Szemle, 1917—18. Különnyomat 9, 13—15, 30. V. ö. Magyar Nyelv, 1918: 64—67.

Wiponis: Vita Chuonradi imperatoris: 1029. év: «Stephano regi Ungariorum», 1030. év: «Stephanus rex Ungariorum». Mon. Germ. Hist. Script. XI. köt. 268. l.

Annales Necrologici Fuldenses: 1038. év: «Obiit Stephanus rex Ungariorum». Uo. XIII. 212. Annales Augustani: 1031. év: «Pax cum Stephano rege Ungariorum facta est», 1041. év: «Ungarii fugato Petro Obonem regem faciunt», 1046. év: «Ungarii Petro excaecato, Andream regem constituunt». Uo. III. 125—126. Annales Wirziburgenses: 1037. év: «Stephanus christianus Ungariorum rex obiit», 1041. év: «Petrus quoque Ungariorum rex», 1042. év: «Ovo rex Ungariorum», 1047. év: «Petrus rex Ungariorum». Uo. II. 243—244.

Herimanni Augiensis Chronicon: 1031. év: «Pax cum Stephano rege Ungariorum». Uo. V. 121., 1042. év: «Ovo Ungariorum tyrannus». Uo. 124., 1044. év: III. Henrik német-római király «Ungarios petentes lege Baioarica donavit». Uo. 125., 1052. év: «Andreaque rege Ungariorum». Uo. 131.

Lamberti Herschfeldensis (Schaffnaburgensis) Annales: 1040. év: «Petrus Ungariorum rex». Uo. V. 152., 1061. év alatt l. *Schönwisner* fentebb idézett adatát. Uo. 161., 1074. év: «Salomon rex Ungariorum». Uo. 216., 1076. év: «uxor Salomonis regis Ungariorum». Uo. 247.

Ezzel bebizonyítottuk, hogy ércpecsétünk köriratának minden egyes szava megfelel I. Endre király korának, egyetlen betűje ellen sem lehet kifogást emelni.

Lássuk, hogy a trónoló király rajta látható ábrázolása is minden tekintetben kibírja-e a részletes, szigorú vizsgálatot.

Pray, ki még látta az 1055. évi tihanyi alapítólevél viaszpecsétjének töredékét, azt ércpecsétünk rajzához, «*iconismus*»-ához nagyon hasonlónak («*simillimus*») találta. I. Endre 1046-ban foglalta el a trónt, nyilván még uralkodása első éveiben pecsétnyomót is vésetett. Ehhez mintául bizonyára nyugati uralkodótársainak: a német-római királyoknak és császároknak, a francia királyoknak vagy magyar trónelődeinek felségpecsétjei szolgáltak. Hasonlítsuk össze, mily fokú rokonságot mutat az előbbiekkal ércpecsétünk trónképe. Elsősorban természetesen I. Endre nagy ellenfelének, később nászának, III. Henrik német-római királynak, majd császárnak (1039—56)

1046 előtt használt királyi viaszpecsétjeire fordítjuk figyelmünket. Első, 1039—46 közt, második, 1042—47 közt használt királyi, sőt 1047—56 közt használt császári viaszpecsétjének trónoló alakja nagyon sok hasonlóságot mutat ugyan ércpecsétünk királyképével, de míg ez jobbában virágot (liliomot), baljában keresztet országalmát tart, III. Henrik első és második királyi pecsétjén a király jobbában galambbal díszített hosszú kormánypalcát, baljában az első kereszt nélküli gömböt, másodikon gombos végű hosszú palcát látunk.¹ Ugyanily gombos pálca van első császári viaszpecsétjén a trónkép baljában, jobbában

francia királynak (1031—60) 1035. évi viaszpecsétjén ugyanis, amely egyébként az első francia trónpecsét is, ércpecsétünkkel egyezően a királyi kép jobbában virágot (liliomot) látunk. (7. kép.).² E virág (liliom) a középkori francia felségpecsétek jellegzetes motívuma. *J. Mabillon* szerint a királyi hatalom jelképe (*Lilium regiae potestatis symbolum*).³ Megtaláljuk már a X. század végén az első Capetiek: Capet Hugó (987—996) 989. évi és utódja, Róbert (996—1031) 997. körüli mellképes, továbbá az I. Henriket követő királyok hosszú sorának trónképes pecsétjein is, mindig a király jobbában. Baljában a

7. kép.

8. kép.

viszont keresztet országalmát tart. III. Henrik 1052—56 közt használt második császári viaszpecsétje a X. századi német császárok, I—III. Ottó viaszpecsétjeit utánzó mellképes pecsét, csak annyiban rokon a mienkkel, hogy rajta is a császár baljában van a keresztet országalma.² Mind-ebből levonhatjuk a következtetést, hogy I. Endre király pecsétjének mintaképe a vele egykorú német-római király és császár egyik viaszpecsétje sem lehetett.

Felületes vizsgálatlalt francia hatásra gondolhatnánk. I. Henriknek, az I. Endrével kortárs

fenti kettőn kereszt nélküli gömb, az utóbbiakon kormánypálca van.³

Az I. Endrével egykorú Hitvalló Edward angol király (1043—66) 1050 körüli első angol trónpecsétjén a királykép jobbában háromleves kormánypálca, baljában gömb látható.⁴

Magának e virágmotívumnak kimutatása az

¹ *J. Roman* id. mű Pl. IV. 1.

² *De re diplomatica libri VI.* Paris, 1709. 143—45.

³ *Mabillon* id. mű 144. l. és Tab. XXXVIII—XLII. 421—28. l. *J. Roman* id. mű 73. l. Pl. III. 2., IV. 1., V. ; *Trésor de numismatique et de glyptique. Sceaux des rois et reines de France.* Paris, 1834. Pl. II. 6-7., III. 1-2.

⁴ *Wyon, The great seals of England,* London, 1887. 3. l. és Pl. I. 5.

¹ *Posse*, Taf. 14. Nr. 1. és 2.

² *Posse*, T. 15. I. és 2.

I. Endrével egykorú francia és angol királyok pecsétjein egyéb tüzetes egyezések híján még édes-kevéssé igazolja ércpecsétünk ábrázolásának korszerűségét. Egyelőre csak azt tudtuk meg vizsgálatunk során, hogy e királyunk pecsétvésőjének közvetlen mintái ezek sem lehettek, de e legfel-tűnőbb motívumnak, az uralkodó jobbában tartott virágnak, liliomnak, mint hatalmi jelvény-nek nyomonkísérése ezen kezdő, negatív eredmé-nyek után mégis csak a helyes útra vezette kuta-tásunkat. Az első Capetingek liliomát ugyanis nemcsak a francia király-utódok vésették pecsét-jeikre, hanem Capet Hugó kezdeményezése után

2. II. Henrik 1002—13 közt használt második királyi trónpecsétje (uo. II. 2. — 9. kép) ;

3. II. Henrik 1014—23 közt használt első császári trónpecsétje (uo. II. 3) ;

4. II. Konrád 1025-ben használt második ki-rályi trónpecsétje (uo. II. 2) ;

5. II. Konrád 1025-ben használt harmadik királyi trónpecsétje (uo. II. 3. — 10. kép) ;

6. II. Konrád 1025-ben használt negyedik ki-rályi trónpecsétje (uo. II. 4) ;

7. II. Konrád 1026—29 közt használt első császári trónpecsétje (uo. II. 5) ; és végül

8. II. Konrád 1028-ban használt második csá-

9. kép.

10. kép.

alig néhány évre, Róbert francia királlyal egyide-jűleg, 997-ben felvette azt első német császári trónpecsétjére III. Ottó is. Miként Róbert király mellképes pecsétjén a király jobbában liliom, baljában keresztneélküli országalma van, ugyanígy találjuk meg ezen uralkodói jelvényeket azután több mint 30 éven keresztül, éppen a Szent István királyunkkal egykorú három német-római császár : III. Ottó († 1002), II. Henrik († 1024) és II. Konrád († 1039) nyolc nagy viasz felség-pecsétjén trónoló uralkodó kezeiben. És ezen nyolc, egymástól is csak csekélységekben eltérő német császári és királyi pecsét :

1. III. Ottó 997—98 közt használt első császári trónpecsétje (*Posse*, Taf. 10. Nr. 1. — 8. kép) ;

szári trónpecsétje (uo. 13. 1) némi lényegtelenebb változtatásokat nem tekintve, trónképében tökéletes mása ércpecsétünk ábrázolásának. Azonos a trónoló uralkodó testtartása, könyökben meg-hajtott, kitért karjainak, alsó lábszárainak és láb-fejének állása, kevésbé látható díszű abroncsos koronája, palástjának vállairól háromszög alakban a térdek közé lecsüngő, párhuzamos, merev redő-ket vető előrésze. Lényegtelen eltérés a trónsék díszében és párnáinak elhelyezésében van. Mindannyitól különbözik azonban tárgyalt ércpecsétünk abban, hogy trónképét vonalkör veszi kö-rül, a király baljában nem egyszerű gömb, ha-nem keresztres országalma látható és körirata az egyébként azonos elhelyezésű trónzsámoly alatt

is folytatódik. Ezen különbségek azonban legkevésbé sem érintik pecsétünk ábrázolásának korszerűségét. A keresztes országalmát megtaláljuk I. és II. Ottó császári és III. Ottó királyi, meg II. Henrik 1002. évi mellképes királyi pecsétjein,¹ később II. Konrád, III. és IV. Henrik több trónpecsétjén.²

A pecsétképet körülvevő vonalkör megvan III. Ottó 996—97-ben használt álló alakos, nagy császári viaszpecsétjén,³ 998—999-ben és 999—1000-ben használt császári ólombulláin,⁴ úgyszintén II. Konrád 1025. évi királyi trónpecsétjén⁵ s — mint fentebb említettük — Szent László

II. kép.

királyunk pecsétjén is. A pecsét legendája a trónzsámoly alatt folytatódik II. Konrád 1029. évi császári trónpecsétjén (II. kép) stb.⁶ Ugyanezen pecséten, bár ábrázolásában egyébként ugyancsak édestestvére ércpecsétünknek, a császár jobbjaiban feltűnik a galamb, majd I. Endre kortársának, III. Henriknek pecsétjein — mint már láttuk — a galambos és gombos kormánypálca, a liliom pedig csak mint liliomos kormánypálca kerül ismét szemünk elé IV. Henrik császárnak egy kései, 1089. évi császári pecsétjén a trónkép baljában.⁷

Ezzel bebizonyítottuk, hogy ércpecsétünk ábrázolása is minden vonásában korszerű, csak hogy tökéletes mintaképét nem az I. Endrével egykorú nyugati uralkodók, hanem Szent István királyunkkal kortárs német-római császárok és királyok trónpecsétjeiben leltük meg. Ezen megállapításból magyar pecséttanunkra nézve nagyfontosságú következtetést vonhatunk le.

Tudjuk, hogy I. Endre pénzverésében Szent István királyt követte. Időrendben első éremfajának hátlapján ismét feltűnik a Szent István pénzein olvasható: «+ REGIA CIVITAS» körirat. A legendakezdő kereszt függőleges szára itt is összefügg a vonalkörön belüli ábrázolással. «Nem tartom lehetetlennek — mondja *Hóman Bálint* —, hogy András céltudatosan verette pénzére — a tőle bitorlóknak tekintett Urseolo Péter és Aba Sámuel alatt használatos «PANNONIA» helyébe — a régi feliratot. Ezzel akarta talán jelezni a jogfolytonosságot, hogy nem e trónbitorlók, hanem István király utódának tekinti magát. Lehet azonban, hogy csupán az a gyakorlati oka ennek, hogy első pénzeihez mintául Istvánnak általa ismert pénzeit vette».¹

Ime, bebizonyult, hogy I. Endre király pecsétjét is Szent István király pecsétjének mintájára vésette, ki viszont kortársainak, III. Ottó német-római császárnak és II. Henrik királynak alig pár évvel korábban divatbáhozott trónképes felségpecsétjeit utánoztatta. Ércpecsétünk ábrázolása tehát csak közvetett másolata ezen utóbbiaknak. A csekély ábrázolásbeli különbségeket is a kétszeres, sőt a háromszoros mintázási aktus rovására kell írunk. Mert bármi célt szolgált is ércpecsétünk, csak I. Endre király viaszpecsétjének kisebbített másolata lehet. *De e másolat nemcsak I. Endre, hanem Szent István királyunk pecsétjének ábrázolását is híven fenntartotta.* Pozitív adattal tudjuk tehát indokolni fenti feltevésünket, hogy a III. Ottó császár kancelláriájában hosszú időn át működött és II. Henrik királyságának első évében, 1002. év nyarán Szent István udvarába jött *Heribert C.* jelzetű notárius a német kancelláriai praxissal az akkor legmodernebb trónpecsét mintáját is elhozta és — szokása szerint — némi módosítással vésetett typariumot új

¹ *Posse*, T. 7—9 és II, 1. — ² *Uo.* T. 13—16. stb.

³ *Uo.* T. 9, 5. — ⁴ *Uo.* T. 10, 2—3 és 4—5. — ⁵ *Uo.* T. 12, 1 — ⁶ *Uo.* 13, 2. — ⁷ *Uo.* T. 17, 3.

¹ *Hóman Bálint*: Magyar pénztörténet. Budapest, 1916. 192. V. ö. *Réthy László*, *Corpus Nummorum Hungariae*. I. Budapest, 1899. I. sorozat 1—4. és 11. sz.

urának, az első magyar királynak. *Heribert C.* módosításának kell tartanunk a királykép baljában tartott országalma keresztjét. A koronázó paláston, melyről feliratából tudjuk, hogy Szent István király és felesége, Gizella által a székes-fehérvári székesegyháznak 1031. évben ajándékozott casula volt, ugyancsak keresztes országalmát látunk a szent király képének baljában, jobbában lándzsa van.¹

Ércpecsétünknek az utolsó vonásig korszerű ábrázolása újabb bizonyíték annak igazolására, hogy az eredetiség külső látszatával bíró, interpolált pannonhalmi alapítólevél mellett őrzött pecsét sem lehet Szent István király valódi pecsétje.

Bármily tüzetesen bebizonyítottuk legyen ércpecsétünk ábrázolásának korszerűségét, valóságát ezzel még nem bizonyítottuk be. Ez mindaddig vitatható lesz, míg meg nem fejtjük, hogy mi célra szolgált a középeurópai sphragisticaiban tudtunkkal mindeztideig páratlanul álló emlék: a füllel ellátott, csak egyoldalán kidolgozott királyi bronzbulla.

Az általános sphragistica az ércpecsétek, vagyis bullák anyagául csak az aranyat, ezüstöt és ólmot ismeri. A két bronzbulla, melyet *Douët d'Arcq* felemlít: Barbarossa Frigyes (1152—1190) és Bajor Lajos (1314—1347) német császár bronzpecsétje, kései utánzatnak bizonyult.²

Oklevélre függesztett bronzbullára tehát mi sem gondolhatunk. Valódi rendeltetésének megállapításához közelebb visz bennünket ércpecsétünk füle és símára kopott hátlapja.

Azt a kemény fémből készült plombáló eszközt, mellyel a bizánci ólombullákat préselték, az ú. n. bullotiriont (τὸ βουλλωτήριον) a nyakába akasztva, a mellén viselte a levéltáros (ὁ χαρτοφύλαξ).³

Ha *Otto Posse* fentebb sokszor idézett pecsétalbumában a IX—XII. századi német-római császárok és királyok viaszpecsétjeinek hosszú

sorozatán végigtekintünk, igen sok pecsét peremén, legfelül, rendszeren az uralkodó képmásának feje fölött, többé-kevésbé széles, félhengeres vagy szegletes bemélyedést, rést látunk.⁴ Megfigyelhetjük e mélyedést Kálmán, II. Béla, III. István, Imre és II. Endre királyaink nagy viaszpecsétjein, sőt több más tatárjáráselőtti egyházi és világi pecsétünkön is. Kálmán király pecsétjét fentebb láttuk.⁵ Itt a veszprémi káptalan Szent Mihály képét viselő legrégibb,⁶ 1207. évi oklevelén függő négyszegletes «SIGILLVM S(an)C(t)I MIHCAEL(is)» (!) feliratú pecsétjét mutatjuk be (12. kép), ilyen Pata fia, Péter, biharmegyei kiküldött bíró 1236. évi háromszögű, pajzsalakú, címeres pecsétje is.⁷ Mindkettőnek peremén eléggé kivehető eme bemélyedés. Sok sphragisticus azt vitatja, hogy nem más e mélyedés, mint a typariumon volt azon kis gomb, nyúlvány vagy csap nyoma, melyet a célből alkalmaztak reá, hogy a pecsételő egyenesen s ne fordítva vagy ferdén nyomja a pecsétképet a viaszba. Ily csappal ellátott régi pecsétnyomót azonban nem ismerünk. De igenis fennmaradt számos olyan XII—XIV. századi lemezszerű pecsétnyomó, mely bármi más fogantyú helyett érmek módjára füllel van ellátva. *W. Ewald* fentidézett *Siegelkunde*-jában (Taf. 2, 1—2) közli két ily éremszerű XII—XIII. századi pecsétnyomó képét. Mi a Magyar Nemzeti Múzeum két ugyanilyen, kétcsúcsú, ovális egyházi typariumát mutatjuk be. Az egyik, melynek fülnyílása erősen

12. kép.

¹ *Posse*, Taf. 2—24.

² Lásd fentebb az 1., 2. és 3. képet, melyeknek felső peremén a rés nagyon tisztán látszik.

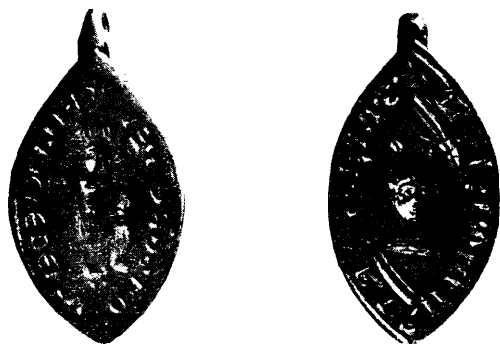
³ Az előbbinek eredetije a hg. Batthyány-család körmendi levéltárában van. Szövege: *Wenzel*, Árpád-kori Új Okmánytár VI, 320, és Pannonhalmi Rendtört. X, 501—502. Az utóbbit a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya törzsgyűjteményében őrzi. Ennek szövege: *Iffj. Kubinyi Ferenc*: Mon. Hung. Hist. I. köt. 13—14; pecsétképe II. tábla 4. sz. és *Bárczay Oszkár*: A heraldika kézikönyve, Budapest, 1897. 3. lap 2. ábra.

⁴ Lásd III. Béla király Emlékezete. I. tábla, a 8—9. l. közt; *Karácsonyi János*: Szent István király élete. Bpest, 1904, 18.

⁵ L. C. *Douët d'Arcq*: Collection des sceaux de l'empire. Paris, I. köt. 1863, XX. l.; *Wilhelm Ewald*: Siegelkunde. München u. Berlin (Below—Meinecke: Handbuch. Abt. IV), 1914. 143—44.

⁶ *G. Schlumberger*: Sigillographie. Paris, 1884. 10.

kikopott, a XII—XIII. századból való. Legendája: «+ FILI XPE (Christe) DEI TV MISERERE MEI». A másik a dömösi prépostság kincstartójának arcképes pecsétnyomója, valószínűleg már a XIV. századból. Kőrirata: «+ S(igillum). P. THE-SAVRARII DIMISIEN(sis)» (13. kép). Nyilvánvaló, hogy az ilyen éremszerű pecsétnyomók fülének lenyomata a IX—XIV. századi pecsétek peremének felső részén látható rés, mely az ilyfajta typariumok divatjának elmúltával el is tűnik a pecsétekről. De kézenfekvő a fentiekből az is, hogy a középkori pecsétörző vagy pecsételő notárius mindaddig a pecsétnyomó fülén keresztülhúzott zsinóron vagy láncon a nyakába akasztva hordta a typariumot. Ezért van az ily typariumok mindig előrehajló füle a typarium lapjával derékszögben fekvő síkban. A fül nyílása így a pecsét-

13. kép.

nyomó lapjának irányában lévén, az nyakba akasztva nem fordult visszájára a mellen, s az előrehajló fül sem akadt meg a viselő ruhájában, nem is koptatta azt. Bizonyára az ily nyakba akasztott s mellen viselt pecsétnyomóról nevezték a középkorban a francia bírósági jegyzőket «*sigillifer*»-eknek, kik nyilván a pecséttel való idézést is fogatosították.¹

Ércpecsétünk füle hasonló e typariumokéhoz (14. kép), de mivel kőrirata és ábrázolása kidomborodó és nem vésett, — mint már mondtuk — pecsétnyomó sem lehet, noha láttuk, hogy kőriratában és ábrázolásában a királyi pecsétnek bár kisebbitett, de tökéletes mása. Előrehajló füle és símára kopott hátlapja azt is bizonyítja, hogy miként a francia perbeidéző bírósági jegyző, a

«*sigillifer*» a pecsétnyomót úgy viselte e pecsétmáson, ércpecsétünkön a király képét mellén tisztjének tán nemcsak jelvényéül, de eszközéül is tulajdonosa. Ki lehetett már most e tulajdonos? Kinek ne ötlenének eszébe a «*sigillifer*» névről a XI—XIII. századi forrásainkban emlegetett királybírák (judices, judices regis), kiknek magyar neve tisztjük jelvényéről s egyben eszközéről, perbeidéző pecsétjükéről, XII—XIII. századi emlékeinkben «*billogos*» (*bilochus*, *bilokus*, *bilocus* és hibásan *bilotus*). E jelvény és eszköz, az idézőpecsét latin neve meg már Szent László és Kálmán király törvényeiben: «*judicis*» és «*regis sigillum*».

A kizárás módszerével eljutottunk tehát addig, hogy ércpecsétünk nem lehet más, mint ily királybírói idézőpecsét: «*billog*». Ámde ezt pozitíve is bizonyítanunk kell.

Ércpecsétünk valódiságát és esetleges hazai analógiáit kutatva felkerestem Társaságunk alelnökét, Varjú Elemért, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztályának igazgatóját. Csodálatos tudásának és tárgyismeretének köszönhetem, hogy pár perc múlva kezeim közt volt ércpecsétünk valódiságának és rendeltetésének kétségtelen tárgyi bizonyítéka. A Történeti Osztály XI. századi emlékei közt őrzött, füllel ellátott, emlékéremszerű ovális bronztárgy ez, mely ha nem is ugyanazon ötvös kezéből, legalább is ugyanazon öntőműhelyből került ki, mint ércpecsétünk. Ennél valamivel nagyobb, de jóval súlyosabb, vastagabb és plasztikusabb kivitelben a sárkánykígyón álló, kiterjesztett szárnyú Szent Mihály arkangyalt ábrázolja. Fejét dicskör veszi körül, ferde vágású szemei, könyökben meghajtott jobbjának tartása, lábfejeinek állása, palástjának mellén hármassal redőt vető háromszögű előrésze, tökéletes mása ércpecsétünk ábrázolásának. Jobb-
jában függőlegesen tartott lándzsáját a sárkány torkába dőfi, kinyújtott baljában a szokott iconographiai ábrázolásoktól eltérőleg, mint pecsétünkön a király, keresztres országalmát tart.² Az

14. kép.

¹ Mabillon id. mű 124, «*Sigilliferi dicti Notarii*» és Giry id. mű 840: «*Sigillifer, sigillator*».

² Dr. Genthon István barátom, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Osztályának tisztviselője, volt szíves

országalma keresztje háromlevelű, virágszerű, ugyanolyan, mint aminőt Hódító Vilmos normann herceg (1035—1066), majd angol király (1066—1087) trónpecsétjén, a baljában tartott országalmán látunk.¹ A Szent-Mihályos érmet lásd a 15. képen. Az érme füle ércpecsétünkével egyező alkotású, előre hajló (16. kép). Símára kopott hátlapján nincs ábrázolás. Mindkét öntvényünk hátlapján, peremének alsó részén azonos formájú horpadás vagy nyomódás látszik, nyilván az öntőmintából való kiemelésük alkalmával keletkezett. Szent Mihályos érmeünk súlya 130,2 gr,

15. kép.

magassága 70 mm, füllel 85 mm, szélessége 67,8 mm. A Magyar Nemzeti Múzeum Régiség-tára 1890. december 6-án szerezte Wiesinger Mór kereskedőtől. Növedéki naplószáma 127—1890. 10.

Hazánkban a gyulafehérvári (erdélyi) és veszprémi püspökség, a vasvári káptalan, továbbá a csornai és hantai prépostság viselte védőszentjével

figyelmemet felhívni a pécsi Püspöki Múzeum kőtárának egy románkori angyal reliefjére, mely mellére szorított jobbában szintén keresztos világolyót tart. L. Szőnyi Ottó: A pécsi Püspöki Múzeum kőtára. Pécs, 1906, 215—16. l. 700. szám, 228—29. kép.

¹ Trésor de numismatique. II. Sceaux des rois et reines d'Angleterre. Paris, 1835. Pl. I. 2.

Szent Mihály arkangyal nevét. A két utóbbi kései alapításánál fogva nem jöhet tekintetbe. De hogy az előbbieik közül is a veszprémi püspökséggel kell vonatkozásba hozni tárgyalt érmünket, arra ismét *Pray Györgyöt* kell tanúul idéznünk. Fentemlített Syntagmája I. táblájának 1. képén a második legrégebb hazai idézőpecsétünknek primitív rajzát adja, melyről eddig tudomásunk volt. A kerek pecséten Szent Mihály arkangyal kiterjesztett szárnyú és karú félképe látható «+ SIGILLVM CITATIONIS» körirattal (17. kép). A mű 5. lapján c jegyzet alatt olvassuk, hogy a pecsét a veszprémi káptalan 1264. évi oklevelén függ.¹

Ezen felirattal meghatározott rendeltetésű emlék világot vet az ugyancsak Szent Mihály képét viselő másik emlékre, imént leírt nemzeti múzeumi érmünkre és közvetve ércpecsétünkre is. Az, miként a veszprémi székesegyház védőszentjét ábrázoló korbelti utóda, nyilván ezen egyház püspökének vagy káptalanának kezdetlegesebb kivitelű, korai idézőpecsétje volt. Már a XI. században nagyterjedelmű birtokok, tömegtelen szolganép felett rendelkezve, udvarbírája útján — úgy a püspök, mint káptalana — joghatóságot gyakorolt, perbeidőző pecsétre is szüksége volt. Kálmán király I. törvénykönyvének 2. fejezete beszél a püspökségeken évenként kétszer, Szent Fülöp és Jakab apostolok napján és Szent Mihály arkangyal nyolcadán tartandó zsinatokról: «ad quam quicumque etiam sine sigillo vocatus non venerit, reus iudicio erit». Erre tehát még nem volt okvetlenül szükséges a püspöki idézőpecsét, de a király ugyanezen törvénykönyvének 5. fejezete már kimondja, hogy «a püspökök és ispánok vagy mások udvari papjait a püspök vagy érsek pecsétjével kell törvénybe

16. kép.

17. kép.

¹ Appensum est litteris Capituli Vesprimiensis ann. 1264., az eredeti oklevelet nem sikerült felkutatnom.

idézni» («Episcoporum et comitum capellani vel reliquorum, *per sigillum episcopi vel archiepiscopi* ad causandum cogantur»); ugyanennek 6. fejezete pedig rendeli, hogy «ha egyházi személy visel pert világi ember ellen, a világit a bíró pecsétjével hívják» («*per iudicis sigillum* laicus

18. kép.

cogatur»), «ha pedig világi ember perel pappal, akkor a püspök vagy érsek pecsétjével idézzék meg a papot» («si vero laicus habet causam cum clerico, *per sigillum episcopi* vel *archiepiscopi* clericus cogatur»). Ily korai, *püspöki idézőpecsét-*

19. kép.

nek, mégpedig a veszprémi püspök idézőpecsétjének kell e Szent Mihály-os érmet tartanunk.

Azonos öntőműhelyből származó, megegyező kivitelű mása, az I. Endre király nevét és képét viselő, immár kétségtelenül eredeti ércpecsétünk pedig per analogiam nem lehet más, mint *király-*

bírói idézőpecsét. Nemcsak a magyar, de talán az általános pecsétannak is legrégibb ilyenemű emléke.

Mielőtt a pecsétküldés intézményéről szólnánk, lássuk ezen intézmény fennmaradt tárgyi emlékeit. Az eddig ismert legrégibb hazai idézőpecsétet ugyancsak *Pray György* közli kezdetleges rajzban 2. képül Syntagmája I. tábláján. Buzád—Hahót nemzetségbeli Terestyén comes, a királyi praecók (csöszökök, kajáltók, bertenek, hirdetők) ispánjának bölényfejes pecsétje ez, mely, mint *Pray* műve szövegében megemlíti, egy 1255. évi oklevelén függ.¹ Körirata: «+ COMES TRISTANVS ME MISIT». Az oklevelet gyönyörű vésetű pecsétjével a Magyar kir. Országos Levéltár őrzi. (18. kép.)²

Terestyén ispán mint Muraközben, az ország délnyugati határán birtokos, nyilván egy szomszédos karinthiai úr, Truhzeni Ottó pecsétjét vette mintául. Jóval korábbi, 1193 körüli oklevelén függő, vágató lovast ábrázoló kameás pecsét ez, körirata: «+ OTT DE TRVSEN MISIT ME» (19. kép.)³

Úgy lehet, az idézőpecsét külföldi tárgyi emlékei közé tartozik a bécsi Kunsthistorisches Museum III. 3472. leltári számú, XIII. századi bronzpléhből készült, belül üres, füllel ellátott érme, mely előlapján dült pajzsban a veronai Scaligeri fejedelmi család címerét mutatja.

Megemlíttük itt még a cseh országos bíróság XIV. századi réz-pecsétnyomóját, melyet a prágai cseh Országos Levéltár őriz. Legendája: «+ S(igillum).IVSTICIE.TOCIVS TERRE SCI WENCEZLAI.DVCIS.BOEM.» Rajta Szent Vencel teljes páncélzatban álló képe látható, jobbában iratszalogot lebegtet: «WENCESLA.CITAT AD

¹ Syntagma 5. lap, f. jegyzet: «Appensum litteris ann. 1255, quarum hoc initium est: Nos Tristanus, Comes Praeconum Domini regis cet».

² Dl. 421. Az oklevél szövege kiadva: *Fejér*, Codex Diplomaticus IV/2. 357. és *Wenzel*, Árpádkori Új Oktm. XI. 422. V. ö. *Kardásonyi*, Magyar nemzetségek II. 125.

³ Az oklevél eredetije a bécsi Staatsarchivban Orig. Ausz. Ank. Reg. Nr. 585. zu 1198. jelzet alatt őriztetik. Szövegét közli *Aug. Jaksch*: Die kärntner Geschichtsquellen. Klagenfurt, 1904. (Mon. Hist. Ducatus Carinthiae. III.) 543. l. V. ö. Fontes rer. Austr. II. 39., 96—97. l. zu nach 1192. V. ö. *Erben*, *Schmitz—Kallenberg*, *Redlich*: Urkundenlehre III. Teil. *Redlich*: Die Privaturkunden des Mittelalters (*Below—Meinecke*: Handbuch. Abt. IV.), 1911. 110., *Th. Ilgen*: Sphragistik (*A. Meister*: Grundriss I — 4.). 1912. 7.

IVDICIVM» felirattal, balkezében sasos pajzsot és csillagos zászlót tart. Lábainál az országbíró keresztbevetett lábbal ül, jobbában levél van, baljában pálcát tart (20. kép).¹ A pecsétnyomó fogantyúja oroszlán-alakot ábrázol.

A pecsétküldés, pecséttel való törvénybeidőzés intézménye nyugatról származott hozzánk. A leges Wisigothorum, Alamannorum és Baiuvariorum már ismerik ezen törvénykezési eljárást.²

Mivel a fentebb közölt XIV. századi cseh országos bírói pecséttel Szent Vencel herceg († 935.) nevében idézik perbe a feleket: «Wencesla citat ad iudicium», Šufflay azt következteti, hogy a csehek már a X. század elején éltek a pecsétküldéssel.³ Forrásaikban csak Prágai Kozma († 1125.) krónikája említi először a perbeidőzés e módját.⁴

Mi azonban aligha szláv forrásból, e közeli szomszédainktól, hanem bizonyára a távolabbi nyugatról, a frank-bajor törvényekből, melyeknek hatása legelső törvényhozásunkon, Szent István király Decretumaiban, leginkább érezhető, vettük át e szokást.

Hazai forrásainkban a pecséttel való idézésről Szent László és Kálmán király törvényeiben olvasunk először. Szent László I. törvénykönyvének 42., III. törvénykönyvének 3., 25. és 26., továbbá Kálmán király I. törvénykönyvének 2., 5., 6. és 14. fejezetei tüzetesen szabályozzák a pecsétküldést az egyházi és világi, a legfelsőbb és alsóbbfokú bírászkodás terén,⁵ de arról, mint szokásos gyakorlatról beszélnek, tehát kétségtelen, hogy már előbb, I. Endre király korában is divatban volt.

A király nemcsak udvarában, hanem a régi frank királyok példájára, az országban utazgatva, vidéken is gyakran ült törvényt. Távol-létében az ő pecsétjével, személye képviseletében a nádorispán ítélkezett. Az ügyek elszaporodásával a király személyes bírászkodása helyébe fokozatosan a nádor kúriai bírászkodása lépett. Szent

László a királyi kúriából távozó nádort helyettes állítására kötelezte, ki tőle a király pecsétjét átvette és távolléte idején a király képében ítélkezett. Ennek funkciójából alakult ki később az udvarispáni hivatal. De a királyi személyes ítélőszéket a nagy számban jelentkező peres felek túlterhelték, másrészt a nép nagy része ritkán vagy sohasem jutott abba a helyzetbe, hogy panaszával a király vagy a nádor színe elé jusson. Szent László ezért a vidékre királyi bírakat küldött, kiket a későbbi, XII. századvégi és XIII. századi források idézőpecsétjükéről *billogosoknak* neveznek. Kálmán, mint fentebb láttuk, a zsinati bírászkodást léptette életbe, melyben a püspö-

20. kép.

köknek és általában a papságnak nagy szerep jutott. Ő szabályozta az egyházi és világi személyek közt felmerült ügyekben követendő eljárást is. Az egyháziakat törvényei szerint, mint láttuk, csak a püspök vagy érsek pecsétjével lehetett törvény elé idézni.¹

Szent László és Kálmán e tárgyban tett törvényes rendelkezései azonban nyilván nem minden tekintetben és nem egész terjedelmükben újítások. Részben bizonyára csak reformjai a korábbi bírászkodásnak és tüzetesebb szabályozása, kodifikálása a régi törvénykezési eljárásnak. Királybírakkal például már korábban is találkozunk. I. Endre fentírt 1055. évi tihanyi alapítólevelé-

¹ *Hermenegild Jireček: Slovanské právo v Čechách a na Moravě. II. Prága, 1864. 224—25. és u. a.: Das Recht in Böhmen und Mähren. 1866. II. 171.*

² *Mon. Germ. Hist. Leges 2° Tom. III. 139.; 4° I. Bd. I. 65.; I. Bd. V/1. 83, 86.*

³ *Šufflay Milán: Az idézőpecsét a szláv források világánál. Századok, 1906: 297—98.*

⁴ *Chronica Boemorum. Lib. I. cap. 3. Mon. Germ. Hist. Script. Nova Series II. Berlin, 1923. 9.*

⁵ *Millenniumi Magyar Törvénytár. I. köt.*

¹ *Hóman—Szekfü: Magyar történet I. 319—21.*

nek záradékában egy Cupan nevű iudex szerepel az ország egyházi és világi előkelőinek névsorában.¹ Szent László III. törvénykönyvének 2. fejezete I. Endre és Béla herceg korabeli összeírással kapcsolatban megemlékezik a Sarchas nevű iudexről. Az 1075. évvel keltezett garamszentbenedeki alapítólevélben «Andreas iudex»-ről olvasunk,² Szent László 1083—1095 közti pannonhalmi összeírásában a királyi pristaldusok közt «iudex Peder caluus»-szal,³ az 1086. évről keltezett bakonybéli összeírás legrégibb részeiben «Bere iudex»-szel, ezután Batu fiával, «Paulus iudex regis»-szel ismerkedünk meg.⁴

Mindez tanúsítja, hogy I. Endre korában nem anachronizmus királyi bíróról, meg a király nevét és képét viselő bírói idézőpecsétről beszélni.

A nyugati pecsétteni irodalomban mindmáig kérdés tárgya, hogy pecsétetes levél, pecsétnyomóval lenyomott pecsétjegy vagy maga a pecsétnyomó vagy egyéb jelvény volt-e tulajdonképpen az idézőpecsét?⁵

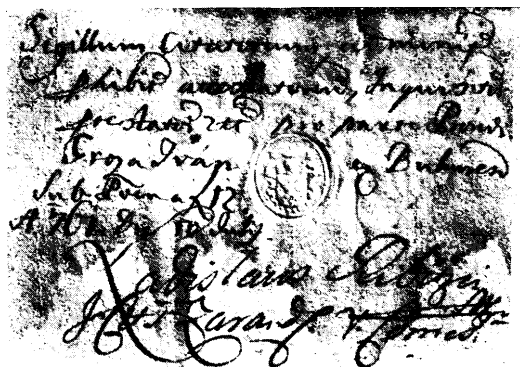
A pecsétküldés, pecséttel való idézés működése Szent László és Kálmán törvényeiben: *sigillum mittere*, *sigillum projicere*, *sigillum dare*, *cum sigillo vocare*, *per sigillum cogere*, csakis pecsétre és nem pecsétetes levélre érthetők. Eddig ismert legrégibb hazai idézőpecsétjeink, Terestyén comes 1255. évi és a veszprémi káptalan 1264. évi «*sigillum citationis*»-ai természetesen már pecsétnyomóval lenyomott pecsétek és kérdés, hogy a XIII. század második felében magát ezen pecsétnyomót vagy a vele nyomott pecsétjegyet küldték-e az idézendő félre? A királybíráink korábbi népies «*billogos*», «*bilochus*», «*bilocus*», «*bilokus*» és hibás «*bilotus*» nevéből kikövetkeztethető *billog* szó⁶ azonban azt bizonyítja, hogy tisztük

eszköze nem a szó későbbi értelmében vett pecsét vagy az egyetlen királyi *typarium*, hanem az írástudatlanok által is érzékelhető bizonyítójel, igazolójegy, bírósági jelvény volt, melyet, mint fenttárgyalt két ércbillogunk füle is tanúsítja, a jogosított bíró nyakbavetve viselt.¹

Királyságunk két első századában, úgy látszik, az ily billoggal való idézés volt a törvénybehívás egyetlen ismert alakja és módja. Úgy az egyházi, mint világi bíróságoknál gyakorlatban volt. Mindig az alperes illetékes bírójának poroszlója, pristaldusa vitte az idézett félre. A pecséttel való idézés a megyei és városi bírászkodásban a legújabb korig, a XIX. század derekáig fennmaradt. Ilyen 1761. évi zárándmegyei alispáni idézőpecsét, «*sigillum citatorium*» legutolsó, 21. képünk.²

Mindezzel, azt hisszük, ércpecsétünk rendeltetését is sikerült bebizonyítanunk. Az I. Endre viaszpecsétjét utánzó királyi ércbillog közvetve Szent István király trónpecsétjének ábrázolását is mutatja, s így a magyar pecséttant időben teljes száz évvel viszi vissza. Egyetlen hazai analógiájával, a Szent Mihály képét viselő veszprémi püspöki ércbilloggal a magyar jogtörténet legrégibb tárgyi emléke.

JAKUBOVICH EMIL.

21. kép.

¹ Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt. 186—87.; Szentpétery: Magyar*oklevéltan 46—47.

² Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltári törzsgyűjteményében. V. ö. Hornyik János: Az idézőpecsétről. Magyar Akadémiai Értesítő. Philosophiai, törvény- és történettud. oszt. IV. köt. 1864. 41—53.; Viski Károly: Bírőpecsét. Népünk és Nyelvünk. Szeged, 1930. 98—110.

¹ Id. hely.

² Knausz: Monumenta Eccl. Stringoniensis I. 58.

³ Pannonhalmi Rendtört. I. 591.

⁴ U. o. VIII. 269. l. Váczy Péter: A magyar igazságszolgáltatás szervezete a XI—XII. században. Miskolc, 1930. 7—9.

⁵ H. Bresslau: Handbuch der Urkundenlehre I. 2. 684.; Redlich: Privaturkunden 107.; Ewald: Siegelkunde 29—30.; Ilgen: Sphragistik 6—7. stb.

⁶ A «*bilochus*» név XII—XIII. századi adatait összegyűjti Váczy id. mű 15—16. A *billog-bélyeg* — honfoglaláselőtti török jövevényszó nyelvünkben. L. Gombocz—Melich: Magyar Etymologiai Szótár I. 351—52, 405. Irodalma u. o.

A KISTAPOLCSÁNYIAK.

(Harmadik, befejező közlemény.)

Tapolcsányi Pál nővére Ilona Enyingi Török István pápai kapitányhoz ment nőül. Férjének első dolga az volt, hogy sógorának halála után Hrussó várát és Kistapolcsányt tartozékaival együtt elfoglalta. Ez ellen a királyi kincstár már 1611-ben tiltakozott,¹ Török Istvánt pedig felhívta, hogy a köteles leány- negyedét vegye fel. Minthogy Török sem a birtokokat visszaadni, sem a leánynegyedét felvenni nem akarta, Thurzó nádor őt 1612-ben maga elé idézte, ugyanakkor pedig Bars vmegyének meghagyta, hogy Hrussót és Kistapolcsányt az ügy eldőltségéig sequestrálja.² Török István a győri káptalan útján felhívattott, hogy a Hrussó várára, Kistapolcsányra és tartozékaikra vonatkozó okleveleket az esztergomi káptalanban 15 nap alatt mutassa be. E felhívásnak azonban eleget nem tett,³ sőt 1612 máj. 12-én Tajnay Györgyöt hrussói és kistapolcsányi várkapitánnyá nevezte ki, miként azt az e napon kelt szerződés tanúsítja. E szerint «leszen fizetése kézpénz más félszáz forint, tiz reff granatt, egy rokamall belles, záz sapu zab, eöttven zapu búza, negy vereo ártanj, tizeneöth báránj, tiz ako bor, egy kocsisanak tizenket reff kentula, harmad magaval aztala, negy lovara elegendő zena.»⁴ Minthogy Török István a birtokokat kiadni nem akarta, a kir. kincstár pert indított ellene.

Ezalatt Bossányi János és Farkas, valamint Onory Anna † Bossányi István özvegye, mint fiának Zsigmondnak gyámja, továbbá Baracskey István a † Tapolcsányi Pállal kötött egyezség értelmében utóbbinak nagyugróci, kalacsnai és pázsiti birtokrészeibe magukat bevezettették, ami ellen Görgey Margit,⁵ Bossányi Mihály neje, és Enyingi Török István, nejével, Tapolcsányi Ilonával tiltakozott 1612-ben.⁶

A következő évben Závadát, másképp Kisvalkócot, melyet még bátyja Pál vetett zálogba, újabb 225 frt ráfizetés mellett Bokross Benedeknél hagyja zálogban úgy, hogy a zálogösszeg 1060 frtot tesz ki.¹ Ugyanezen évben Hathalmy Dániellel ő és férje a vármegye előtt megegyeznek abban, hogy a köztük fennforgó összes peres ügyekben a nádor által kinevezendő bírák döntenek.²

1614. évről olvassuk, hogy Török István és neje, Zay András, Barthakovich Péter és Bory Mihály özvegye, mint Széplak birtokosai beperelték Forgách Zsigmondot és Miklóst, Prini Ferencet, Fanchy Györgyöt, Baranyay Gáspárt, Brogyányi Endre özvegyét és Priderovich Borbálát, előbb Kókay Gáspár, majd Bellay István nejét, mint Kókay Gáspár árváinak gyámját, brogyáni társbirtokosokat, hogy a brogyáni lakosok marhái az Ondrosovina és Ostriverch közti erdőben károkat okoztak. A marhákat be is hajtották. A vármegye előtt a tanúk a vádlók ellen vallottak, minek következtében keresetükkel elutasították őket s a marhákat a brogyániaknak vissza kellett adniok. A kir. kúriához fellebbeztek.³

Tapolcsányi Ilona 1614 júl. 15-én még életben volt, mint ezt a határjárási jegyzőkönyv, melyet a Turchányi-család kérésére Szerdahelyi Mihály nyitrai alispán Széplakon végzett, bizonyítja.⁴ A következő év tavaszán halhatott meg. Ekkor kelt végrendeletében ugyanis Hrussó várára és Kistapolcsányra vonatkozó összes jogait és korláthkői birtokrészét férjének Török Istvánnak hagyományozza, a Tapolca-folyón levő malmot pedig a pápai predikátorokra hagyja.⁵ A végrendelet ellen Szelezsényi István és neje a garamszentbenedeki konvent előtt tiltakoztak.⁶

Tapolcsányi Ilona halála után a kir. kincstár

¹ OL. NRA. f. 659, 36.

² U. o. f. 539, 3. és 4.

³ U. o. f. 110, 31.

⁴ Gr. Révay-család tajnai ltára.

⁵ Tapolcsányi Pál özvegye e szerint másodszor ment férjhez.

⁶ OL. NRA. T. VII. 8. és 9.

¹ Garamszentbenedeki lt. J. 570.

² OL. Acta Paul. 163, 46.

³ OL. NRA. f. 119, 24. és 25.

⁴ † Szerémi Odescalchi Artur hg.-nél.

⁵ OL. T. VII., 20.

⁶ Garamszentbenedeki lt. LL. 123, 96.

is komolyabban látott a munkához. A király elrendelte, hogy a nádor Enyingi Török Istvánt a Hrussóra és Kistapolcsányra vonatkozó okiratok felmutatására hívja fel és az ügyben végleges ítéletet hozzon.¹

A nádor 1615 jún. 16-án és a következő napokon tartotta ítélőszékét Nagyszombatban, amikor Koszthaniczai Kithonich János mester kir. jogügyigazgató közbejöttével az ügyet tárgyalta és Hrussó várát, Kistapolcsányt, valamint tartozékait a Kistapolcsányiak férfiágának magvaszakadtával a kir. kincstárra visszaháramlott jószágoknak mondotta ki. Enyingi Török István, hunyadi örökös főispán és pápai kapitány nevében Vásárhelyi András, továbbá Szelezsényi István, Bajnay Rozina férje és Bende Miklós, Csuka Mártonné Lüley Erzsébet nevében, vettek részt a tárgyaláson. Török István a király ítéletében megnyugodott és megígérte, hogy sz. Mihály napjáig Hrussó várát stb. átadja. Azt kívánta azonban, hogy a zálogösszeg neki megtérítessék és ennek igazolására felmutatta Tapolcsányi Ilona végrendeletét, mely az ottani nemesek pecsétjével és aláírásával volt ellátva. Szelezsényi István és Bende Miklós az eljárás és ítélet ellen tiltakoztak.²

A nádori ítélet értelmében a nyitrai káptalan Kistapolcsányt a kir. kincstár részére lefoglalta, mely alkalommal Szelezsényi István és Csuka Márton 4200 frt zálogösszeg visszafizetését követelték.³

Ezalatt Bécsben már új adományosról is gondoskodtak. Báró Ruber György, Ófelsége kapitánya és Miksa herceg tanácsosa és kamarása volt arra kiszemelve, hogy fivérével Ruber János-sal a Hrussó—kistapolcsányi uradalmat megkapja. Úgy látszik, Ruberéknak 30,000 frtot kellett érte lefizetniök, legalább a szerződésben, melyet Ruber György báró 1615 aug. 25-én Orosdi és Szádvári Pethe László báróval, Torna vármegye főispánjával kötött, Ruber báró arra kötelezte magát, hogy Prágába megy és arra fog törekedni, hogy a 30,000 frt zálogösszeg fejében, melyet Pethe László Rubernek lefizet, a zálogjog Pethére szálljon át s az előjog neki biztosíttassék Hrussóra

és Kistapolcsányra. Pethe László igéri, hogy a 30,000 frtot szept. 29-én lefizeti.¹

Thurzó György nádor ugyanazon évi szept. 19-én meghagyja az esztergomi káptalannak, hogy a nádori ítéletet hajtsa végre és Hrussót, Kistapolcsányt stb. Enyingi Török Istvántól és érdektársaitól vegye át. Az eljárást Zkolek Imre nádori megbízott és Bánovszky Simon esztergomi kanonok foganatosították.

Okt. 12-én megjelentek Kistapolcsányban a szomszédokkal: Konkoly Péter Nagyszelezsényből, brodi Zongor Mihály, Kókay Boldizsár Bars vármegyei esküdt Brogyánból; Peleskei Eördegh László Zsámbokrétról, ifj. Thurchány János Turchánból; Viszocsányi Gáspár Nagyszelezsényből, Szenthlásló István Pázsitról, a nyulakszigeti apácák nevében Dewatek István kolosi tisztjük és Belycza Tamás szintén Kolosról, azonfelül Ghimesi Forgách Péter, Eszterházy Pál, Forgách Zsigmond, Konkoly Péter, Kosár Benedek és Viszocsányi Gáspár megbízottai és sok jobbágy.

A bizottság végigjárta Kistapolcsányt és összes tartozékait, amelyeket Tapolcsányi Ilona birtokolt, és Ebeczky Imre nagyszombati harmincadosnak adta át Török István tiltakozása mellett. Szőlcsényi Miklóst, Török Istvánnak tisztjét pedig felhívták, hogy a Kistapolcsányra vonatkozó összes okmányokat a káptalannak szolgáltatassa be; mire utóbbi azt felelte, hogy Török István emberei azokat már előbb Nagyszombatban a káptalanban elhelyezték.

Ugyanazon napon Szelezsényi István, felesége nevében és Sámoly György, mostohaleánya Bajnay Fruzsina nevében a garamszentbenedeki konventnek revizionális leveleivel megjelentek s ellenmondottak azzal, hogy a kistapolcsányi birtokoknak ők törvényes örökösei és hogy Rozina (Szelezsényiné) a kistapolcsányi kastély és város egyik részének birtokában volt és van is. Hasonlókép Kereskényi Pál felesége Tapolcsányi Kata, István fia Jánosnak leánya, továbbá Erneő Tamásné Tapolcsányi Julianna, ugyanazon Jánosnak leánya, valamint Járay Lászlóné Tapolcsányi Borbála, szintén Jánosnak leánya, végül Zobonya Györgyné Lüley Anna és Chuka Mártonné Lüley Erzsébet nevében az egész eljárásnak ellenmondottak.

Ugyanazon napon Knezsicre mentek, ahol

¹ OL. NRA. f. 599, 18.

² † Szerémi Odescalchi Artur hercegnél.

³ OL. NRA. f. 110, 10.

³ U. o. NRA. f. 109, 15.

az említetteken kívül Sámoly György, Szöllősy János és Bokross Benedek is megjelentek, velük Herdo Miklós bíró, Kovács János, Kocsma Máté esküdtek, Másik János szabados, a káptalanak apátii jobbágysai. Itt Knezsicnek félbirtoka ellen tiltakoztak. A nádor embere Tapolcsányi Ilona részébe a tiltakozás dacára a kir. kincstárt bevezette.

Okt. 13-án Malonyán voltak. Oszichka Lőrinc thaszári plébános, Zobonya Pál, Bokross László, id. Bokross György, Zobonya György és a káptalan thaszári jobbágysai: Mikes Ferenc bíró, Greggh Miklós esküdt, Zámbo Boldizsár és István jobbágysok voltak jelen. A kir. kincstárt beiktatták.

Okt. 14-én Kisvalkócra mentek, ahol Szöllősy János Némethiből, Zobonya Pál vármegyei esküdt Kissáriból, Berky Miklós Kistapolcsányból stb. vettek részt. Itt Bokross Benedek tiltakozott azért, mert Kisvalkócot neki Tapolcsányi Pál és Ilona 1060 frton zálogba adta. A garamszentbenedeki konvent 1613 júl. 23-án kelt záloglevelét is felmutatta. Mindennek ellenére a nádor embere Kisvalkócot lefoglalta.

Ugyanaznap a kir. kincstárt Össöd birtokába, ahová «propter metum Turcarum» nem mehettek, valamint Győrödbe is beiktatták, Szelezsényi István tiltakozása mellett.

Okt. 15-én Hrussó várában jelentek meg. Kivülök ott voltak Konkoly Péter, Zobonya Pál, Bokross Benedek Kis-Vezekényről, Thurchányi János és Szenczy János Bars vármegyei főszolgabíró. Itt Török István, Szelezsényi István és Csuka Márton átvették a 4200 magy. frtot, amely összegre Hrussó vára tartozékaival együtt lekötve volt és a várat átadták. Pápai Vízelethy János, Török István megbízottja, a Hrussó várára vonatkozó okiratokat egy ládában átadta. A pénzt Ebeczky Imre fizette ki, amelyből Török István 2100, Szelezsényi István és Csuka Márton szintén 2100 magy. frtot kaptak.

A beiktatás ellen Kalacsánra vonatkozólag Apponyi Péter és Pál nevében Üreghy György tiltakozott oly alapon, hogy azt Cziráky Zsuzsanna és Tapolcsányi Pál nála 1650 frton zálogba vetették. Hasonlóképp tiltakozott Zay Endre nevében Jeszenszky János Széplakon illetőleg, melyet Tapolcsányi Pál neki 2000 frton lekötött volt.

Végre okt. 16-án a nádor megbízottja a kir.

kincstár képviselőjének kérésére Hrussó várának tartozékaiba is elment Zongor Mihállyal, Kókay Boldizsárral, Thurchányi Jánossal és Belicza Tamással, az apácák képviselőjével, és a kir. kincstárt Kalacsna egész, Nagyugróc fél és Pázsit rész-birtokába bevezette. Itt Bossányi Miklós saját és Barachkay István nevében ellenmondott. Ugyanazon napon Nagyugrócon ellenmondott Szent-lászló István Görgey Margit, Bossányi Mihály neje nevében, miután e félbirtokot 2000 frton zálogban bírták. Ennek igazolására felmutatta a nyitrai káptalanak 1610 aug. 10-én kiadott záloglevelét.

Másnap Széplakon voltak. Itt Micsinszky János tiltakozott Zay András nevében, aki azt Tapolcsányi Jánostól 2000 frton zálogban bírta. A garamszentbenedeki konventnek 1611 szept. 17-én erről szóló levelét is bemutatta. Thurchányi János is tiltakozott azon alapon, hogy a Thurchányi nemeseknek joguk van a Thurchán és Széplak közti határok rendezésére.

Végül Szelcsénbe jutottak, ahol Peleskei Eördögh László és Szerdahelyi János mondtak ellen. A nádor embere a tiltakozás dacára a kir. kincstárt a Szelcsénben levő birtokba és nemesi kúriába is bevezette.

Utolsó nap okt. 28-án Balásffy István tiltakozott a káptalanban mostohagyermekai, Rakolupszky Zsuzsanna, Jusztina és Ilona, nemkülönben saját leánya Ilona nevében, aki † Simonyi Erzsébettől származott, egy pázsiti birtokrész miatt, melyet felesége zálogjogon birtokolt s azt a zálogösszeg lefizetéséig továbbra is birtokolni akarta.¹

A tiltakozók közül csak Bokross Benedekről olvassuk, hogy a kisvalkóci birtokot a vármegye közbelépésére a kir. kincstártól 1616-ban visszakapta.²

A Hrussó—kistapolcsányi uradalmat a király 1616 jan. 16-án kelt adománylevelével Hethesi Pethe László bárónak és nejének Kapy Annának adományozta, mindkét nemre kiterjedő utódlási joggal.³ Pethe László 46,000 magy. frtot, azaz 57,500 rajnai frtot fizetett le Suter Péter «hof-

¹ Eredetije † szerémi Odescalchi Artur hercegnél.

² OL. NRA. f. 120, 21, 22.

³ Eredetije függő pecsét alatt † szerémi Odescalchi Artur hercegnél.

kriegszallmeister» kezeihez 1616 május 18-án.¹ Az adományosokat Lipthay Imre kir. ember és Ghadóczy Benedek esztergomi kanonok, komáromi főesperes vezették be ugyanazon évi szept. 7—11. napjain.²

Ezzel a Kistapolcsányi-család évlapjai lezárulnak. 1586-ban olvasunk Kistapolcsányi Juliannáról és férjéről Thuróczi Péterről, akiknek Kistapolcsányi Boldizsár Felső-Elefánton, Kis-uccán levő egész népes telkét 54 frton zálogba veti,³ de a családfán elhelyezni nem tudjuk. Sokkal később, 1659-ben szerepel Kistapolcsányi Anna, Rósa Mihály neje,⁴ akinek atyja megnevezve nincs, s ez okból a családfába szintén nem illeszthető.

A Tapolcsányi névvel később is találkozunk. Ezek azonban már más Tapolcsányi-család tagjai. II. Ferdinánd király ugyanis Tapolcsányi Andrást alias Koritkovithot és fivéreit: Mátyást, Jánost, Mihályt és Istvánt, valamint Borbála nővérüket

1631 dec. 7-én nemességre emelte. A család Nyitra vármegyéből származott.

Még egy Tapolcsányi-családról tudunk. I. Lipót király 1665 március 4-én Szolcsányi Mártont, Kralowich Dovrany Jánost, továbbá Hudezovicz Jánost, Istvánt és Györgyöt, valamint Nyitray Márton atyafiakat Szolcsányi Márton szepesi kanonok érdemeiért közös címeres nemeslevélen a nemesek sorába emelte és a Tapolcsányi névvel ruházta fel.¹ Ezeknek azonban a régi Kistapolcsányi családhoz semmi közük.

Az általunk tárgyalt régi Kistapolcsányi-család címerét Kistapolcsányi Jánosnak a kistapolcsányi templom falában elhelyezett, 1598-ból való sír-emlékén látható címere után itt rajzban bemutattuk.²

Dr. HAICZL KÁLMÁN.

¹ A nyugta eredetije u. ott.

² Az eszterg. káptalan 1618. évi átirata ugyanott.

³ Nyitr. kápt. lt. Prot, 35. 81.

⁴ Garamszentbenedeki lt. A. 4. 20.

¹ A címeres nemeslevél eredetije bőrhártyán függő pecséttel † szerémi Odescalchi Artur herceg birtokában volt.

² Az egész sír-emlék rajza megjelent a «Turul» 1890. évfolyamában, 131. l. — A címerről lásd még Siebmacher magyar részét, 653. l. 456. tábla.

A. M. KIR. ORSZ. LEV. TÁR.
KÖNYVTÁRA

A Kistapolcsányiak
címere.

VEGYES.

Garázda Péter könyvtárának címeres darabja.

Garázda Péter a magyarországi humanizmus egyik legképzettebb és legtehetségesebb tagja volt. Minden kis adat, amit róla kikutathatunk, egyúttal a magyar humanizmus képeinek kiépítését szolgálja. Könyvtárának maradványait már volt alkalmam könyvemben összefoglalóan ismertetni,¹ s ha most visszatérek rá, azért teszem, mert a bécsi Nemzeti Könyvtárban még egy kéziratot sikerült találnom, mely a címer tanúsága szerint, valamikor kétségtelenül az övé volt. A kézirat (Cod. lat. 717)² Lactantius Firmianus (260—340) latin egyházi írónak több munkáját tartalmazza: hét kötetes főművét a «Divinae institutiones»-t, melyet a kereszténység védelmében írt, továbbá a «De ira Dei», «De opificio hominis» és «Carmen de Phoenice» című munkáit. A terjedelmes kötet még Ovidius Metamorphosisait és Venantius Fortunatus VI. századi keresztény-római költőpüspöknek «Carmen de pascha» című munkáját foglalja magában, melyet mások Lactantiusnak tulajdonítanak.

A kézirat kezdőlapjának díszé Francesco del Cherico, florenci miniátor munkáihoz közelálló modorban készült, e kor florenci kézíratainak jellemző fehér indafonataival, melyekbe medaillonok, állatok, madarak és puttók vannak közbe-közbe elhelyezve. A lap alján Garázda Péter címere tűnik elénk, úgy ahogy az a Bartolommeo Fontiótól másolt müncheni Macrobius kéziratban látható: kék mezőben vörös lángokból emelkedő, első lábaival gyökeres fenyőfát tartó, arannyal fegyverzett fekete vadkecske.

Evvel a kézirattal Garázda Péter könyvtára a fennmaradt kódexek számát tekintve, a kisebb magyar gyűjtemények között — Mátyás és Vitéz nagy könyvtárait nem számítva — az első helyre került, egyenlő rangra Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost gyűjteményével, melytől azonban lényegesen különbözik. Ez nagyobb humanista könyvtárat sejtet, amaz tisztán egyházi szerkönyvekből áll, s ha nem tételezzük fel, hogy Kálmáncsehi humanista könyvei mind elvesztek, azt kell hinnünk, hogy ilyenek talán nem is voltak s könyveinek száma nem sokkal haladta túl a ránk maradtakét.

Garázda négy fennmaradt könyve a következő: a müncheni Macrobius, a müncheni Cicero, a prágai

Justinus, s ez a most bemutatott Lactantius Firmianus. Esetleg még ötödikül ide tartozik egy régi görög kézirat is, melyet állítólag Garázda ajándékozott Janus Pannoniusnak.³ A négy előbb említett kódex mind Flórencben készült 1470 körül. Ha szabad ily kevés darab alapján bármi következtetést levonnunk, azt mondhatnók, hogy valószínűleg másféle kézirat, mint florenci nem is volt a könyvtárban. Családja nem volt vagyonos. Midőn mint Guarino Veronese tanítványa Ferrarában időzött, rokona, Janus Pannonius eszközölt ki számára 1465-ben szerzetesi javadalmakat a pápánál,² tanulmányainak elősegítésére. Nem tudjuk, mikor ment át Ferrarából Firenzébe, de 1469-ben az ottani humanistákkal már meghitt barátságban találjuk, s itt látjuk még 1471-ben is. Azt kell hinnünk, hogy anyagi helyzete közben még egyszer javult, mert Bartolommeo Fontio 1471 végén írott levelében, melyben vigasztalja a Vitéz-féle összeesküvés miatti kétségbeesésében, arra kéri, hogy azt a rövid időt, melyet a magyarországi zavarok lecsillapodásáig Páduában akar tölteni, fordítsa teljes lélekkel humanista tanulmányaira, melyektől nagyváradi kinevezése (Waradiensis praefectura) bizonyos fokig elvonta.³ Íme tehát a florenci idő alatt kétféle javadalmazást is húzott s ennek köszönhetette, hogy Flórencben könnyen és sokat vásárolhatott s magát tudományos könyvtárral felszerelhetette.

Hazajövet, Vitézzel való rokonsága miatt kegyvesztetten, bizonyára nem fordíthatott már annyi pénzt nagyúri passziójára. S a közvetlen kontaktust az olasz humanistákkal elveszítve, talán el is kedvetlenedett. Erre vall az a feltűnő körülmény, hogy gyűjteményéből csak tanuló évei alatt vásárolt könyvek merültek fel. Ezt a tényt, — ha könyvtárát ismét a Kálmáncsehiével hasonlítjuk össze, nagy sajnálattal kell megállapítanunk, mert Kálmáncsehi mind a négy könyve, pazar díszével, a magyarországi miniaturafestés remekei közül való. Nagylucsei Orbán, Filipecz is otthon állíttatták elő pompás kódexeket. Alig képzelhető tehát, hogy Garázda, ha 1472 után is rendelt volna még könyveket, ne foglalkoztatta volna az itthon működő kitűnő másolókat és miniatorokat.

Dr. Hoffmann Edith.

¹ Hoffmann E. Régi magyar bibliofilek. Budapest, 1929. 104—107. l.

² H. J. Hermann. Die Handschriften und Inkunabeln der italienischen Renaissance. Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. Wien. 1932. Neue Folge. VI. 3. 60. szám. A címet nem ismeri,

³ E. Abel. Petrus Garázda, ein ungarischer Humanist des XV. Jahrhunderts. Ungarische Revue 1883. 24. l.

² Huszti J. Janus Pannonius. Pécs, 1931. 235. l.

³ Bunyitay V. A váradi püspökség története. Nagyvárad, 1883. I. 293. l. csak Garázda János váradi várnagyot ismeri ugyan, de Fontio bizonyára jól tudta, hogy a közelmúltban milyen kinevezést kapott barátja.

TÁRCA.

Az 1933. évi varsói történeti kongresszus.

A történeti tudományok VII. nemzetközi kongresszusát augusztus 21—27-én Varsóban tartották meg. (28-án még egy teljes ülés volt Krakóban.) Nem lesz talán érdektelen, ha ennek Társulatunkat közelebbről érintő eseményeiről az alábbiakban röviden beszámolunk.

A kongresszuson a világ minden részéből egybeült kb. 900 résztvevő között magyarok is elég szép számban voltak s közülük 12-en tartottak a történettudomány különböző ágaiból előadást.

A kongresszus működése speciális bizottságokban, valamint a történettudomány ágai szerint csoportosított 15 szekcióban történt. Mindegyik szekció több ülést tartott előre kijelölt napokon, délelőtt vagy délután. Voltak azonban speciális ülések (séance speciale) is, a történeti földrajz, gyarmati történet, hadtörténet stb. köréből vett előadásokkal.

A Társulatunk által művelt tudományágak az I. szekció körébe tartoztak. Itt tartották az oklevéltani, címertani és genealógiai tárgyú, valamint a levéltári ügyekre és a történettudomány általános megszervezésére vonatkozó előadásokat, összesen négy ülésben. Több bejelentett előadás elmaradt. A szekcióban megtartott előadások közül megemlíthjük a következőket.

Augusztus 22-én Manteuffel J. varsói magántanár tartott előadást a varsói egyetem papyrus-gyűjteményének egyik érdekes darabjáról, egy oklevéltekercs fennmaradt részletéről a Kr. u. II. századból. Ugyanekkor Pulaski F. varsói meghatalmazott miniszter a Lengyelország és Franciaország közötti diplomáciai érintkezésre vonatkozó oklevelek gyűjteményét ismertette.

Augusztus 23-án először e sorok írója tartott előadást az okleveleinken található kancelláriai jegyzetekről, és ez alkalommal különösen azoknak az általános diplomatika szempontjából való jelentőségét fejtette ki. Az előadáshoz Ketrzyński meghatalmazott miniszter, az oklevéltan volt varsói professzora szólott hozzá, behatóan méltatva a megállapítások jelentőségét, s hozzászóltak még — kiegészítő felvilágosításokat kérve — Radonič és Novak belgrádi egyetemi tanárok is. Utána Semkovicz W. krakói egyetemi tanár a lengyel lovagság eredetéről és középkori települési viszonyairól tartott előadást, Polaczek Helena, egyetemi magántanár (Lemberg) pedig a középkori címerkönyvek (címergyűjtemények) nemzetközi kiadásának szükséges voltát fejtegette. A szakosztály, többek hozzászólásával, óhajtanódnak mondotta ki,

hogy a feldolgozásra és a publikációra nézve a svájci heraldikai társulat tegye meg a kezdeményező lépéseket.

Igen élénk diszkusszióra adtak alkalmat augusztus 24-én a szekcióban tartott levéltártani tárgyú előadások. Fruin Róbertnek, az ismert nevű hágai levéltárosnak érdekesnek ígérkező előadása elmaradt ugyan, a többi előadások közül azonban élénk vitát keltett Stojanowski Józsefnek, a varsói újkori levéltár igazgatójának a különböző államok levéltárai közötti iratkölcsonzészről tartott előadása, melyhez Casanova római egyetemi tanár és Brunel, a párizsi École des Chartes igazgatója szólott hozzá. Az előadó javaslatát, mely szerint a kongresszus a nemzetközi levéltári kölcsönzés ügyének szabályozását szükségesnek tartja s megkeresi a történeti tudományok nemzetközi bizottságát, hogy a maga részéről ebben az irányban tegyen lépéseket, a szakosztály mint óhajtást tette át a szellemi együttműködés intézményének levéltári bizottságához. Utána Casanova F. az olasz levéltárak inventáriumait ismertette s az előadás kapcsán Fedele P. volt miniszter, római egyetemi tanár az egyházi levéltárak egységes kezelésének ügyét tette szóvá. A szekció utolsó ülésén Zeller, clermont-ferrandi egyetemi tanár a nemzetközi érintkezések történetéről, Bloch C. pedig, a párizsi hadi múzeum igazgatója az újkori nemzetközi érintkezések nemzetközi feldolgozásának kérdéséről tartott előadást.

Nem az I., hanem egy másik szekcióban tartott Hajnal I., Társaságunk alelnöke előadást az írásbeliség terjedésének azon változások előidézésében való fontos szerepéről, melyek a XII. század vége óta az újkori viszonyok kialakulását készítették elő. Meg kell még emlékeznünk Kehr P.-nak, a Monum. Germ. Hist. igazgatósága elnökének a kongresszus augusztus 27-i záróülésén a régi pápai oklevelek kiadásának ügyéről tartott előadásáról.

A speciális bizottságok közül, mint a történeti segédtudományok körébe tartozót, a történeti földrajz bizottságát említjük fel, amelynek augusztus 23-án délután tartott ülésén Magyarország részéről Lukinich I. és e sorok írója vett részt. A bizottság a különböző országokban található régi térképek katalogizálását és a nemzetközi tudományos használatra hozzáférhetővé tételét tette tanácskozás tárgyává.

Ez a kongresszus is, miként az előzők, főleg a közvetlen érintkezés útján jelentékenyen hozzájárult a történettudománynak különösen a nemzetközi vonatkozású problémák terén való továbbhaladásához.

Szentpétery Imre.

SZAKIRODALOM.

Nyéki Méhes Mózes: A Nyéki Méhes-család és a rokon családok. (A szerző kiadása. Budapest, 1933. 8° 104 lap, három oklevél-hasonmással.)

A mai nehéz viszonyok között ritkán jelenik meg méltó kiállításban egy-egy családtörténeti munka. Márcsak ezért is örömmel kell tehát üdvözlönnünk, ha valaki napjainkban ilyennek a kiadására vállalkozik. De ha ezt a kis könyvet felnyitjuk, ezenfelül olyan kellemes meglepetés is ér bennünket, amilyen-től mostanában már szinte elszoktunk: fényképfacsimilén közli a családnak III. István királytól való, 1165-ben kelt és a család kezén ma is eredetiben meglevő kiváltságlevelét, valamint annak 1298- és 1337-ből származó átiratait. Az oklevél szövege szerint III. István a pozsonyi váron kívül lakó 22 férfit Szent István király «procerese»-i közé emel, vagyis a pozsonyi királyi vár névszerint felsorolt 22 szolgáját megnemesíti. Ezek között két Nyék nevű férfi is van, akik a Nyékiek őseinek tekintendők. Ennek a kiváltságlevelének a szövege ugyan nem ismeretlen, már többször is megjelent; de hibás olvasásban. Az eredetiről készült hiteles fényképe, rendszeres családtörténeti munkában, most látott először napvilágot s csakis a fényképek alapján vált lehetővé a helyes olvasás.

Nem lehet ezt a régi oklevelet meghatottság nélkül nézni, tudva, hogy az a Csallóköz vízjárta vidékén a család kezén mind maig épségben fennmaradt, kivált ha még azt is hozzágondoljuk, hogy a család ma is nyéki birtokos! Ehhez fogható családtörténeti emléket legrégibb és legelőkelőbb családaink sem igen mutathatnak fel. Maga ez az egy dolog is, családtörténeti nézőpontból, jelentős nyereséggé avatja ezt a munkát és szinte sajnáljuk, hogy legalább az erre vonatkozó része mint magánkiadás és nem a Turulban jelent meg, hogy így általánosan ismertté válhatott volna; mert azt hisszük, hogy a külföld is kevés ilyen emléket mutathat magánkézben fel.

Egy család történetének megírásához nemcsak tudás, de az is kell, hogy az író szeretettel foglalkozzék tárgyával és lelket vigyen a különben száraznak látszó adathalmazba. És ki tehetné ezt inkább meg, mint az érdekelt családnak a leszármazója? Szerző ebben a tekintetben is minden tőle telhetőt megtett. Átkutatta a rendelkezésre álló forrásokat — csak Pozsonyba nem juthatott el — és igyekezett lelket önteni a régi adatokba. Csak sajnálni lehet, hogy az egyes családtagok életéről nem állott módjában többlet közölni s az első ismert őstől a leszármazást összefüggően levezetni; még az 1495 körül élt Nyéki Méhes Domokostól is egész az 1609-ben élt Nyéki Méhes Balázsig, aki Pozsony megye assessora volt, és fia Istvánig, akik a régi kiváltságleveleket rokonokkal együtt újból átiratták és megerősítették, hiányzik a közvetlen levezetés. Miként vált szét a Nyéki-család a Méhes, Végh, Kósa (Zeke) és Nagy nevű ágakra, ennek a kimutatása is igen kíváncsatos lenne, és hihető, hogy a pozsonyi levéltárakban meg is lehetne ehhez a szükséges adatokat találni. Egy vérbeli genealógus ebben nem nyughatik meg és így

hisszük és reméljük, hogy egy eljövendő második kötet ezt pótolni fogja.

A Méhes-családon kívül közli a szerző az egyvérből származó Nyéki Végh-, Kósa (Zeke)- és Nagy-családokra, továbbá az oldalági rokoncsaládokra és a saját apai és anyai ágon szereplő rokonaira vonatkozó családtörténeti adatokat is.

A régi kiváltságlevelé és átirásainak fényképét dr. Bittó Béla, a Csallóköz kiváló genealógusa szerezte meg pár éve a helyszínén és ő bocsátotta azt úgy a Magyar Nemzeti Múzeum és az Orsz. Levéltár, mint a szerző rendelkezésére. Mindkettőjüket elismerés illeti, hogy egy ilyen családtörténetileg rendkívül fontos és értékes oklevél közzétételét és megőrkítését lehetővé tették.

A munka tartalmi részében megnyilvánuló, nagy-szorgalmú kutatásról és lelkiismeretes feldolgozásról tanuskodó gondosság a füzet külső, csinos kiállításán is visszatükröződik. A külső fedélén is rajzban feltüntetett két címer egyike méhkast ábrázol, 22 méh által körülvéve, — szerző szerint — beszélőn emlékeztetve a III. István királytól közös kiváltságlevelet nyert 22 férfiúra. Ezt a Nyéki Méhes-családnak Pest-megyébe szakadt ága használta. A Pozsony megyében maradt ág más, négyelt pajzsba foglalt címeralakokból álló címet használt.

Sádközy Imre.

*Töredékek a sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi-nemzetség történelméből. Írta: Gróf Széchenyi Viktor. Szekes-
fehérvárott, 1933. 8°, 253 l.*

Szerző már könyve címében kifejezésre juttatja, hogy nem folyamatos családtörténeti munka megírását tűzte ki célul. A családtörténetnek sokszor már irodalmilag feldolgozott anyagából összeállítja, illetve megírja mindazokat a részeket (szerző túlságos szerénységgel töredékeknek nevezi ezeket), melyek a nemzetség mostani és eljövendő tagjai számára jelentőséggel bírnak s azokat érdekelhetik. Maga az előző szerző célkitűzését a következőkben foglalja össze: «Ezzel a kis munkámmal egy olyan könnyen kezelhető kézikönyvet akartam a nemzetség tagjainak kezébe adni, amely áttekinthetőségénél fogva alkalmas arra, hogy családunkra vonatkozólag bármilyen vonatkozásban gyorsan felvilágosítást adjon.» Ide-vonatkozó részei a könyvnek: a hitbizományok alapítólevelének fordításban közölt szövege, a Széchenyiek által ma is használt összes falusi lakóhelyek leírása és azok, valamint a nagycenki sírbolt története, a nemesi és grófi oklevelek magyar szövege, stb. A Genealogiai Társaság folyóiratában kiemelve megdicsérhetjük e nemes tradicionálisú törekvést, mely azt tűzte ki célul, hogy legnagyobb történelmi nevet viselő családunk tagjaiban a család történelmi multja iránti érdeklődés és ragaszkodás ne vesszen ki, hanem inkább erősödjék, nemesedjék.

Am csak a szerző szerénysége mondhatja, hogy a munka kimerül ilyen, csupán a családtagok érdeklődését kielégítő «töredékek» közlésében. Épp az a törekvése, hogy a Széchenyi-nemzetség történetét vázolja, olyan részek megírását, olyan adatok köz-

lését eredményezi, melyek a történész szempontjából is becsessé teszik a munkát. A nemzeti gyűlések — bár kivonatolatosan közölt — naplóból elébünk tárul, hogyan alakult ki a közelmúltban, az utolsó 30 évben tudatosan fenntartott nemzeti szervezet, mely a mellett, hogy a családi tradíciókat a legmesszebbmenően — tudományos munkák megjelenésének előmozdításával is — ápolta, a nemzeti tagjainak anyagi eszközeit egységesítve használta fel nemzeti célok érdekében is. (Például *Széchenyi-falva* felépítése.) Megismerhetjük Széchenyi Viktor könyvéből a Révay-alap történetét egészen napjainkig, hasonlóan a kb. 30 év előtt alapított nemzeti alap sorsát. Ez a családi alap, mely a háború végén értékben a 123,000 aranykoronát meghaladta, szinte teljesen megsemmisült az infláció és defláció viharában. Mindezek a jelenségek tipikusak a kötött vagyonok legújabbkori fejlődésére nézve. Hasonlóképpen igen tanulságos az a rész is, mely a család tagjainak birtoklástörténetét vázlatosan egész napjainkig előadja, s mely a család tagjainak elszaporodása által létrejött birtokfelaprózás mellett a trianoni békeparancs hatását is szemlélteti egy történelmi család birtokállományának szétesésében.

Külön fejezet foglalkozik a családi levéltár kérdésével. Nagyon dicséretreméltó a családi gyűlés több határozata, illetve szerző értelme a család tagjaihoz, hogy a még birtokukban lévő történelmi érdekű anyagot s általában levéltári anyagokat rendszeresen helyezték el a Nemzeti Múzeumban örökletül a családi levéltárban. Levéltártörténeti szempontból is érdekességgel bír az első ízben itt publikált, 1895. dec. 10-én kelt levél a családi levéltár letéteményezéséről.

Mindezekből láthatjuk, hogy Sz. V. művében, mely nem került könyvtári forgalomba s csak a családtagok számára készült, nemcsak a történelmi múlt iránti érdeklődés felkeltésének szándéka, hanem a történetileg sokszor igen értékes anyag előadása is méltán figyelmet érdemel. *Iványi-Grünwald Béla.*

Törös Sándor: Az Oroszlánosi Törös-család története. Szeged, 1933. A szerző kiadása, 8-ad r., 78 lap, egy tábla.

A szerző éppen negyven esztendővel ezelőtt foglalkozott folyóiratunk hasábjain (Turul, 1893. 27-35. l.) családjá történetével. Azóta sem szűnt meg kutatásait tovább folytatni, amelyeknek eredményeit összegezi az előtünk fekvő kötetben. Az író tulajdonképpen dilettáns a történelem és genealógiai téren, ahová őt nem a tudományos babérok után való törekvés, hanem a családjá multja iránt érzett kegyelet vezette. Ez a dilettantizmus megmagyarázza azokat a módszerbeli hibákat, amelyeket az anyaggyűjtésnél és feldolgozásnál találunk, továbbá az egyes tárgyi tévedéseket is, különösen az oklevelek pongyola fordításánál. Azonban eme kétségtelen hibák és hiányok ellenére is ez a könyv több mint kegyeletes emlék a család tagjai részére; hasznát veheti annak a tudomány is.

Egyrészt a családi levéltár hézagossá adatai nyomán, amelyeket a szerző igyekezett más források adataival kiegészíteni, elég világos képet kapunk egy köznemesei család — amelynek legkimagaslóbb tagja, Törös János királyi tanácsos, a linzi béketárgyalások alkalmával

III. Ferdinánd megbízottja volt — küzdelmes életéről a XVII—XIX. században. A közölt családi levelek teljesen plasztikus képét adják annak a szinte tipikus elszegényedési folyamatnak, amely középbirtokos köznemesei családaink legnagyobb részét a liberális gazdasági politika által diktált szabadverseny következtében a XIX. század második felében sújtotta. Ilyen szempontból, társadalomtörténeti tanúságok levonására igen érdekesek és jellemzők, mert igazságos és helytálló általánosításokra vezetnek. Másrészt a modern családtörténeti kutatás már nem tekinti első és legfontosabb feladatának fejedelmi vagy főúri családok származását a mentől messzebb multba visszavezetni, aminek irodalmunkban nem egy példáját ismerjük, hanem a történettudományi szempontok, különösen a gazdaság- és társadalomtörténeti problémák megoldását kívánja a családtörténeti kutatások gerincévé tenni (v. ö. Mályusz Elemér: A helytörténeti kutatás feladatai, Századok, 1924. 548 l. és Szentpétery Imre: A magyar történetírás útjai, Budapest, 1931. 348—51. ll.), Forst—Bataglia és iskolája szerint pedig a genealogia az emberre nézve az átöröklési tanok anyagát szolgáltatja. (Irodalmunkban a genealogiának ilyen célkitűzését hangoztatta már Ribot és Schoppenhauer nyomán Thalóczy Lajos, Századok, 1911. 257—65. ll. V. ö. még Hoffmann Géza a Genealogiai Füzetek 1913. évf.)

Ha tehát a modern genealogiai tudományos kutatásokat akár a társadalom és gazdaságtörténet, akár az átöröklési problémák irányába kívánjuk továbbfejleszteni, annál inkább van szükségünk ilyen természetű családtörténeti monográfiákra, amelyek köznemesei és polgári családok életére vetnek fényt az újkorban, utalva egyúttal a rokoncsaládokkal való összefüggésekre is, ahogy azt a szerző is néhány vázlatos táblázaton megkísérli. A magyar családtörténet új útjaira irányítani genealogiai íróinkat, akik ma is szép számmal vannak, ez a kritika feladata.

Tóth László.

Iványi Béla: Eperjes szabad királyi város levéltára. 1245—1526. II. rész. Szeged, 1932. 241—408 l. 8°.

Eperjes város középkori oklevelei második részének a közlésével egy tartalmilag folyton szélesedő levéltár anyaga bontakozik ki előttünk, amelyet sokféle vonatkozásánál fogva még így kivonatok alakjában sem mellőzhet a középkor kutatója.

A város életére, régi jogainak megvédése és vámentessége érdekében főleg a töltészeki és somosi vámtulajdonosok ellen folytatott küzdelmeire bő anyagot találunk ebben az összesen 662 oklevél kivonatát tartalmazó második részben is. Az ország többi városaival és Krakkóval folytatott levelezés mutatják azt az előkelő szerepet, amelyet Eperjes a többi városok között elfoglalt. A város által a királynak fizetett rendes évi adók, hadiszegedelmek, az egri egyházmegyének többnyire bérlet alakjában fizetett tized összegei a város anyagi helyzetére és teherbíróképességére vetnek világot. Messze szétágazó kereskedelme, nagy iparostársadalma az anyagi jólétről, a sok festő, ötvösmester és kőfaragó pedig a város kultúráltságáról tesznek tanúságot. Az egyes oklevelekben bő anyagot találunk a város egyházi és emberbaráti intézményeire is.

A sok végrendelet nemcsak az egyes polgárok va-

gyoni helyzetére vet világot, hanem a bennük felsorolt tanúk és az olkeváltár többi részeiből összeállítható nevek a város nemzetiségi megoszlására is értékes adatokat szolgáltatnak. Sűrűn fordulnak elő az oklevéltárban a jobbágyok szabadköltözését biztosító oklevelek, amelyek rámutatnak arra a körzetre, ahonnan Eperjes lakossága a természetes szaporodás mellett kiegészítődött.

Birtok- és családtörténeti szempontból is becses adatokat tartalmaz Eperjes város levéltára. Sáros vármegye több családjára kapunk értékes adatokat a várossal való kapcsolatuk folytán, főleg a Gergely-laki Buzlay, Magyarádi Füsy, Kapy, Máriássy, Salgay, Szinyei Merse, Tótsolymosi Tárczay, Torday és Uzfalvi Uz-családok szerepelnek sűrűbben az oklevelekben.

Középkori levéltári anyagunknak mind gyakoribbá váló kivonatos közlésénél ismételten felvetődik az a kérdés, hogy a kivonatok mennyiben helyettesítik az oklevelek teljes szövegét. A gyakorlati tapasztalat azt mutatja, hogy vannak oklevelek, melyeknek a bennük előforduló összes neveknél feltüntetett tartalmi kivonata csaknem egyenlő értékűnek tekinthető a teljes szöveggel. Ilyenek főleg a leggyakoribb formulás részeket tartalmazó adomány-, peres fassionális stb. levelek. Ezzel szemben áll a másik véglet, amikor az oklevél kivonata terjedelemben nem lehet sokkal rövidebb, mint maga a teljes szöveg, mert tanukihallgatások, végrendeletek stb. esetében egy rövid kivonat éppen a lényegyet ejtené el. Sőt vannak középkori iratok, amelyek kivonatban egyáltalán nem adhatók, mint pl. a számadáskönyvek. A használhatóság tehát egy-egy levéltár okleveleinek kivonatos alakban történő közlésénél mindig megkívánja az anyag egy részének per extensum közlését.

Ennek az elvnek betartását Eperjes város középkori okleveleinek közlésénél, ismerve az oklevéltár létrejöttének körülményeit, nem lehet követelményül felállítani. Iványi munkája egy régen összegyűjtött, számunkra ma már nehezen hozzáférhető anyagnak a közlése, mégpedig egy szűkszavúságot parancsoló, a fenti elvek betartását lehetetlenné tevő gazdasági helyzetben. Iványi Bélának tehát csak hálás lehet a történettudomány, hogy Eperjes város középkori levéltári anyagát gondosan megszerkesztett, a lehetőség szerint bő kivonatok alakjában használhatóvá teszi és ezért örömmel várjuk a befejező részt.

Fekete Nagy Antal.

Kemény Lajos: Az Erkel-család pozsonyi származása. Újabb családtörténeti adatok. A Nemzeti Kultúra kiadása. Komárom, 1933. 80, 14. l.

A magyar zenevilág messze kimagasló alakjának, Erkel Ferencnek őseiről eddig igen keveset tudtunk. Családtörténeti irodalmunk a múltban leginkább csak a nemesi családokkal foglalkozott, melyek, mint a nemzet életében vezető szerepet vitt tényezők, bőséges forrásanyagot nyújtanak számára. Ezzel szemben a polgári családokra kevésbé figyelt fel s még ama nagyságaink származásának a kutatásával sem igen foglalkozott, akik történetesen ebből a sorból emelkedtek ki. Pedig ez már magában az átöröklődésre vonatkozó, tehát a genealogiára támaszkodó újabb tudományos vizsgálódások szempontjából is hasznos és kívánatos. Igazolását látjuk ennek ezúttal is, az Erkel Ferenc esetében. Éppen a leszármazás rendjén

tűnik ki, hogy a nagy művész családjában — fiait is beleértve — kimutathatólag öt nemzedéken át, de valószínűleg már korábbi őseinél is, apáról fiúra szállt a zeneművészeti tehetség.

Az említett körülmény volt oka annak, hogy elődei közül eddig csak atyját ismertük közelebből, s hogy a névrokonságot felhasználó, homályos eredetű szájhagyomány alapján őt egy 1711. táján Hollandiában élt J. C. van Erkel nevű személytől származtatták. Kemény Lajos kutatásai most rávilágítanak pozsonyi származására. És jöllehet a művész elődeinek izenkénti kapcsolatát egyelőre csak a XVIII. század első felében élt ősökig tudja visszavezetni, a régebbi nyomok is erre vallanak. Ezek szerint az Erkel-név már a XV. század eleje óta többször felmerül Pozsonyban. 1631-ben pedig Szentgyörgy városából telepszik le itt egy Erkel Tamás nevű kereskedő s vétetik fel Pozsony polgárai közé. Reméljük, hogy szerzőnek további kutatásai folyamán «a most rendezés előtt álló Pálffy senioratusi levéltár, továbbá a Szent-György városi plébánia anyakönyvében» sikerülni fog a korábbi századokban élt Erkel-családtagokat Erkel Ferencnek a pozsonyi Szent-Márton plébánia anyakönyveiben megtalált XVIII. századi elődeivel összekapcsolnia. Utóbbiak közül a nagy művész egyenes ági ősatyja, Erkel Vilmos, aki 1757-ben házasodik, a pozsonyi Notre Dame-zárda «musicusa», szóval az apácafé orgonistája és zenetanítója. Három fia közül József, a legidősebb, hasonlóképpen muzsikuss, úgyszintén ennek hasonló nevű fia is, aki az 1810-ben született nagy Erkel Ferencnek az atyja.

Miután szerző újabb adatokkal egészíti ki a serdülő Erkel Ferenc tanuló éveire, a pozsonyi zenei élet közepette környezetére, majd további életfolyására vonatkozó ismereteket, a füzet végén híven közli az Erkel-családra és Erkel Ferencre vonatkozó, eddig ismeretlen forrásanyagot.

A füzet írója értékes munkát végzett. Őszintén kívánjuk, hogy további kutatásai során sikerüljön neki nagy Erkel Ferencünk távolabbi őseit is összefüggő láncolatban bemutatnia. *Czobor Alfréd.*

Dr. Ákosfalvi Szilágyi László: A nemesség igazolása. Budapest, 1933. 8°, 10 l.

Ez a kis értekezés, melyet szerző a Johannita-lovagrend magyar csoportjának f. évi május 12-én tartott rendünnepélyén olvasott fel, tömör, de emellett világos és minden lényegest elmondó összefoglalása a nemesség- s ezzel összefüggően az előnév- és címerigazolás ma érvényben levő alapelveinek, az e téren kifejlett régi gyakorlatot és a magyar nemességszerzés forrásait ismertető történeti áttekin-téssel.

A nemesi bizonyágsevek joga eredetileg általában a törvényhatóságok körébe tartozott. III. Károly király rendelte el először, 1725-ben, a nemesség generális vizsgálatát. Mária Terézia a vitás nemességek tisztázására 1774-ben a nemességigazoló perek lefolytatását léptette életbe, mely esetben vagy gyökeres, azaz a nemesség vagy nemesi birtok megszerzőjétől való izenkénti leszármazás kimutatásával való bizonyítás, vagy a nemeslevél, illetőleg birtokadományozó oklevél előmutatása mellett a nemesség hatvan éves gyakorlatának az igazolása vált szükségessé.

Ezután leírja a szerző a nemesség mai, a m. kir. belügyminiszter mint országos nemesi főhatóság által való igazolásának útját-módját. Ismerteti a nemesség és megszerzésének feltételeit és forrásait; az «una eademque nobilitas»-on belül a főrend kialakulását; rámutatva azokra az ősi és mélyreható jogi különbségekre, melyek a székely nemességet a magyar nemességtől elválasztották. A főnemesek, lófők és nemesek szerint tagolt székelyrendek közé való felvétel Mátyás király 1473. évi oklevele alapján történt a székely hadiszemléken, vagy később fejedelmi oklevéllel.

A továbbiakban a családnév megváltoztatásának a kérdésével, a nemesi előnév- és a címer-igazolás, továbbá a külföldi nemesi és főnemesi címek elismerésének a módjával foglalkozik.

A füzet történeti részében a családtörténeteszek bizonyos alapismereteket találhatnak; a nemesség-, címer- és előnév-igazolásnál követett mai gyakorlati eljárás leírását pedig, minthogy ily alakban azt eddig még nem foglalták össze, az ily igazolásokért folyamodók hasznosíthatják a maguk számára. *Czobor Alfréd,*

Zibermayr, Ignaz: Das Oberösterreichische Landesarchiv in Linz. (Ein Bild der Entwicklung des heimatischen Schriftwesens und der Landesgeschichte.) II. kiad., Linz, 1930. XII + 167 l., 12 fac-simile.

A mű — amely először 1921-ben, szűkebb terjedelemben látott napvilágot — a levéltárak kialakulását az íráshasználat, hivatalnokság és az irodalmi-tudományos élet kialakulásával kapcsolatban vizsgálja. Az írásos anyag keletkezését véve alapul, a közösségeletnek általános változását, szerveződését. A levéltárügynek akarván propagandát csinálni, nagyszabású tudományos apparátussal halad végig Felsőausztria történetén, tényszerűen érzékelteti az írás és a legtagabb értelemben vett kultúrfejlődés szoros okozati összefüggéseit.

A középkori kolostorok másolatkönyvei: Ezek az első «levéltári anyagrendezések», az első jelei annak, hogy a mult s a jelen birtokviszonyait, s a velük kapcsolatos eseményeket szerves kezelésre alkalmasan igyekeztek összefoglalni. A Karoling-korszak után visszaesés, «íráseellenes reakció»; a XII. sz. elejétől azután megújuló, folytonossá váló fejlődés. A kolostorokra nézve a szerzetesreformmal, a Rómával való egyenesebb összeköttetésekkel magyarázza ezt. A notiát, amely még erősen szóbeli-jellegű, tanúkat kívánó, az oklevél váltja fel, majd az oklevelezés szerveződését jelentő másolatkönyvek, regisztrumok. A jog- és közigazgatásszerveződés együtt jár ezzel; az urbáriumok lehetővé teszik a XIII. sz.-tól, mint Nyugaton is általában, a földbirtoknak bérletrendszerre való áttérését. Ez írásos szervező munka pedig a történetírói érdeklődést és munkásságot idézi fel.

Közvetlenségükkel megkapóak a részletek, amelyek az iratok elhelyezésére, az íróhelyiségekre, hivatalhelyiségekre vonatkoznak, meglepően világos eredményekkel jártak a szerző helyrajzi kutatásai e szempontból. Az egyes korszakok írás-üzemének arányaira, jellegére igen jellemzők ezen adatai.

Minthogy Felsőausztriában nem voltak nagy központjai a világi egyházi szervezetnek, azok jelentősége a középkori írásbeliségre előadásában a kolostoroké

mellett háttérbe szorul. A XIII. sz. végétől már a világiak íráshasználata vezeti a fejlődést. Urbáriumok, Lehenbuchok a vidéken, Stadtbuch-ok, Marktbuch-ok a városokban. A magánjog apró írásos szükségleteit a nemesi és a városi okleveles gyakorlat elégíti ki. A Stadtschreiber egyúttal közjegyző s iskola-mester is, munkássága hirtelen nagyra növeli a város írásbeliségét; de úgy a városi, mint a vidéki élet fejlődése, a Rathaus-ok felállítása éppúgy, mint az erőteljes rendi szervezet kiépülése, az állandósult írás-ügyvitellel kapcsolatos. Alapos részletességgel szól a mű az alsóausztriai rendi hivatalok középkorvégi kialakulásáról, s a velük kapcsolatos levéltárakról, irodákról. Minden elméletnél élesebben megvilágítja e részletekkel a korszak hivatalának fogalmát, jelentőségét, s egyúttal a rendi szervezet jelentőségét is. Igen jellemző például mindaz, amit a tisztviselő magánlakásán levő hivatal és az elkülönült, «objektívált» hivatal fejlődéstörténeti jelentőségéről mond.

A humanizmus teszi az írást mindenki életszükségévé, aki egyáltalán, magánbirtoka vagy tisztje révén, organizáló feladatokkal foglalkoznak. I. Miksa, majd I. Ferdinánd e korszak nagy írásüzem-szervezői; éles, határozott képben bontakoznak ki öntudatos munkájuk eredményei, a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a pénzügyek terén. A rendi hivatalok a fejedelmi, központi organizáció következtében már előre lassú elcsenevészedésre vannak ítélve, bármint kedvez is még pár emberöltő idejére a történet folyása nekik.

A két császár apró gondoskodása kiterjed az írásos ügyvitel minden részletére, nyilván nem aprólékoskodásból, hanem érezve a szervezet egész jelentőségét, amit mi ma már oly nehezen tudunk átérteni. Valóban gyakorlati célú mindez; egyúttal a gazdasági élet, a sóbányák, vasbányák írásos üzemének, a környéknek, az erdőgazdaságnak, de a gabonatermelésnek, élelmiszerellátásnak céltudatos megszervezését is jelentette ez: Nagyarányú ipari üzemvidékek kialakítását, a fejedelmi jövedelmek fokozására. A bányahivatalok szerepének részletes rajza példát ad arra, hogy miként kell az újkori gazdasági fejlődés okait reális alapjaikban felkutatnunk.

Egész a jelenkorig viszi megfigyeléseit ily módon a «levéltárügy» fejlődéséről: A mult írásos anyaga, rendszerbe foglalva, szerves feldolgozásra alkalmasan, valóban szerves, öntudatos alapot ad a jelen munkájának is. Ez öntudatos megismerés, mint azt minden korszakon át hangsúlyozza, a történetírói munkásság összefoglaló teljesítményeit vonja maga után.

Kár, hogy a mű nem terjeszkedhetett ki bővebben a tollforgatók, a Schreibernek egyéniségére, hogy a régiebb időkben nem adott összeállítást róluk, részleteiből jellemzést működésükről. Ezzel még plasztikusabb tette volna a képet. E téren is igen érdekes, amit a korai újkornak hirtelen tollforgatóvá vált nemességéről, egyes urakról mond, akik irodájukat maguk vezették, leveleiket maguk írták, de ügymenetük, iratváltásuk szervezéséről is maguk gondoskodtak. Közjogi vagy diplomáciai szerephez jutva európai jelentőségű iratgyűjtemények maradtak fenn gondoskodásukból mireánk, sőt történeti művek is: A nemesi élet, az írás szervező eszközt megragadva, magáévá téve, létjogosultságát meghosszabbította az újkor következő századaira is. *Hajnal István,*

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztályának anyaga az 1933. év I. felében 5690 drb irattal és nyomtatvánnyal gyarapodott. E gyarapodásból 9 drb esik a *külföldi iratok osztályára* és 5681 drb a *hazai iratok osztályára*. Ez utóbbin belül a M. N. Múzeum tulajdonát képező *Törzssanyag* 5059 darabbal, az *örökletétképpen elhelyezett iratok* nagy csoportja pedig 622 darabbal szaporodott. Az örökletétképpen elhelyezett iratok szaporulata egy új családi levéltár: a Leveldi Kozma-család levéltára, egy, 3 darabot számláló letét és 6, már régebben letéteményezett családi levéltárhoz beküldött kiegészítés anyagából áll.

A Leveldi Kozma-család levéltára immár a 171. a letéteményezett családi levéltárak sorában. A 60 darabból álló mostani letéthez hozzácsatoltuk a családnak 1535. IV. 18-i eredeti s letétképpen még 1926. V. 8-án a Múzeumi Levéltárba került címereslevelét. Az iratok egyébként Palatinus Józsefnek a család multjára vonatkozó, különböző levéltárakban folytatott kutatásainak eredményeit (másolatok, kijegyzések, levelezés) foglalják magukban.

Kiegészítést a következő régebbi letétek nyertek: *Abaffy-* (39 drb), *Gáspárdy-* (37 drb), *Jósa-* (83 drb), *Podhradszky-* (2 drb), *Szikszay-Baskay-* (1 drb) és *Vizeki Tallián-* (397 drb) család levéltárai. E kiegészítések leginkább az illető családok újkori és legújabbkori történetéhez nyújtanak szórványos nyers adatokat. Részletes feldolgozást, családtörténeti összeállítást a Jósa-, illetve Szikszay-Baskay-családról ad Jósa György állampénztári igazgatónak és dr. Szikszay-Baskay András miniszteri tanácsosnak egy-egy kézírata.

A törzssanyagbeli gyarapodásból ki kell emelni a külön felállítást nyert Csepi Pázmándy-család levéltárát, a Vásárhelyi Pálra vonatkozó iratokat és az 1848 49-es és emigrációs iratok egy részét.

A Csepi Pázmándy-család levéltára a komárommegyei Pázmándy és az azzal rokon Szőnyi Káposztás-család iratait tartalmazza. Az egész anyag egy birtokadományozó 1394-i oklevél későbbi másolatán kívül a mohácsi vész utáni időszakból származik s leginkább XVII—XX. századi periratokból, káptalani jelentésekéből és gazdasági természetű feljegyzésekből áll. Az anyagnak a XVII. század második feléből való részében van 16 drb, török hatóságok által adózás- és birtokügyben kiadott irat, melyek a Pázmándy- és Káposztás-családokra vonatkoznak. Három címereslevél, egy címerkérő folyamodvány, több terjedelmes genealogiai feljegyzés és egy 420 darabból álló gyászjelentésgyűjtemény a családtörténeti, elsősorban a Pázmándyakkal rokon Káposztás-, Sárközy-, Csapó-stb. családokra vonatkozó kutatáshoz nyújt értékes támaszt. Egyik, nem régiben készült genealogiai összeállítás a XVII. század első felében élt Pázmándy Balázstól (+ 1639-ben) kezdve a legújabb időkg vezeti le a család származását. Másik a Pálffy-család leszá-

mazását tartalmazza. Úgy a gyászjelentésgyűjtemény, mint részben a gondos genealogiai összeállítások is a család egyik leányági tagja: Kis Dénes statisztikai tiszt szorgalmas munkáját dicsérik.

A Pázmándy levéltárnál sokkal kisebb terjedelmű, alig 16 drbból áll egy másik törzssanyagbeli tételünk: a *Vásárhelyi Pál*-féle iratok, melyeknek azonban fontosságot éppen Váárhelyi Pál működésének óriási jelentősége kölcsönöz. V. P. a XIX. sz. legnagyobb magyar mérnöke és gróf Széchenyi Istvánnak, nagyszabású gazdasági koncepciói végrehajtásában, egyik igen kiváló és lelkes szakmunkatársa volt. A Tisza és Körös-Berettyó folyók műszaki felvételénél, a dunai térképezésnél, különösen a dunai fölmérések vezetésénél és az aldunai hajózás műszaki teendőinek elvégzésénél kiváló érdemeket szerzett. Ezekre való tekintettel nevezték ki 1837-ben az országos építési igazgatósághoz első hajózási mérnökké. Mint ilyennek, véleménye mérvadó volt minden fontosabb országos mérnöki munkálatnál, pl. a Fertő-tó lecsapolócsatorna tervénél, az 1838-i pesti árvíz alkalmával szükségelt mérnöki teendőknél, a lánchíd előkészítő munkálatainál, a Száva folyó szabályozásának előkészítésénél stb. A Tisza-szabályozás tervezetének összeállítása is az ő nevéhez fűződik. V. P. születési centennariumának megünneplésére a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet 1895. III. 26-án emlékünnepet tartott s a nagy mérnök életéről és működéséről szóló emlékkönyvet adott ki. A Gonda Béla által összeállított emlékkönyv (Vásárhelyi Pál élete és művei. Bpest, 1896.) a Múzeumi Levéltár által megszerzett V.-iratok legnagyobb részét már ismerte, felhasználta és részben ki is adta. A múzeumi anyagból 7 drb van kiadva (Gonda művében, illetve gr. Széchenyi István levelezésében). A kiadatlanok közül megemlítjük a következőket: 1. 1841. VI. 18. Új-Moldova. Gr. Széchenyi István levele V. P.-hoz. E levélben Széchenyi értesíti V.-t, hogy a nádor reggel 8 órakor misét fog hallgatni és azután megy a gőzhajóra. Elmondja, kik lesznek kíséretében. Intézkedik róla, mely úton menjenek a kocsik Orsova felé. 2. 1843. IX. 25. Pest. Clark Tierney Vilmosnak, a lánchíd tervezőjének levele V. P.-hoz, melyben felvilágosítást ad a Duna-Tisza közötti csatornatervre vonatkozólag. Elmondja, mennyi földterületet kell kiásni e célból, minő elvek szerint történjék a munkálat, és számításokat eszközöl a kiadások megállapítására. 3. 1843. XI. 14. Buda. Lechner József építési főigazgató V. P.-nak József nádor köszönetét tolmácsolja Magyarország eszmérei térképének elkészítése alkalmából. 4. 1845. X. 28. Buda. A helytartótanács leirata a kir. víz- és építész igazgatósághoz V. P.-nak a Tisza-szabályozási munkálatokkal való megbízása tárgyában.

Egy másik figyelemre méltó és külön felállított szerzeményünk a báró *Hennet*-család 1848 49-es iratait foglalja magában. Ezt az egy fasciculusnyi (59 drb)

értékes anyagot báró *Hennet Lipót* ny. miniszter, az Osztrák Köztársaság budapesti követe ajándékozta a Levéltári Osztálynak. Az egész anyag a nagylelkű ajándékozó édesapjának, báró *Hennet Lotharnak* az 1848-49-es szabadságharc alatti magyar fogságba esésével, ennek előzményeivel, valamint következményeivel áll kapcsolatban. Nevezett ugyanis mint a «Kaiser Ferdinand No 4.» osztrák vértesezred kötelékébe tartozó fiatal, 17 éves kadet részt vett az 1849. IV. 19-i nagy-sarlói ütközetben, hol vitézi magatartást tanúsítva, miután lovát a küzdelemben már lelőtték, közelharc után a Sándor-huszárok fogságába került. A fogság előtti időből való iratok legnagyobb része *Lothar grófnak* 1849. február, március és április havában szüleihez írt leveleiből (17 drb) áll. A többhetes fogság időszakának iratai között van: 1. *Broeta József* őrnagy 1849. IV. 27-i levele báró *Hennet Lipóthoz*, melyben értesíti őt egyebek között fia *Lothar*, fogságba eséséről, továbbá 2. *Bakodi Tivadarnak* 1849. IV. 29-én Komáromban írt emlékezése a hadifogságban lévő *H. Lothar báróhoz*: «Zur Erinnerung meinem lieben gefangenen Freunde *Hennet*»; ezenkívül 3. a VII. hadsereg főparancsnokságának pecsétjével és *Pöltenberg E.* aláírásával ellátott, 1849. V. 14-én Győrött kiadott bizonyítvány, mely *H. Lothar* fogságba esése körülményeinek leírása, a «becsülettel történt elfogatás» («ehrenvolle Gefangenennahme») kiemelése után igazolja, hogy fiatalságára való tekintettel s további katonai előmenetelének lehetővé tétele érdekében a fogoly — miután becsületszóra megígérte, hogy Magyarország ellen többé nem fog harcolni — szabadon bocsáttatott; végül 4. a Győr megyei és városi teljes hatalmú kormánybiztos által 1849. V. 29-én kiállított, «Gratz»-ba szóló útlevél *H. Lothar* részére. A fogság utáni időszakból származó iratok egyebek között *H. Lotharnak* 1849. VI–IX.-ben szüleihez intézett leveleit (12 drb), *H. Lothar* hadnaggyá kinevezéséről és Olaszországban szolgáló ezredbe való áthelyezéséről szóló okmányokat, *Pöltenberg Ernő* és a *H.-család* közötti levelezést és *H. Lotharnak* az 1849-ki hadjáratra vonatkozó feljegyzéseit foglalják magukban. A jelzett *Bakodi*-féle vers, *Pöltenberg* bizonyítványa, *H. Lotharnak*, *Pöltenbergnek* s adjutánsának, *Várhegyinek* levelei egyaránt bizonyítják, mily kifejezetten jó, emberszerető, lovagias bánásmódban volt része *H. Lotharnak* a magyar fogságban. A foglyul esett fiatal katonával szemben tanúsított nobilis eljárás *Pöltenberg* személyes közbenjárására történt, ki *H. Lothar* fogságbeli helyzetének megkönnyítésére, majd hazautazásának céljaira 230 forintot kölcsönzött az ifjúnak. *Lothar* báró, fogsága idején, hálája kifejezésekként nem egyszer jelentette ki *P.-nek* naív fiatalos becsületességgel a következőket: «Ó! bár volna módom mindezt hasonlóval visszafizetni» («Oh! wenn ich nur in die Lage kähme Ihnen gleiches mit gleichem zu vergelten»). És e mód, a megfelelő alkalom, a változó sors intézkedéséből, nem is sokáig váratott magára. Világosnál *P.*, a bécsi születésű magyar tábornok, ki az osztrák haderők ellen 1849 folyamán annyiszor s oly dicsőségesen harcolt, *Görgey* fővezér parlamentaireje volt. Az 1849. VIII. 13-i világosi fegyverletétel a cár nagylelkűségének a nemzet s különösen a volt osztrák tiszték érdekében leendő érvényesítése reményében történt. Ezek után és ezen az alapon érthető, hogy az osztrák származású *P.*, kinek családja osztrák

területen: felesége és gyermekei Bécsben, apja és nővére Galiciában élt, — 1849. VIII. 29-én — bár előzetes személyes ismeretség nélkül — 2^{1/2} oldalas levéllel fordult *Lothar* báró atyjához. Hogy mi lesz vele, fogja-e még láthatni családját, ezidőben éppen nem tudhatta, jót nem sokat remélhetett. Éppen azért e fölötté nehéz helyzetben levelével *H. Lipót* báró jóindulatához apellál. *Lipót* báró szerető apai szívét az aggodalom érzései *Lothar* fia magyarországi harcai és fogságba esése idején bizonyára eléggé feldúlták ahhoz, hogy megérthesse, mennyire az övéhez hasonló érzések marcangolják *P. hozzátartozóit*, elsősorban feleségét és gyermekeit a szeretett hitves és apa bizonytalan sorsa miatt. S miután az ő lelki nyugalmát is éppen *P.-nek* *Lothar* báróval szemben tanúsított nemeslelkűsége adta vissza, nem csodálkozhatott azon, hogy *P. a levélben* egyrészt a *Lothar* bárónak kölcsönzött 230 forintnak a feleségéhez való visszaszármaztatása iránt érdeklődik, másrészt *Lothar* bárónak fentebb idézett «gleiches mit gleichem zu vergelten» szavaira emlékezteti. *Lipót* báró, ki magas közfunkciót töltött be és széles összeköttetésekkel rendelkezett, sietett is minden tekintetben megnyugtani *P.-et*. Válaszolt neki, megírván, mit tett *P. hozzátartozóival* szemben (*P. felesége* már 1849. VI. 9-én megkapta egy erről szóló elismervény tanúsága szerint a *Lothar*-féle 230 forintot) és mit *P. sorsának* enyhítése érdekében. *Lipót* bárónak köszönhető, hogy *P. szeptember 14-én*, ugyanakkor, mikor a báró sorait kézhez vette, kapott — fél év óta először — levelet feleségétől, fiától, nővérétől és apjától. «C'était une journée bien heureuse pour moi» szavakkal írja le *P. e fölötti* nagy örömét a báró nejehez, *Aradról* 1849. IX. 15-én küldött sorai-ban, melyekben felesége és kis gyermekei nevében fejezi ki mély háláját azért a résztvevő és éber érdeklődésért, melyet a báróné *P. szomorú helyzete* iránt tanúsított. Annak a meggyőződésének ad itt továbbá kifejezést, hogy a bárók által tett lépések, a báróné keze által ez ügyben a fiatal császár nagylelkűségének megnyerése céljából irandó sorok igen erősen és kedvezően fognak nyomni a latban. Kéri végül *Isten* segítségét, hogy minden szerencsésen végződjen. «Hiszen a fiatal Felső nagylelkűségében van a mi egész reményünk, ki talán kegyeskedni fog tekintetbe venni a szerencsétlen körülményeket...», folytatja tovább aggodásait. A báróné ugyanis *P. érdekében* *Zsófia főhercegnőhöz*, *Ferenc József* császár édesanyjához levelet intézett, melyet azonban a főhercegnő csak elkésve, 1849. X. 14-én kapott kézhez és így már nem segíthetett azon, kinek érdekében annyira exponálták magukat *H. bárók*. A szomorú eredménytelenségről *Zsófia főhercegnő udvarhölgye*, *Schönborn Ernestine grófné* 1849. X. 16-án kelt soraiban értesíti a bárónét, a főhercegnő legnagyobbfokú és legőszintébb sajnálatát is tolmácsolva. *P. 1849. IX. 15-i* jelzett levele hát-lapján szintén rajta van a feljegyzés arról, hogy *H. bárók* kegyelemszerző akciója *Zsófia főhercegnőnél* sikertelen, meghallgatatlan maradt. A feljegyzés a következő *P.-ről* szóló sorokkal végződik: «Gottes Friede sey mit der Seele des armen Verirrten! Gottes Lohn für all das Gute, das er *Lothar* erwiesen!» Kétség-telen, hogy a hivatalos körök akarata és intézkedése volt, hogy *H. bárók* kérvénye elkésve kerüljön a főhercegnő kezeihez. Ezt kell következtetni *Schönborn grófné* említett levelének adataiból, aki különben

Zsófia hercegasszony szerepére vonatkozólag a következő megjegyzést is szükségesnek tartotta papírra vetni: «Ach meine theure Herrin dies so gerne hilft und gewährt hat eben um Ihrer Stellung willen sich die Aufgabe stellen müssen von Allem fern zu bleiben».

A H.-család és P. közötti viszonyt megvilágító adatokon kívül az 1849-i hadjárat lefolyására is kapunk adatokat: H. Lothar báró feljegyzéseiből és Várhegyinek 1849. XII. 4-én H. Lothar báróhoz írt hosszú, érdekes, erősen Görgey-ellenes leveléből. E levél különben annak a meleg barátságnak folyománya, mely P. adjutánsa és Lothar báró között ennek hadifogsága idején kifejlődött. Levele végén arról is megemlékezik Várhegyi, hogy az olaszországi és magyarországi harcokban két fiatalabb fivére elesett, harmadik testvérével pedig három csatában maga is szemben állott. Íme végeredményben az egész H.-anyag elsősorban az 1848/49-es hadjárat testvérháborúszerű jellegének megnyilvánulásait domborítja ki s így oldaláról tekintve a kérdést, az 1848/49-es szabadságharc ezen epizódjai szorosan beleillenek a Habsburg-uralom alatti közismert testvérharcok hosszú sorozatába. E harcok történetében magyar szempontból minden esetre felelő látni a Pöltenberg-féle eseteket, mikor osztrák hadsereg és osztrák tisztek ellen a magyar katonaság mellett osztrák származású katonatisztek is harcolnak magasabbrendű, de kimondottan magyar célok érdekében. És e helyzetben emberileg teljesen érthető P. magatartása H. bárókkal szemben akkor is, mikor ezeknek nagylelkű szolgálatokat tesz, és akkor is, mikor megváltozott viszonyok között P. viszontszolgálatért fordul hozzájuk. A testvérháború lélektana megmagyarázza azt is, hogy a P.-en szívvel-lélekkel viszontsegíteni akaró H. báró P.-et «szegény eltévelyedett»-nek (armer Verirrte) nevezi, s megérteti P. lelkiállapotát is, mely visszatükröződik H. báróékhoz intézett leveleiből. A testvérháború tudatának fájdalmas átértéke ösztönzést nyújt H. bárónak arra, hogy P.-et szegény eltévelyedettnek minősítse, P.-nek meg, hogy bízzék a fiatal császár nagylelkűségében, aki tekintetbe veendi majd a kísérő szerencsétlen körülményeket. De ez a gondolkodásmód, az adott helyzet felfogásának egész mikéntje, folyománya annak a tudatalatti érzelemnek is, hogy a két népnek, a magyarnak és az osztráknak, a két országnak: Magyarországnak és Ausztriának sorsát hosszú századok története, hagyományai közössé forrasztották s őket egy családnak jóban-rosszban összetartozó tagjaivá tették, kik előfordul-

ható családi perpatvaraikon túl és azok közepette is egymás jóindulatára és segítségére utaltattak. Vagyis a H. iratok érdekessége és jelentősége abban nyilvánul meg, hogy a belőlük kisugárzó szellem Magyarország és Ausztria ily értelmű sorsközösségének öntudatlan átértézésén alapszik.*

Végül érdekességre tarthat számot egy 6 drb-ból álló és az emigrációs iratok közé beosztott szerzeményünk is, melyet dr. *Bárdossy László* londoni magyar ügyvivő halála kötelező buzgalmának köszönhet a Levéltári Osztály, aki 1933. március havában a londoni Gleveningt Co aukciós csarnok egyik árverésén vásároltatta azt meg a M. N. Múzeum részére. E szerzemény fődarabja annak az 1861. VI. 12-én kelt ítéletnek egyik másolati példánya, melyben a londoni Hight Court a felperesként személy szerint szereplő Ferenc József császár és király feljelentésére arra kötelezte William, Joseph és John Day nyomdászokat és Kossuth Lajost, hogy a Londonban nyomtatott magyar pénzjegyeket és az azok előállítására szolgáló köveket és kliséket semmisítsék meg.

Befejezésül felsoroljuk címeres emlékeink gyarapodását: 1. 1554. VII. 22. Bécs. I. Ferdinánd birodalmi cím. lev. Bieg de Roy részére (Ered. és hiteles másolatban. Külföldi.). 2. 1618. III. 8. Prága. II. Mátyás cím. lev. Szántói Andó Pál részére. (Ered. Pázmándy-ltár.). 3. 1651. I. 28. Bécs. III. Ferdinand cím. lev. Szőnyi Káposztás János részére. (Ered. u. o.). 4. Keltezetlen. Káposztás János címerkérő folyománya. (U. o.) 5. 1688. VI. 10. Bécs. I. Lipót cím. lev. Pálffy Mihály részére. (Egyszerű magyar fordításban. U. o.) 6. 1687. XI. 23. Pozsony. I. Lipót cím. lev. Kiss Márton részére. (1827. XII. 3-i hiteles másolatban.) 7. 1731. XI. 24. Bécs. VI. Károly birodalmi cím. lev. Joseph Franz Anton Lorenz von Reichmann részére. (Ered. Külf.) 8. 1823. VII. 19. Teschenberg Karola halotti címere. 9. A kihalt Tomesti Pánczély-család címerére vonatkozó 18 oldalas füzet. (Podhradszky-cs. lt.) *Dr. Sulica Szilárd.*

* Hennes Lothar fogságával foglalkozik a Pester Lloyd 1929. XII. 25-ki számában *báró Hennes Lipót* budapesti osztrák követ «Ungarn in den Jahren 1848/49. Erinnerung eines in ungarische Gefangenschaft geratenen österreichischen Offiziers» című cikkében. Ugyanezen lap 1933. VII. 16-ki számában pedig félhivatalos kommuniké «1848/49-er Dokumente aus dem Familienarchiv Baron Hennes im Nationalmuseum» cím alatt tájékoztatja a nagyközönséget a budapesti osztrák követ értékes és nagylelkű ajándékaról.

INHALTSÜBERSICHT.

TÓTH, ZOLTÁN: Nachruf an Anton Áldásy. Gedenkrede über den 1932 heimgegangenen Vorsitzenden der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft. Gehalten in der Generalversammlung der Gesellschaft am 24. März 1933.

JAKUBOVICH, EMIL: Vorladungssiegel König Andreas' I. Aus dem XI. Jahrhundert ist nur ein einziges zweifellos glaubwürdiges ungarisches Königssiegel überliefert, das des Heiligen Ladislaus. Sein Vorbild war das Siegel des deutschen Gegenkönigs Rudolf von Rheinfelden († 1080). Das Siegel an der Martinsberger Gründungsurkunde König Stefans des Heiligen aus dem Jahre 1001 ist eigentlich ein seiner Umschrift beraubtes Siegel König Kolomans (1095—1116). Als sein Vorbild galt bisher das erste Wachssiegel des deutschen Kaisers Heinrich V. Verfasser behauptet jedoch, dass er dem zweiten grossen kaiserlichen Wachssiegel näher stehe, der von Kaiser Heinrich IV. 1091—1101 gebraucht wurde. Der Schreiber der Gründungsurkunden Stefans des Heiligen war der in der deutschen Diplomatie als Heribert C. bezeichnete Kanzlist, der längere Zeit in der Kanzlei Kaiser Ottos III. tätig war und im Sommer 1002 an den ungarischen Königshof kam. Er brachte nebst der deutschen Kanzlei-Praxis jedenfalls auch das Muster des allermodernsten deutschen Thronsigels mit sich und liess für seinen neuen Herrn ein Petschaft nach dem Vorbild der Siegel Ottos III. oder Heinrichs II. verfertigen. Georg Pray sah noch am Ende des XVIII. Jahrhunderts das seitdem verschollene Siegel der ersten zweifelsohne glaubwürdigen ungarländischen Urkunde, der von Andreas I. 1055 erlassenen Gründungsurkunde von Tihany. Nach seinem Bericht glich es dem Erzsiegel, dessen Abbildung von Matthias Bél 1723 veröffentlicht wurde. Die ungarische Forschung hielt das später verschollene Original der von Bél veröffentlichten Abbildung für eine Denkmünze, ein Kupferpetschaft oder Erzsiegel. Verfasser fand es unlängst im Museum des Komitates Veszprém. Es stimmt in der bildlichen Darstellung mit den Siegeln der Kaiser Otto III., Heinrich II. und Konrad II. vollkommen überein. König Andreas I. ahmte demnach nicht das Siegel seines westlichen Zeitgenossen, Kaiser Heinrichs III. nach, sondern das seines Vorfahren, Stefan des Heiligen, dem wie bereits erwähnt, die Thronsigel von Otto III. und Heinrich II. als Muster dienten. Das neuentdeckte Stück ist ein Vorladungssiegel Andreas' II. Die Sitte des Siegelens und der Vorladung durch Siegel kam aus den Leges Alamannorum und Leges Baiuvarorum in die ungarische Gerichtsbarkeit. Die Prozessvorladung stand im Bereiche der weltlichen Gerichtsbarkeit den Königsrichtern (iudices regales) zu, die im XII. und XIII. Jahrhundert nach dem Abzeichen ihrer Würde nach dem an ihrem Hals getragenen Siegel bilochi genannt wurden. Vor das Kirchengericht wurden die Parteien mit den Siegeln der Bischöfe und Erzbischöfe vorgeladen. Verfasser fand ein solches Bronzesiegel des Bischofs von Veszprém aus dem XI. Jahrhundert in der Historischen Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums, mit dem Bilde des Erzengels Michael, dem Schutzpatron des Bistums. Das Siegel zeigt manche Übereinstimmungen mit dem oben beschriebenen Bronzesiegel König Andreas I. und ging wahrscheinlich aus derselben Giesserei hervor.

HAICZL, KOLOMAN: Geschichte der Familie Kistapolcsányi. Dritte und Schlussmitteilung. Verfasser stellt die Geschichte der Burgen Hussó und Kistapolcsány nach dem Aussterben der Familie Kistapolcsányi am Beginn des XVII. Jahrhunderts dar und teilt das Familienwappen mit.

MISZELLEN: HOFFMANN, EDIT beschreibt eine neuentdeckte, mit Wappen geschmückte Handschrift aus der Bibliothek des Bischofs Peter Garázda, eines der begabtesten ungarischen Humanisten, die sie in der Wiener Nationalbibliothek fand.

FEUILLETON. SZENTPÉTERY, EMERICH, Vorsitzender der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft berichtet über den historischen Kongress in Warschau 1933, mit besonderer Rücksicht auf die von der Ungarischen Heraldischen und Genealogischen Gesellschaft gepflegten Geschichtszweige, die Diplomatie, Wappenkunde, Sphragistik, Genealogie und Archivkunde.

LITERATURBERICHT. SÁRKÖZY, EMERICH über MÉHES, MOSES von NYÉK: Die Familie Méhes von Nyék und die ihr verwandten Familien. — IVÁNYI-GRÜNVALD, BÉLA über SZÉCHÉNYI, VIKTOR Graf von: Fragmente aus der Geschichte des Geschlechtes Széchényi von Sárvárfelsővidék. — TÓTH, LADISLAUS über TÖRÖS, ALEXANDER: Geschichte der Familie Törös von Oroszlános. — FEKETE NAGY, ANTAL über IVÁNYI, BÉLA: Archiv der königlichen Freistadt Eperjes. — CZOBOR, ALFRED über KEMÉNY, LUDWIG: Die Pressburger Herkunft der Familie Erkel. — CZOBOR, ALFRED über SZILÁGYI, LADISLAUS von ÁKOSFALVA: Der Nachweis des Adels. — HAJNAL, STEFAN über ZIBERMAYR, IGNAZ: Das Oberösterreichische Landesarchiv in Linz.

Amlicher Bericht über den Zuwachs der Archivabteilung des Ungarischen Nationalmuseums vom 1. Jänner bis 30. Juni 1933.

Der Zuwachs der Archivabteilung des Ungarischen Nationalmuseums betrug in der ersten Hälfte des Jahres 1933. 5690 Stücke. Zu diesem Zuwachs gehört das Archiv der Familie Leveldi Kozma (60 Stücke), das der Familie Csepi Pázmándy (3166 Stücke), die auf den grössten ungarischen Ingenieur des XIX. Jahrhundert, Paul Vásárhelyi bezüglichen 16 Schriftstücke und die Schriften der Familie Baron Hennet aus den Jahren 1848/49. (59 Stücke.) Die letztgenannten Schriftstücke kamen als Geschenke des österreichischen Gesandten in Budapest, Baron Leopold Hennet in das Archiv des Ungarischen Nationalmuseums und enthalten wertvolle Angaben über die ungarische Gefangenschaft des Vaters des grossmütigen Spenders, Baron Lothar Hennet während des Freiheitskrieges von 1848/49, wie auch über die Beziehungen der Familie Baron Hennet zu dem von der österreichischen Regierung hingerichteten ungarischen General und Freiheitshelden österreichischer Herkunft, Ernst Pöltenberg.

